

Ольга Хорошковська, Наталія Яновицька

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 3 класу загальноосвітніх
навчальних закладів
з навчанням польською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
Видавництво «Світ»
2013

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.411.1я7
Х 82

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 17.07.2013 р. № 994)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Умовні позначення

– Новий урок

– Домашнє завдання

– Слухаємо, читаємо

– Завдання для
допитливих

– Робота в парах

– Зверни увагу!
Запам'ятай!

Післятекстові
– запитання
і завдання

– Цікаво знати

Усі лінгвістичні тексти складені О.Н. Хорошковською

Хорошковська О.

Х 82 Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. польською мовою / О. Хорошковська, Н. Яновицька. – Львів : Світ, 2013. – 176 с.

ISBN 978-966-603-840-4

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.411.1я7

ISBN 978-966-603-840-4

© Хорошковська О.Н., Яновицька Н.І., 2013
© Дунаєва В.А., ілюстрації, 2013
© Видавництво «Світ», 2013

ДОРОГІЙ ДРУ́ЖЕ!

Украї́нська мо́ва, як і мо́ва ко́жного народу, дуже ціка́ва. Вона́ ма́є свої таємни́ці. Розкрива́ти і пізнава́ти їх вам допоможу́ть му́дрий професор Лінгві́ст , електро́нний хло́пчик Кібе́рик та украї́нська дівчинка Оле́нка .

На́ші герої́ познайо́милися з по́льським хло́пчиком То́машем, який ціка́виться украї́нською мо́вою і хо́че разо́м з ва́ми її вивча́ти. Познайо́мте́сь з ним і ви .

УСНЕ Й ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ

Знайомимось із правилами усного мовлення. Розігруємо діалоги

1. Розглянь малюнок. Розкажи, хто і що намальовано.

2. Прочитай текст. Але спочатку пригадай українські букви. Вони зображені на внутрішній стороні першої обкладинки. Дотримуйся знаків наголосу.

Пéрше вéресня. У тебе радiсний нáстрiй. Ти йдеш до шкóли. Зустрiчаєшся з друзями. Вiтáєшся. Розпiтуєш, як проiшло лiто. Сам розповiдаєш.

3. Подумайте і дайте відповідь на запитання: яким мовленням ви користувалися, коли розповідали і коли читали – усним чи писемним?

4. 1. Усне мовлення, як і писемне, має свої правила. Прочитай і запам'ятай їх.

Ко́ли розмовля́єш із кiмось чи розповiда́єш про щось, то́н мо́влення ма́є бу́ти ввiчливим, го́лос – не дíуже гучни́м, але й не ти́хим. Сло́ва трéба вимовля́ти чíтко, не дíуже шви́дко, але й не повíльно. Го́лосом передаемо́ усi почуття: ра́дiсть, смíток, здивува́ння, задово́лення або незадово́лення.

Коли розмовляєш із кимось або слухаєш когось, треба дивітися в очі того, з ким розмовляєш.

Коли слухаєш, будь уважним, не перебивай того, з ким розмовляєш.

Розмова двох осіб – це діалог.

Зверни увагу! Під час діалогу відповіді на запитання є короткими. Це речення-репліки – стверджувальні або заперечні.

Наприклад:

- Ти був сьогодні у школі?
- Так, був.

2. Прочитай слова і скажи, коли й у якій ситуації їх треба вживати.

Добрий день (ранок, вечір), до побачення, на добраніч, будь ласка, дякую, пробач (перепрошую), привіт, вітаю, поздоровляю.

5. 1. За змістом тексту (вправа 2) розіграйте сценку зустрічі з другом (подругою). Ваша розмова – це діалог, у якому один запитує, а інший коротко відповідає.

2. Яким мовленням ви будете користуватись – усним чи писемним?

3. Проаналізуйте свій діалог. Скільки реплік ужив кожен з вас? Як почали діалог? Якими словами закінчили?

6. 1. Розглянь малюнки, дай дітям імена і скажи, хто з дітей ввічливий, а хто – ні. Доведи свою думку. Відповідай так: *Мені здається, що... .., бо... .*

2. Розіграйте діалоги за змістом другого малюнка.

7. 1. Прочитай вірш Варвари Гринько. Про що він? Від імені кого розповідається? Вивчи вірш напам'ять і розкажи вдома й у класі.

МОВА

Сію дитині в серденько ласку,
сійся-родіся ніжне «будь ласка»,
вдячне «спасібі», «вібач» тремтліве, –
слово у серці, як зернятко в ніві.
«Доброго ранку!», «Світлої дніни!» –
щедро даруй ти людям, дитино.
Мова барвіста, мова багата,
рідна і тепла, як батьківська хата.

2. Знайди у вірші звертання до тебе. Про що просить тебе поетеса?

3. Як сказано про рідну мову?

4. Випиши з тексту слова ввічливості.

В українській мові букви пишуться з нахилом. Під час письма слів кожна буква з'єднується з іншою.

Зразок:

Слухаємо й читаємо текст. Знайомимося з правилами писемного мовлення

8. ЯК ВІНИКЛО ПИСЬМО

– Дорогі хлопчики й дівчátка! А чи знаєте ви, як і чому виникло письмо? – запитав учнів професор Лінгвіст. – Сьогодні я розповім вам про це.

Колись дуже давно люди спілкувалися лише усно. Однак часто виникали ситуації, коли треба було на

далеку відстань терміново передати якусь важливу звістку. Телефонів і телеграфу ще не було. То як же бути? І тоді люди стали придумувати різні знаки, малюнки, а потім, набагато пізніше, винайшли букви. У кожного народу були свої букви. Вони часто були схожими з буквами інших народів, але не завжди і не зовсім. Проте кожен народ буквами став позначати звуки своєї мови. Одна буква, як правило, позначала один звук, іноді – два. Так виникло письмо. Кожен, хто знав, якою буквою позначається той чи інший звук, міг записати слово, якісь повідомлення і навіть написати книжку.

Книжки писали повільно, бо від руки виводили кожен букву. Це було незручно. І з часом (минуло багато-багато років) винайшли друкарський станок. Рукописні букви було незручно друкувати, їх трохи спростили та стали називати друківаними. Тому в алфавітах завжди поряд друківана і рукописна букви. Щоб навчитися читати й писати, діти у школі стали вивчати їх. Ви теж вивчали букви польської й української мов у спеціальних підручниках, які у польській мові називаються «Elementarz», а в українській – «Буквар», вчилися читати й писати. Отже, будемо удосконалювати свої уміння.

Яку інформацію ви знали раніше, а про що довідалися уперше?

Прочитайте текст. Чому виникло письмо? З чого починалося? Чому є друківані й рукописні букви? Якщо відповіді складно, знайдіть у тексті й зачитайте відповіді на поставлені запитання.

9. Чи знаєш ти, на чому люди писали, поки не винайшли паперу? Якщо не знаєш, поцікався у вчителя, батьків або знайди інформацію в дитячій енциклопедії. Тобі можуть допомогти й ці малюнки:

10. 1. Ти вивчив букви в букварі, навчився читати й писати. Пригадай, які звуки в українській мові позначаються літерами **и, у, я, ю, є, Вв, Тт, Мм, Рр, Сс**. А літерами **Бб, Пп, Лл, Хх, Гг, Цц, Чч, Шш, Щщ**? Якщо не пам'ятаєш, розглянь літери на внутрішній стороні обкладинки.

2. Запиши друковані літери рукописними.

3. Прочитай і запам'ятай правила писемного мовлення.

У зошиті пиши чітко, красиво, акуратно. Акуратне письмо є свідченням поваги до того, хто читатиме твій запис.

Будь уважним під час списування. Перевір'яй себе. Якщо помітиш помилку, акуратно закресли і напиши потрібну букву зверху.

11. Прочитай і запиши слова.

Вітер, сонце, хліб, степ, річка, плащ, двері.

12. Який звук в українській мові позначає літера **у**? А літера **и**? Прочитай і запиши слова.

Сум, син, булка, гвинт, руки, луки, міти, літи, куц.

13. Які звуки позначаються літерами **Яя, Юю, Єє, Йй, Її**?

14. Прочитай і спиши слова й речення.

Театр, сцена, розмова, сказати, тихий, вітер, хвіля, нести, вітрильник.

Центральний проспект Львова називається проспект Свободи.

А в Києві головною вулицею є Хрещатик.

Зверни увагу!

Львів – до Льво́ва, у Льво́ві.

Київ – до Киє́ва, у Киє́ві.

Читаємо й пишемо українською мовою

15. Розглянь малюнок і скажи, що робить дівчинка. Яким мовленням вона користується – усним чи писемним? Що треба знати й уміти, щоб писати українською мовою?

16. 1. Прочитай уривок з вірша Нінель Приходько. Про що в ньому розповідається? Розкажи, яку картину ти уявляєш. Спиши вірш.

Тіхо осінь х́одить га́єм,
ліс довко́ла аж горі́ть,
я́сен лі́стя осипа́є,
дуб нахму́рений стоі́ть.

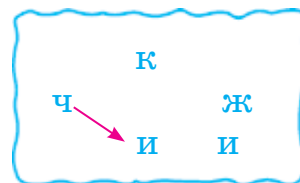
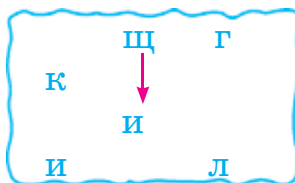
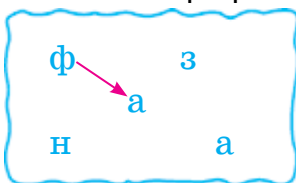
2. Підкресли букви, що позначають звуки [и], [в], [р], [с], [йе], [йа], [йі].

17. Пригадай, якими буквами позначаються в українській мові звуки [б], [г], [ґ], [ж], [з], [ч], [ш], [х], [ф], [шч]. Познач ці звуки великими і малими буквами. Запиши з кожною буквою по одному слову.

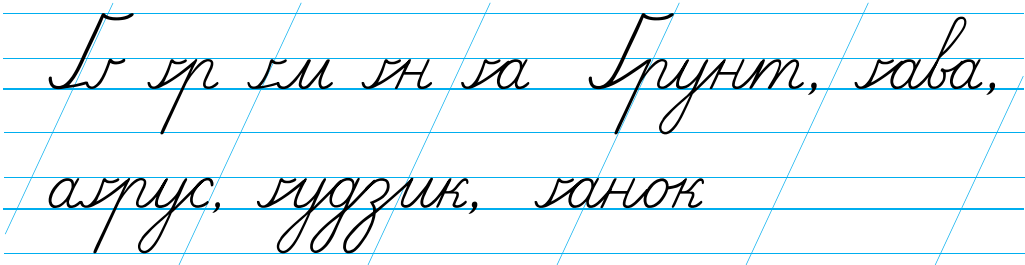
18. Прочитай. Спиши речення і скоромовку. Скоромовку навчись вимовляти швидко.

1. Бато́ни й бу́блики – хлі́бні віро́би. 2. Жа́тка жва́во жи́то жне, жа́тку жу́к не до́жене́.

19. Збери розсипані слова. Запиши їх.

20. Запиши рядки з буквою **Ґ**, сполучення з буквою **ґ** та слова.

21. Прочитай вірш Олега Орача, навчися правильно вимовляти слова. Спиши, підкресли букви **г** і **ґ**.

ГУСАК

Ба́бці кла́нявся гуса́к –
так і так, так і так...
Ге́лґота́ли гу́си:
– Ве́лми вві́чливий гуса́к
в на́шої бабу́сі.

**Слухаємо, читаємо й усвідомлюємо прочитане.
Розвиваємо читацькі вміння**

22.

УКРАЇНСЬКА МОВА – ДЕРЖАВНА МОВА УКРАЇНИ

На світі є багато держав. Кожну державу населяють люди різних національностей. Вони знають свою рідну мову і розмовляють нею. У школі їхні діти вивчають рідну мову і навчаються нею. І, крім того, усі вони вивчають мову держави, в якій живуть. Знання державної мови допомагає спілкуватися людям різних національностей: румунам і угорцям, полякам і росіянам, кримським татарами і болгарам – усім, хто живе в Україні.

Кожен народ має свою культуру, свої правила поведінки, правила спілкування. Коли ти вивчаєш українську мову – ти вивчаєш й українську культуру, навчаєшся поважати звичаї і традиції українського народу.

Українці, як і кожен народ, дуже ввічливі, привітні. Вітаючись чи прощаючись, вони бажають один одному доброго ранку, дня, здоров'я. І всім від цього стає приємно.

Про що ти довідався з тексту?

Прочитай текст і скажи, чому треба знати і рідну й українську мови.

Що сказано у тексті про українців?

Прочитай текст уголос, дотримуючись таких правил:

Коли читаєш, на початку речення гóлос треба підвищувати, а в кінці – зніжувати.
На місці розділових знаків слід робити паузи.

23.

Галіна Комісарова

А живу́ я в Україні,
де річки́ й озера́ сині, –
чіста в них вода́, прозора,
в дно глибінне світять зорі.

Найгарніші наші села,
люди му́дрі і веселі,
ха́ти білі, чепурне́нькі,
діти всі такі гарне́нькі...

Ма́ки в полі червонію́ть,
і волóшки ген синію́ть,
наша Україно́ мила,
до́нька я тво́я щасли́ва.

Під час читання вірша треба робити паузи не тільки після розділових знаків, а й у кінці кожного рядка, навіть якщо там немає розділових знаків.

Про що цей вірш? Чим милується поетеса? Як себе називає?
Прочитай вірш виразно, дотримуючись правил читання.
Спробуй розповісти про край, в якому ти живеш.

24. Прочитай текст (впр. 22). Вірш (впр. 23) вивчи напам'ять.
Спиши перші чотири рядки вірша.

ЗВУКИ І БУКВИ. ПРАВОПИС

Читаємо, запам'ятовуємо алфавіт, пишемо

25. Одного разу Томаш запитав у професора Лінгвіста:

– Професоре, і в польській, і в українській мові так багато букв, як же їх запам'ятати?

– Так, букв багато, в українській мові їх 33. А запам'ятати не так уже й важко, адже у кожній мові існує *алфавіт, де букви стоять у певному порядку*. Щоб запам'ятати порядок букв, треба кілька разів прочитати алфавіт, або можна вивчити вірш, який написала Лідія Дорощко.

А, Бе, Ве, Ге, Ге, Де, Е –
десь далі дощ іде.

Є, Же, Зе, И, І, Ї, Йот –
зачіпає всі сім нот.

Ка, еЛ, еМ, еН, О, Пе, еР –
що ж робити нам тепер?

еС, Те, У, еФ, Ха, Це, Че –
зараз сонце припечі.

Ша, Ща, м'який знак, Ю, Я –
зрадіє букв уся сім'я.

– А для чого треба знати алфавіт?

– Знати алфавіт дуже важливо. Уяві собі, що тобі треба швидко знайти потрібне слово в словнику. А там тисячі слів. І всі вони розташовані в алфавітному порядку. Знаєш алфавіт – швидко знайдеш слово. Не знаєш – доведеться довго шукати. Книжки у бібліотеці також поставлені в алфавітному порядку. Тому бібліотекар так швидко знаходить потрібну. Тепер знаєш, для чого треба знати алфавіт?

– Тепер знаю. Це дійсно важливо.

Про що розповів професор?

Прочитай текст мовчки й скажи, для чого треба знати алфавіт.

Прочитай вірш про алфавіт кілька разів, щоб запам'ятати.

Розкажіть вірш так: один учень розповідає перший рядок, другий – наступний учень і так далі.

26. 1. Прочитай таблицю й скажи, якою буквою розпочинається, а якою закінчується український алфавіт.

2. Чи однаковий порядок букв у польському й українському алфавітах?

Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ	Дд	Ее
(а)	(бе)	(ве)	(ге)	(ґе)	(де)	(е)
Єє	Жж	Зз	и	Іі	Її	Йй
(є)	(же)	(зе)	(и)	(і)	(ї)	(йот)
Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Р
(ка)	(ел)	(ем)	(ен)	(о)	(пе)	(ер)
Сс	Тт	Уу	Фф	Хх	Цц	Чч
(ес)	(те)	(у)	(еф)	(ха)	(це)	(че)
Шш	Щщ	ь		Юю	Яя	
(ша)	(ща)	(м'який знак)		(ю)	(я)	

3. Назви в українському алфавіті букву, яка не позначає звука, і букви, які позначають два звуки.

4. Випиши букви, яких немає в польському алфавіті. Пригадай і запиши слова з ними.

27. Чи знаєш ти, після якого прізвища в класному журналі записано твоє? Чому?

28. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Добери заголовок. Спиши.

Настала осінь. Нагородах люди збирають овочі: кабачки й помідори, перець, цибулю, часник, буряки й картоплю. А в садах – яблука, груші, сливи. Люди раді багатому врожаю.

2. Запиши назви овочів в алфавітному порядку.

29. 1. Прочитай вірш Марії Чепурної. Про що в ньому розпо-
відається?

Лісовé джерельце,
дóбре в ньóго сéрце,
всім даé води́ці:
і звіря́тку, й пти́ці.
Тому́ й не міліе,
дзюркоті́ть, раді́є.

2. Спиши цей вірш, а вірш про алфавіт на с. 12 вивчи напам'ять.

**Засвоюємо алфавіт. Уживаємо на письмі велику
букву**

30. 1. Кіберік віришив перевірити, чи
запам'ятав То́маш украї́нський алфаві́т.

Він побудува́в казко́вий буди́ночок і
засели́в його́ бу́квами. Ко́жна бу́ква жи́ла в
окре́мій кімна́ті й вигляда́ла у віко́нечко. Одна́к де́які
з них були́ зачі́нені.

– То́маше, – поклі́кав Кібе́рик хло́пчика, – скажи́,
будь ла́ска, які́ бу́кви жи́вуть за зачі́неними віко́нцями.

То́маш замі́слився, бо ще не запам'ята́в алфаві́ту.

2. Розглянь малюнок. Прочитай текст і допоможи То́машу на-
звати букви.

3. Прочитай український алфавіт. Подумай, чому в ньому, так само, як і в польському, є великі і малі букви. Пригадай, коли на письмі вживаємо велику букву.

В українській мові назви національностей пишуться з маленької букви.

31. Запиши в алфавітному порядку по п'ять імен хлопчиків і дівчаток свого класу. З якої букви ти їх напишеш?

32. Запиши українською мовою своє ім'я і прізвище та імена своїх батьків. З якої букви ти будеш писати ці слова? Чому?

Зразок:

Я — Мою маму звать ...,
а тата —

33. Запиши, в якому місті чи селі ти живеш, яка річка протікає у вашій місцевості.

34. Запиши українською мовою.

Beata, Zdenek, Poznań, Warszawa, Lwów, Kijów, Wisła.

35. Прочитай і спиши речення. Поясни вживання великої букви.

Київ, Львів, Харків – великі міста України. Дніпро, Дністер, Стрий – річки України. Місто Київ стоїть на річці Дніпро.

Слухаємо і читаємо. Усвідомлюємо прочитане. Пишемо

36. *Ольга Хорошківська, Оксана Петрук*

ПУСТОТЛИВІ БУКВИ

Сьогодні Томаш запросив до класу електронного хлопчика Кіберика.

– Здрастуй, Кібєрику! – зраділи діти. – А яку цікаву історію ти нам розкажеш?

– Хочете, я розповім вам казку «Пустотливі букви»?

– Так, розкажи!

– В одному королівстві жили-були звуки та їхні помічниці – букви. Звуки поєднувались, утворювали слова, а букви тут же записували їх.

Одного разу звуки утворили, а букви записали слово ОСА. Прочитала це слово буква еР і подумала: «Про мене зовсім забули. Ось я сама стану попереду букви О».

Ой лишенько! ОСА перетворилася на інше слово – РОСА. А тут буква Ка розсердилася, підбігла, виштовхала еР і сама стала на її місце. І знову утворилося нове слово – КОСА. Довелося букві еР стати в кінці цього слова. І утворилося зовсім інше слово – КОСАР.

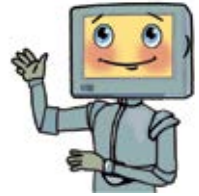
А вночі всіх зморив СОН. Тільки букві еЛ не спалося. Тому вона пішла і стала після букви еС. Усі прокинулися, бо заревів СЛОН. Прокінулася і буква И: «Чого це тут лише один СЛОН?» – подумала вона і швиденько стала в кінці слова. І тут затупотіли СЛОНІ.

А інші букви записали слово ШАПКА. І всім стало тепло. Але букві еС треба було працювати. Вона тихенько виштовхала букву Ша і стала на її місце. Тепер утворилося слово САПКА. Можна працювати. Побачила це буква еЛ і захотіла пожартувати. Вона сказала: «Відпочинь, букво еС!» – і стала на її місце. Утворилося слово ЛАПКА.

– Чи сподобалася вам моя казка? – запитав Кібєрик і посміхнувся.

– Дуже! – відповіли діти.

– Однак такé буває лише в казках. Насправді у слові кожна буква має своє місце. І заміна букви призводить до помилók.

Про що розповів Кіберик учням?

Прочитай текст і скажи, чому казка Кіберика називається «Пустотливі букви».

Чи змінюється значення слова, якщо замінити звук або букву?

Випиши з тексту слова, в яких додавалися або змінювалися букви.

37. Розглянь малюнки і прочитай слова-підписи. Чи можна поміняти місцями підписи під малюнками?

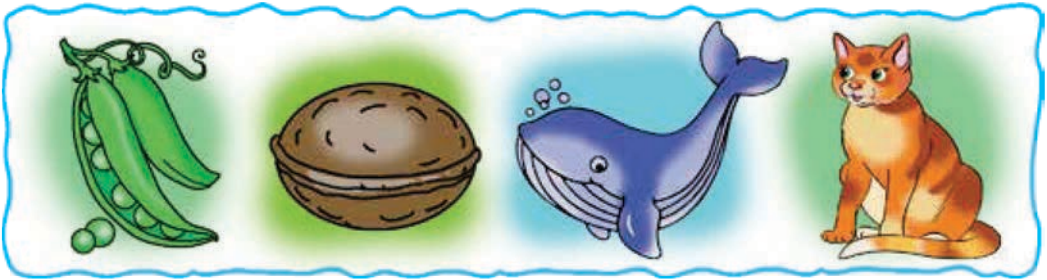

дім

дим

гілка

білка

горо́х

горі́х

кит

кіт

38. 1. Оленка вирішила пожартувати і записала на дошці таке:

1. У класі настала *міша*. 2. За рікою був зелений *лис*. 3. У лісі віросла *Галіна*.

Потім Оленка звернулася до Тóмаша і сказала:

– Прочита́й, будь ла́ска. Які́х помилóк я припусти́лася?

– Зна́ю, зна́ю, – засмі́явся Тóмаш.

А ви знаєте? Назвіть слова, які треба було записати.

2. Поділіться на дві групи: хлопчики і дівчатка. Хлопчики розпочинають і читають речення зліва, а дівчатка – справа.

У класі настала *міша*.
За *рікою* був зелений *лис*.
У лісі віросла *Галіна*.

Ні, не *міша*, а
Не *лис*, а
Не *Галіна*, а

39. Прочитай, правильно вимовляючи звуки у словах. Запиши слова за алфавітом. Яким одним словом їх можна об'єднати?

Чашка, ложка, виделка, ніж, тарілка, склянка, сільничка, каструля, глечик, горщик, блюдце.

Вправляємось у виразному читанні віршів. Правильно вимовляємо сполучення *-ться*

40.

Євгенія Горева

ХОДИТЬ ОСІНЬ В ДІБРОВОНЬЦІ

Ходить осінь в дібровоньці
у золотій обнóвоньці,
не питає доріженьки,
стелить килим під ніженьки.

Стелить, пильно вистеляє,
самá себе вихваляє:
– Чи я діла не робила?
Такий килим постеліла.

Кому треба – вкривається,
кому треба – сховається,
кому треба – скупається,
кому треба – квітчається.

Про що цей вірш? Як змальовано у ньому осінь? Чим вона пишається?

Як ставиться автор до осені? З чого це видно?

Пригадай правила читання вірша. Потренуйся у виразному читанні.

41. 1. Прочитай ще один вірш про осінь. Як вона у ньому змальована? Чому?

Павло Тичіна

ОСІНЬ ТАКА МІЛА...

Осінь така міла,
осінь славна.
Осінь матусі їсти несé:
бóрщик у гóрщику,
ка́шка у жме́ньці,
скі́бка у па́зусі,
грушкі́ у фартушкú.

2. Навчися виразно читати вірш. Вивчи його напам'ять.

Слухаємо й читаємо текст, дізнаємося про голосні й приголосні звуки, склади, наголос і його роль у слові

42. – Дорогі діти, – звернувся професор Лінгвіст до учнів. – Ви, мабуть, уже знаєте, що польська й українська мови мають багато спільного. В обох мовах усі звуки діляться на дві великі групи – *голосні* (samogłoski) і *приголосні* (spółgłoski).

Коли ж вимовляємо голосні звуки, повітря проходить вільно, не натрапляючи на жодні перешкоди. Спробуйте вимовити: [a], [o], [y], [e], [и], [i].

Коли ж вимовляємо приголосні, повітря натрапляє на різні перешкоди (язик, губи, зуби): [т, т'], [л, л'], [з], [с, с']. Тому такі звуки називаються приголосними.

Приголосні й голосні поєднуються між собою й утворюють *склад* (sylaba), хоча голосні звуки й самі можуть утворювати склад. Наприклад: *о-ко, І-рі-на*.

В українській мові, так само, як і в польській, скільки у слові голосних звуків, стільки й складів. У кожному слові один склад завжди вимовляється з більшою силою голосу. Цей склад – *наголошений*. Наголос організовує

вимову слова, робить її правильною. В українській мові, на відміну від польської, наголос не має постійного місця. А деякі схожі в обох мовах слова відрізняються місцем наголосу. Наприклад:

pszczoła – бджола pisać – писати nowy – новий
okno – вікно czytać – читати stary – старий

Про що розповів професор Лінгвіст? Що ти знав раніше, а що нове для тебе?

Прочитайте мовчки текст і запитайте одне одного, як утворюються голосні і приголосні. Як утворюються склади? Що таке наголос?

43. 1. Послухайте і прочитайте знайомий вам вірш Ліни Біленької «Вороняча сімейка» і розкажіть, як вороненята вчилися читати.

Ворона варіла
вареники з сиром.
А воронята
училися читати:

– Кра-сі-ва
кар-ті-на,
ква-со-ля,
кор-зі-на,
кар-туз,
кра-пе-лі-на,
кар-р, кар-р,
кар-топ-лі-на...

Всі хором читали,
карлючки писали,
а потім вареники
з сиром ковтали.

2. Послухайте ще раз перші чотири рядки вірша і визначте (на слух) місце наголосу в кожному слові.

3. Прочитай і спиши останні чотири рядки вірша «Вороняча сімейка», поділяючи слова на склади.

В українській мові, так само, як і в польській, слова переносяться з рядка в рядок по складах: *во-ро-на, з сї-ром*. Склад із однієї букви переносити не можна. Не можна залишати одну букву в рядку.

44. 1. Прочитай слова. Підкреслені склади вимовляй з більшою силою голосу. Спиши і постав наголос.

Осінь, сонце, хмари, трава, вулиця, дошка, учениця,
учні, вітання.

2. Перші три слова поділи на склади для переносу. Яке з них не можна переносити? Чому?

45. Прочитай підписи під малюнками і простеж, як зміна наголосу змінює значення слова. Спиши речення-підписи під малюнками.

На двéрях вісить *замок*.

Ця будова – старові́нний *замок*.

На *бе́резі* сидіть *воро́на*.

На *бе́резі* сидіть *риба́лка*.

46. 1. Прочитай уривок з вірша Катерини Перелісної. Хто до кого звертається? Про що просить?

– Яблунько, яблунько зелененька,
кинь мені яблучко солоденьке.
Хочу того яблучка скуштувати,
та не можу гілочки я дістати.

2. Прочитай вірш іще раз, голосом виділяючи підкреслений склад.

3. Спиши. Постав наголос у словах.

Вчимося правильно наголошувати слова. Читаємо і пишемо. Розігруємо діалоги

47. 1. Сьогодні Тóмаш зустрівся з Олénкою. Діти привіталися й Олénка спитала:

– А що ви зараз вчите?

– Наголос, – відповів Тóмаш.

– А що це такé?

– Це коли голосний звук у якому́сь складі вимовляється з більшою силою го́лосу.

– Молодець! Правильно, – похвалила Олénка. – А ти вмíєш правильно наголо́шувати слова́?

– Ні, не завжди́, – відповів Тóмаш. – Він же змінює своє місце.

– Це правда, – підтвердила Олénка. – Наголос змінюється залежно від того́, що хочеш повідомити. Наприклад, якщо́ хочеш сказа́ти, що предметів багато́, доведеться змінити наголос. Ось послухай:

сосна́ – со́сни

нога́ – но́ги

рука́ – ру́ки

білка́ – білкі́

голова́ – го́лови

гілка́ – гілкі́

Але так бува́є не завжди́. Не змінюється місце наголосу в деяких слова́х тоді́, коли треба повідомити звідки? куди́? з чо́го? Наприклад: село́ – іду́ (звідки?)

з селá або до селá; головá – зняв капелюх (з чо́го?) з головí; по́ле – повíяв ві́тер (зві́дки?) з полíв.

– Ні, це дуже складно. Важко запам'ятати, – засмутився Тóмаш.

– Не хвилюйся, – заспокоїла Олénка. – Запам'ятай лишé ці при́клади, а рéшту – навчи́шся. Адже в підру́чнику скрізь позначено на́голос. Бúдеш ува́жним і все запам'ята́еш. Головнé, що ти хочеш навчítися. Прáвда, для цьо́го тобі доведéться вíконати багáто завдáнь. Я тобі дам кíлька. Вíконаеш? – запитáла Олénка.

– Спрóбую, – відповíв Тóмаш.

Про кого і про що розповідається в тексті?
То що ж таке наголос?

2. Прочитайте текст. Знайдіть перше повідомлення Оленки про наголос. Поставте запитання до нього. Так само поставте запитання до другого і третього повідомлень. (Одне запитує – інше відповідає, користуючись текстом).

48. Спиши всі приклади, які наведені в тексті.

49. 1. Послухай. Простеж за місцем наголосу в словах вірша Ліни Біленької, а потім виразно прочитай його. Про кого розповідається у вірші? Що саме?

По траві́, по ро́сах
хóдить бúсол бóсий.
В ро́сах бусленя́та
мію́ть ноженя́та.
Бо срібля́сті ро́си
лю́блять тíльки бóсих.

2. Спиши вірш, постав у словах наголос.

50. 1. Прочитай виразно вірш «Любитель солодкого», правильно наголошуючи слова.

Ліна Біленька

ЛЮБИТЕЛЬ СОЛÓДКОГО

В словнику́ солóдке сло́во
я побáчив: «медя́ник».
Гля́нув да́лі – ба́чу зно́ву
ще солóдше – «льо́дяник».
Сторі́нки пере́гортаю:
ось і «то́рт», і «шокола́д».
Тут і «ті́стечко» до ча́ю,
їв би, їв би – все пі́дряд.

Чому вірш має таку назву?

2. Випиши «солодкі» слова. Постав у них наголос.

Слухаємо і читаємо, усвідомлюємо прочитане. Розігруємо діалоги. Ділимо текст на частини, добираємо заголовки

51.

За Миколою Трублаїні

ПРО ДІВЧИНУ НАТАЛОЧКУ І СРІБЛЯСТУ РІБКУ

У чудесному глибокому озері жила маленька срібляста рибка. По тому самому озері плавав великий білий лебідь із довгою шиєю і чорним дзьобом. Одного разу зустрів лебідь сріблясту рибку і хотів її з'їсти. Стала рибка проситися:

– Не їж мене, лебедю, красене білокрилий!

Сказав тоді лебідь:

– Дістань мені черевічки, бо лапки мої у воді мерзнуть. Не дістанеш – з'їм.

Швидко попливла рибка по озеру шукати черевічки. Кругом побувала, на дно опускалася, ніде черевічків для лебеда не знайшла.

Підпливла тоді рибка до берега під очерет і заплакала. Почула той плач зелена жабка-скрекотушка і питає:

– Рибко срібляста, чого ти плачеш?

Розповіла рибка жабці про своє горе.

– Я тобі допоможу, – сказала зелена жабка, – почекай мене тут.

Залишила рибку між очеретами, а сама на берег вистригнула і заквакала:

– Ква-ква-ква!

Почув це горобчик-молодчик й у відповідь зацвірінчав:

– Цвірінь-цвірінь, цвірінь-цвірінь!

Розповіла жабка горобчикові про бідую рибки сріблястої. Попросила вона допомогти дістати черевічки.

– Добре, допоможу, – сказав горобчик.

І полетів горобчик-молодчик у садок, де гуляла маленька дівчинка Наталочка.

Як довідалась Наталочка, що лебідь хоче рибку з'їсти, швиденько принесла горобчикові свої черевічки й наказала:

– Лети швидше, щоб рибку врятувати.

Горобчик-молодчик полетів і віддав черевічки жабці-скрекотушці. Жабка плігнула у воду і віддала їх рибці сріблястій.

Зраділа рибка, зараз же попливла до лебедя і віддала йому черевічки. Ті черевічки дуже лебедю сподобались.

Переказала свою подяку срібляста рибка жабці-скрекотушці, жабка – горобчикові-молодчикові, а горобчик – Наталочці.

Про кого розповідається у казці? Що саме?

Прочитай казку мовчки і скажи, хто з героїв казки був жорстоким, а хто – співчутливим. З чого це видно?

Прочитайте казку в особах. Спробуйте голосом передати характер кожного героя.

Поділіть текст на частини. Доберіть заголовки до кожної і запишіть їх у зошити.

За змістом трьох останніх абзаців розіграйте діалоги. Хто дійові особи? Яка розмова відбулася між ними?

Вивчаємо голосні звуки, позначаємо їх буквами

52. Сьогодні Оленка сказала Тóмашеві:

– В українській мові *лише шість голосніх звуків*: [a], [o], [y], [e], [и], [і]. Але позначаються вони *десятьма буквами*: **а, о, у, е, и, і, я, ю, є, ї**.

Такі ж звуки є і в польській мові. Але деякі з них позначаються іншими буквами. Ось глянь на табличку, яку зробив Кіберик.

Голосні звуки	Букви	
	у польській мові	в українській мові
[a]	Аа , ја, іа	Аа, Яя
[o]	Оо, јо, іо	Оо
[y]	Уу, Óó, ју, іу, іó	Уу, Юю
[e]	Ее, је, іе	Ее, Єе
[и]	Уу	и
[і]	Іі, јі, іі	Іі, Її

Якими буквами позначаються в українській мові голосні [a], [y], [e], [и], [і]?

53. Запиши букви, їх з'єднання та слова.

Яя, яс, яр, ят, який, ясний
Юю, юс, юл, юв, юрба, Юрко
Єє, єс, єв, єм, Єва, Європа
їі, іа, ів, Київ, іхати, поїзд

54. Прочитай вірш Михайла Стельмаха «Заєць спати захотів». Спиши перші 4 рядки, підкресли букви, що позначають голосні звуки.

Заєць спати захотів,
сам постелю постелів,
сам собі зробив подушку,
підмостив її під вухко.
Та у зайця довге вухко –
все звисає із подушки.

55. Переклади і запиши слова українською мовою. За потреби користуйся таблицею. Познач у словах наголос.

Jabłko, moje, linia, biuro, Jarosław, Jana, Julia.

56. Прочитай уривок з вірша Анатолія Костецького «Хто вмиває сонечко». Вивчи його і запиши з пам'яті. Підкресли букви, що позначають голосні звуки.

Вмиває кішка кошенят,
вмиває кізка козенят.
Мене водою з милом
щоранку мама миє.

57. Прочитай прислів'я. Яке з них стосується тебе? Спиши їх. Підкресли букви, що позначають голосні звуки.

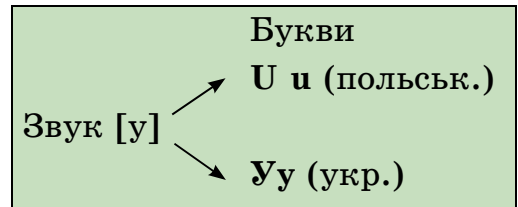
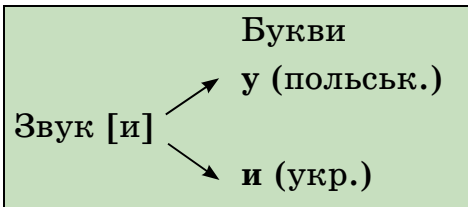
1. Не кажи́ – не вмію́, а кажи́ – навчу́ся. 2. Де щіра праця – там гу́сто, а де лінь – там пу́сто. 3. На дере́во диві́сь як ро́дить, а на лю́дину – як ро́бить.

Розрізняємо звукове значення букв *и, у*, вживаємо їх під час письма

58. Кіберик помітив, що Томаш часто помиляється під час письма українською мовою. Він позначає звуки [и], [у] буквами польської мови. Щоб допомогти Томашеві, Кіберик намалював такі схеми:

І сказав:

– Запам'ятай: звук [и] в українській мові позначається буквою *и*, великої букви *и* в українській мові немає. А звук [у] позначається буквою *Уу*. Будь уважним не лише під час письма, а й під час читання.

То якою буквою позначається в українській мові звук [и]? А [у]? Запиши ці букви та слова з ними.

59. Прочитай вірш. Про кого він? Спиши. Підкресли букви, що позначають звук [у], однією рисою, а звук [и] – двома.

Грицько Бойко

Мурліка муркоче –
морозива хоче.
Мурліко руденький,
замерзнеш, маленький.

60. Розглянь малюнки й прочитай підписи під ними. Запиши в зошит слова, замість пропусків пиши букви **у** або **и**.

гр...б

сл...ва

к...рка

г...сак

л...стя

кн...жка

зош...т

р...чка

61. Запиши польські імена українською мовою.

Gustaw, Luiza, Martyn, Marysia, Łukasz, Boguta, Mateusz.

62. Прочитай вірш Катерини Перелісної «Гриби». Навчися правильно вимовляти приголосні перед [и] в кінці слова.

У бору́ грибів ба́гато –
сирої́жки, маслюкі́,
жовті́ рі́жики й лисі́чки,
і товсті́ боро́вико́.

63. Прочитай вірш Миколи Татарчука. Вивчи його і запиши з пам'яті. Підкресли букви, що позначають звук [у], однією рисою, а звук [и] – двома.

У садочку у Пили́па
віросла висо́ка лі́па.
Не ли́нь було́ Пили́пу
щодня́ полі́ти лі́пу.
«Спаси́бі», – до Пили́па
лопо́че лі́стям лі́па.

Вивчаємо звукове значення букв я, ю, є, ї. Вживаємо ці букви під час письма. Слухаємо і читаємо, аналізуємо слова

64. Сьогодні Тóмаш запросів на урòк профéсора Лінгвіста й сказав:

– Я знаю, профéсоре, що в українській мові, на відміну від польської, для позначення голосних звúків уживаються не лишé бúкви *а, о, и, і, е, у*, є ще й бúкви *я, ю, є, ї*. Вони теж голосні?

– Ні, Тóмаше, бúкви не мóжуть бúти голосними. Бúкви лишé позначають голосні звúки. Пригадай, їх шість: [а], [о], [у], [е], [и], [і]. Позначаються ці звúки десятима бúквами. Так, звук [а] позначається бúквами *а* і *я*, звук [у] – бúквами *у* і *ю*, звук [е] – бúквами *е* і *є*, звук [і] – бúквами *і* та *ї*. Ти маєш запам'ятати, що *на почáтку склáду* вимовляються звúки [йа], [йу], [йе], [йі]. Вони позначаються бúквами *я, ю, є, ї*: *яблуко, по-яс, юнак, мо-є, їхати*.

Бúкви *я, ю, є* пишуться і в середині склáду після м'яких приголосних: *ляк, люк, сине*. Однак тут вони позначають м'якість приголосних і звúки [а], [у], [е]: [л'ак] – *ляк*, [л'ук] – *люк*, [сін'е] – *сине*.

А ось бúква *ї* завжди позначає два звúки і пишеться *тільки на почáтку склáду*: *ї-жак, по-їхати*.

Про що розповів професор Лінгвіст? Що треба запам'ятати?

65. Прочитай подані схеми й слова. Спробуй пояснити вживання букв, користуючись розповіддю професора Лінгвіста.

я → [йа] – яма, яблуко
 → [а] – лялька, лящ
 є → [йе] – енот, Євгєн
 → [е] – сине, верхне

ю → [йу] – юнга, юрта
 → [у] – люк, любити
 ї → [йі] – їхати, поїзд

66. 1. Прочитай звукові схеми слів. Зроби їх буквенний запис. Постав наголос.

[йéва], [й'у́л'а], [й'а́блун'а], [л'у́стёрко], [ві́шн'а], [й'іжа́к].

2. Які з цих слів треба писати з великої букви? Чому?

67. 1. Прочитай уривок з вірша Миколи Чернявського «Рідний край». Яка його головна думка?

У всіх **люде́й** одна **святі́ня**.
Куди́ не глянь, де не спита́й.
Рідні́ша їм **сво́я** **пусті́ня**,
а́ніж **земні́й** в **чужі́ні** рай.

2. Спиши вірш. Поясни звукове значення букв **ю**, **я**, **ї** у виділених словах.

68. 1. Прочитай і спиши уривок з вірша Олеся Лупія «Веселі музики».

Солове́й загра́в на скри́пці,
д́ятел – на цимба́лах,
а сини́ці на **ялі́ці**
пі́сню заспіва́ли.

2. Поясни, чи однакове звукове значення має буква **я** у виділених словах.

Аналізуємо звукове значення букв я, ю, є, ї, уживаємо їх під час письма

69. Пригадай, які звуки позначені буквами **я**, **ю**, **є**, **ї** в українській мові.

70. Доповніть схеми і запишіть приклади за зразком.

я → [йа] – Янек
 → [’а] – ...

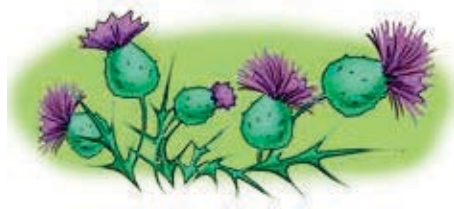
є → [] – ...
 → [] – ...

ю → [] – ...
 → [] – ...

ї → [] – ...

71. 1. Прочитай.

Якось **Я**ків сіяв мак
так-сяк, абияк.
Віріс ярий **Я**ків мак
та все ко́ле, як **б**удяк.

2. Спиши, дотримуючись правильності з'єднань букв.

3. Чи однакові звуки позначені буквою **я** у першому й останньому словах скоромовки? Назви ці звуки.

72. 1. Прочитай текст. Добери до нього заголовок. Спиши.

Євгенко мій менший братик. Він любить **с**инє небо і
ясне **с**онечко. Хлопчик сумує, коли йде дощ.

2. Чи однакове звукове значення букви **є** у виділених словах?
Назви звуки, позначені цією буквою.

73. 1. Назви намальовані предмети. Запиши слова – їх
назви.

2. Із одним із слів склади й запиши речення.

74. 1. Прочитай речення та спиши їх.

Юля умивалася й приказувала:

– Хлюп-хлюп, водичко, на **Ю**лине лічко.

Мама слухала й посміхалася.

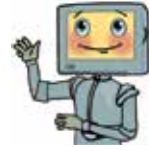
2. Чи однакове звукове значення букви **ю** у виділених словах?
Назви звуки, позначені цією буквою.

Читаємо, розповідаємо й пишемо. Позначаємо звуки [йо] буквами йо

75. Сьогодні до учнів третього класу прийшов Кіберик.

– Кіберіку, ти знову приніс таблиці? – запитали його учні.

– Ні, я розповім вам казку, – сказав він. – Ось послухайте!

– У чарівній Країні Знань, коли королева вибирала букви для позначення голосних звуків, вийшло так, що голосні звуки [а], [у], [е], [і] стали позначатись двома буквами: *а – я, у – ю, е – є, і – ї*. А ось звук [о] запізнився, і йому дісталась лише одна буква *о*.

– Як же мені бути? Як позначити звук [й], який дружить зі мною? – захвилювалась буква *О*.

– А ти подумай, – сказала Королева. – Спробуй запросити іншу букву.

– Яку ж? Їх так багато! – заплакала буква *О*.

Букві *Й* стало жаль її, і вона сказала:

– Будь ласка, я готова прийти тобі на допомогу.

З того часу звук [й] перед [о] став позначатися буквами *й* та *о*. Вони завжди утворюють склад *йо*.

Про що розповів у своїй казці Кіберик?

Чому захвилювалась буква *о*? Хто прийшов їй на допомогу?

Які звуки позначено не однією, а двома буквами? Що вони утворюють?

76. 1. Прочитай слова. Поясни, які звуки позначено буквами *йо*.

Вимовляємо	Пишемо
ра[й'о]н	– район
[й'о]д	– йод
сер[й'о]зний	– серйозний
[й'о]го	– його

2. Спиши буквенний запис слів. Підкресли склади з *йо*. Поділи вертикальними рисками слова на склади для переносу.

3. Яке слово на склади не ділиться? Чому?

Під час переносу слів складі з **йо** розривати не можна.

77. Пригадай вірш Ліни Біленької «Йорж колючий». Прочитай його ще раз і спробуй записати з пам'яті. Підкресли слова зі сполученням **йо**.

ЙОРЖ КОЛЮЧИЙ

Йорж колючий,
йод пекучий.
Хлопчик Йосип
невезучий.
Йоржик Йосипа вколів,
йод поп'як.
Тож будь здоров!

78. 1. Прочитай і спиши слова. Підкресли сполучення букв **йо**. Які звуки вони позначають?

Йосип, район, його́, батальйо́н, мільйо́н, серйозний.

2. Доповни подані речення, вибираючи із записаних вище слів потрібне. Запиши утворені речення.

... зва́ти Він ... хлопець. А живе́ він у на́шому

79. Прочитай текст. Спиши. Підкресли букву, яка позначає звук [й], однією рисою, а букви, що позначають звуки [йо], – двома.

Це Сергі́йко. Йо́му шість ро́ків. Він ходи́ть у пе́рший клас. Йо́го всі лю́блять, бо він че́мний хло́пчик.

Розвиваємо читацькі вміння. Добираємо заголовки, записуємо їх. Вчимося переказувати

80.

За Галіною Демченко

СОНЦЕВІК-ЧАРІВНИК І ХОЛОДНИЙ ВІТЕР (Казка)

1.

Попливлі скрізь павутінки, як сонячні струни.

– Нарешті скінчилося літо, – вихопився звідкілясь Холодний Вітер.

– Це так, – погодився Сонцевік-Чарівнік. – Але тобі ще рано хазяйнувати. Бачиш – люди поспішають картоплю, буряки повикопувати, всю горідину зібрати, про майбутній урожай подбати. Не заважай, лети собі геть.

– Гарзд... – зашумів, ховаючись, Вітер. – Я відступлюсь та ненадво.

А Сонцевік-Чарівнік скликає всіх на велике свято врожаю. Розстелив скатертину, вишивану осінніми квітами – айстрами, жоржинами, майорцями – та й запрошує всіх до столу.

А на столі – хліб пухкий нового врожаю, яблука та груші соковиті, помідори червоні, мов жар, мед запашний, дині та кавуні розкішні.

Радіють люди, врожайні пісні співають.

Хвала роботящим рукам! Хвала рідній матінці-землі!

2.

Одягнув Сонцевік-Чарівнік убрання з жовтого листя – став грудьми проти Вітру Холодного.

– Кого це ти борониш? – питає той.

– Останні квітки доцвітають – не дам їх прибити. Останні пташки в теплий край відлітають – не дам їх скривдити.

– Добре ж! – каже Холодний Вітер. – Полечу-но я свого побратіма Мороза-Морозища стрічати. Чую вже його срібну ходу.

3.

Цієї ночі завітав перший раз Мороз-Морозище. Як кожен гість, спочатку поводить ся несміло. Затé його вірний побратім Холодний Вітер добре походив біля дерев. Жодного листочка не лишів – усі обірвав.

– А де ти, Сонцевіку, сміливцю великий? – гукáє на всі боки. – Заховався, що й очей не показуєш?

А Сонцевіка й справді не видно. Далéко він полінув, аж у той край, де Теплі Вітри живуть.

Про кого і про що розповідається в казці?

Прочитай казку мовчки і подумай, чому вона складається з трьох частин. Дай заголовок – назву осіннього місяця – кожній частині казки.

Розкажи, чим багата осінь. За що прославляє автор роботящі руки й рідну землю?

Спробуй переказати кожну частину казки, розпочинаючи свій переказ словами: «Настав вересень (жовтень, листопад)...».

Розіграйте в ролях другу частину казки.

Слухаємо й розуміємо текст, вивчаємо приголосні звуки та їх позначення буквами

81. – Ви вже знаєте, – розпочав свою розповідь професор Лінгвіст, – що приголосні звуки в українській мові, так само, як і в польській, вимовляються набагато тихіше, ніж голосні, бо в них гóлосу ма́ло, бі́льше шу́му. Ось послухайте: [ш-ш-ш], [ж-ж-ж].

Одні звуки утворюються за допомогою губ. Це [б], [п], [в], [м], [ф]. Творенню інших допомагає язик. Наприклад, [л – л'], [н – н'], [т – т'], [д – д']. Є такі звуки, що творяться з допомогою зубів: [з – з'], [с – с'].

Кожен приголосний звук на письмі позначається буквою. Але в українській мові є випадки, коли один звук, як от: [дз̂], [дз̂'], [дж̂], позначається двома буквами: *дж*, *дз*. Або, навпаки, два звуки [шч] позначаються однією буквою *щ*.

Я вже розповідав вам, що у кожній мові є свої букви на позначення голосних і приголосних звуків. Правда, трапляється й так, що букви можуть бути різними, а позначати однакові звуки. Але частіше однакові букви позначають різні звуки. То ж будьте уважними під час читання і письма.

Про що ви довідалися з тексту?

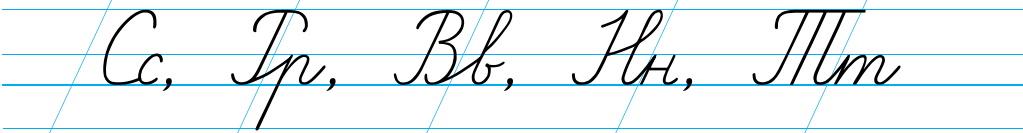
Як утворюються приголосні звуки?

Чи однаковими буквами вони позначаються у польській та українській мовах?

Пригадайте, які букви в польській та українській мовах однакові, але позначають різні звуки. Якщо потрібна допомога, зверніться до букв на внутрішній стороні обкладинки.

Які однакові в обох мовах звуки позначаються різними буквами?

82. Пригадай, які звуки в українській мові позначено рукописними літерами

Запиши по 1 слову з кожною літерою.

83. Прочитай слова. Запиши їх. Підкресли букви, які позначають однакові в польській і українській мовах звуки, а пишуться по-різному.

Клас, п^арта, з^ошит, б^уква, сел^о, вишні, торт, карт^ина.

84. Прочитай уголос вірш Ліни Біленької. Чітко вимовляй звук [ж] у виділених словах. Спиши вірш. Підкресли однакові в обох мовах букви, що позначають різні звуки.

Заболіла в мішки **ніжка**,
не дістатися до **ліжка**.
Взявся к^отик рятувати,
хв^ору **ніжку** лікувати.

85. Вимов слова, подані в звукових схемах. Запиши їх буквами. Познач у словах наголос.

[т, р, а, в, а], [н, е, б, о], [в', і, т, е, р], [м, о, р, е], [р, а, н, о, к],
[х, в, и, л', і], [ф, а, з, а, н, и], [д, о, ш, ч], [ш, ч, и, г, л, и, к].

Навчаємося розрізняти букви польської й української мов, читаємо і пишемо

86. Сьогодні Т^омаш зустрів Оленку й сказав:

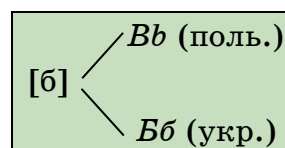
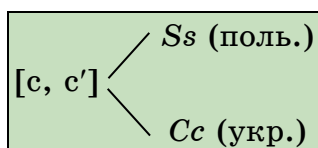
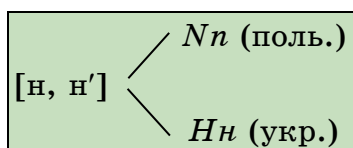
– Приходь, Оленко. Нам потрібна твоя допомога.

– Звичайно, прийду, – пообіцяла дівчинка. – А яка допомога вам потрібна?

– Розкажі́ нам, як розрізняти б́укви по́льської й украї́нської мов. Ми ча́сто їх плу́таємо під час письма́.

– Як же вам допомогти́? – замислилася Оле́нка. – Тут вам мо́же допомогти́ лишé пам’ять. І ще ось такі таблиці́. Їх намалюва́в Кібе́рик.

 87. Спробуйте й ви намалювати такі таблички для звуків [р], [п], [в], [ц].

88. Запиши склади українською мовою.

Ду, ја, ві, те, ніе, ра, лу, жо, зу, ге

89. Прочитай слова. Як можна назвати їх одним словом? Запиши їх в алфавітному порядку.

Пе́рець, помідо́ри, капу́ста, буря́к, часни́к, цибу́ля, мо́рква, карто́пля, квасо́ля, бі́б, огі́рки, баклажа́ни, крі́п, горо́х, петру́шка.

 90. Уявіть собі, що ви побували в гостях у бабусі. У неї великий урожай овочів. Бабуся запитала, що ви найбільше любите, і пригостила вас. Побудуйте діалог за змальованою ситуацією.

91. Прочитай і спиши уривок з вірша Лесі Українки. Підкресли букви, яких у польській мові немає.

На зе́леному горбо́чку,
у ви́шнёвому садо́чку
приту́лилася хати́нка,
мов ма́ленькая дити́нка
сти́ха ви́йшла вигляда́ти,
чи не ви́йде її ма́ти.

Слухаємо і читаємо. Вимовляємо звуки [шч] і позначаємо їх буквою Шщ. Розігруємо діалог

92. Ви вже помітили, що Тóмаш – дуже кмітливий хлопчик. Ось і сьогодні зустрів він Оленку й запитав:

– А чому серед усіх твердих приголосних ніхто не назвав зву́ка **Ш**?

– Ой, Тóмаше! Ти зовсім забув, що в українській мові такого зву́ка немає, – відповіла Оленка.

– А що ж це? – здивувався Тóмаш.

– Бúква! Вона завжди позначає два зву́ки [шч]. Ось послухай: [шч]у́ка, пла[шч], ку[шч], до[шч], бор[шч]. У всіх цих слова́х на письмі́ зву́ки [шч] позначаємо однією бúквою **Ш**.

Про що довідався Томаш від Оленки?

Розіграйте діалог: Оленка – Томаш.

93. 1. Послухай і прочитай вірш Миколи Сингаївського, правильно вимовляючи звуки, позначені буквою **щ**.

До́щик, до́щик, до́щенья́
біг за мно́ю, мов щеня́.
Вже торка́всь мені́ до ніг,
та я ско́чив за порі́г.
Вбіг би до́щик і до ха́ти –
зачині́ла двє́рі ма́ти.

2. Від чого тікав хлопчик? Хто його врятував? Як?

3. Спиши вірш. Букву **щ** підкресли.

94. Прочитай і запиши речення, позначаючи звуки буквами.

Ішо́в до[шч]. За́йчик схова́в[с'а] під ку[шч]. А ко[л'у]-чий [йі]жачо́к не бо[йа́]вся до[шч]у́. Він побі́г у сад шука́ти [йі]жу.

95. Прочитай вірш. Вивчи і запиши його з пам'яті. Підкресли букви, що позначають два звуки.

Кап-кап! Крапає дощик.
Стоїмо ми на площі.
Стоїмо під дощем:
– Крапай іще!

96. Прочитай скоромовки спочатку повільно, а потім швидше і швидше. Вивчи. Запиши з пам'яті. Підкресли букву, якою позначені звуки [шч].

1. Борщик у горщику, щавель у борщику, а до борщу – ще й по лящу. 2. Щедрий дощик площу полоще.

Читаємо, правильно вимовляємо звуки [дж], [дз], [дз'], розвиваємо мовлення

97.

Наталія Забіла

ПРО БДЖІЛОК

– Дзум-дзум-дзум! – дзвенить сопілка в тихій вранішній імлі. Це прокінулася бджілка на дубочку у дуплі.

Із дупла, немов із хатки, вилітають волохатки, вилітає рій бджілок на зелений моріжок. Там блищить на сонці річка, там високий очерет, а на березі – травічка, а в квітках – солодкий мед.

Кожна квітка так привітно розтуляє пелюстки, і летять на квітку з квітки заклопотані бджілки. Назбирають меду досить і додому все відносять...

– Дзум-дзум-дзум! – немов сопілка пізно ввечері дзижчить: це летить трудяща бджілка після праці відпочить.

Про кого розповідається в тексті?

Коли це буває: восени, навесні чи влітку?

Прочитай текст уголос. На місці букв **дж**, **дз** вимовляй один звук: [дж], [дз], [дз'].

Що в цьому тексті нагадує тобі вірш? Знайди слова, які римується (є співзвучними).

Випиши з тексту слова, у яких вимовляються звуки [дж], [дз], [дз'].

98. 1. Прочитай текст, дотримуючись правильної вимови звуків [дз], [дз'].

Васіль Зяець

ЛІСОВА ШКОЛА

Рано в тиші лісовій
дзенькнув дзвоник голубий,
і почався у пташок
на галявині урок.
Під кущами цілий день:
дзінь-дзелень!
Дзінь-дзелень!

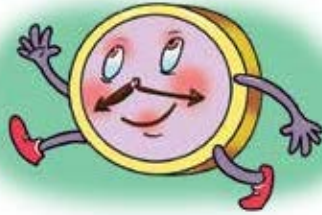

2. Спиши три останні рядки.

99. Прочитай і відгадай загадку. Спиши перше речення.

ЗАГАДКА

Я ніколи не сиджу́,
а ходжу́, ходжу́, ходжу́.
І хоч з місця не зрушаю́,
а про час вам сповіщаю́.

Зверні увагу, як змінюються слова: ходіти – ходжу́, сидіти – сиджу́, будіти – буджу́.

100. Прочитай і спиши вірш Євгена Гуцала. Вивчи його напам'ять.

КІНЬ

Дзвоник є в коня.
Наш кінь
дзвонить дзвоником:
дінь-дзінь!
Дзвонить дзвоником
весь день,
тільки й чується:
дзень-дзень!

Слухаємо й читаємо текст про тверді й м'які приголосні звуки, усвідомлюємо прочитане. Розрізняємо звуки й позначаємо їх буквами. Вправляємось у вимові приголосних

101. – Сьогодні нова тема, – сказала Оленка Томашеві. – Давай покличемо професора Лінгвіста. Хай він нам розповість про неї.

– Звичайно, діти, розповім, – погодився професор Лінгвіст. – Слухайте уважно.

В українській мові, як і в польській, є тверді й м'які приголосні. Прочітайте таблицьку, яку для вас зробив Кіберик.

Тверді	б	п	в	м	ф	д	т	з	дз	с	ц	л	н	р	–	г	г'	к	х	ж	дж	ч	ш
М'які	–	–	–	–	–	д'	т'	з'	дз'	с'	ц'	л'	н'	р'	й	–	–	–	–	–	–	–	–

– Зверніть увагу! В українській мові твердих звуків більше, ніж м'яких.

В українській мові завжди твердими є приголосні, місцем творення яких є горлянка. Це звуки [г], [г'], [к], [х] і ті, які утворюються за допомогою губ: [б], [п], [в], [м], [ф]. І такі, які при вимові ніби шиплять [ж], [дж], [ч], [ш]. Вони лише трохи можуть пом'якшуватись перед [і]: *гірка, бій, шість*.

Інші приголосні утворюють пари «твердий – м'який»: [д – д'], [т – т'], [з – з'], [дз – дз'], [с – с'], [ц – ц'], [л – л'], [н – н'], [р – р']: *дим – дім, тин – тінь, зима – Зіна, дзвін – дзьоб, син – сіно, цирк – кіця, літи – літо, нізка – ніжка, рак – ряска*. А ось звук [й] – завжди м'який, він не має твердої пари.

– Це треба запам'ятати, – зітхнув Томаш. – То виходить, що в українській мові немає м'яких [г'], [к'], [х'], [ж'], [ш'], [ч'], – здивувався Томаш. – Вони є лише в польській?

– Так, Тóмаше, таких звúків в українській мóві немає. Але й у польській мóві немає твердóго звúка [л] та м'яких [д'], [т'], [з'], [с'].

– Як цікаво! – сказав хлопчик.

– Так, цікаво. Кóжна мóва має свої звúки, свої закóни вимóви й письма́ і їх треба знати.

Про що розповів професор Лінгвіст?

Прочитай текст. Що цікавого ти довідався про приголосні звуки української мови?

Вимов звуки, місцем творення яких є горлянка.

Вимов звуки, які «шиплять».

Назви звуки, які утворюють пари: твердий – м'який.

102. Повправляйтесь у вимові твердих звуків [л], [г] і слів із ними. Спишіть слова.

[л]: лак, лані́, ла́ма, ла́мпа, мо́локо́, ко́лосок, ко́лобок, мо́лоток;

[г]: гай, Га́ля, го́лос, на́голос, го́ра, гу́си, гу́мка, геро́й.

103. 1. Навчися швидко промовляти скоромовку. Але спочатку промовляй її повільно, а потім швидше і швидше.

Грізно грі́ма грі́м горóю –
гóнить гóмін градо́бою.

Гне́ться груш гнучке́ гілля́.

Гóнить гу́си Гнат: – Ги́ля!

2. Позмагайтеся, хто швидше прочитає.

104. Вимов м'які приголосні і слова з ними. Спиши з кожного рядка по 3 слова.

[з'] : Зі́на, князь, сли́зько, зя́блик, зі́рка;

[дз'] : дзю́б, дзі́нь-дзі́нь, дзю́рчати, дзяво́лити;

[с'] : сі́м, сі́тка, сьо́мий, о́сінь, умива́вся, одяга́вся;

[ц'] : ця́, ця́тка, цю́кнути, па́лець, хло́пець, цві́ркун, ці́нькати.

105. 1. Прочитай уривок з вірша Володимира Лучука. Спиши.

У барвістій парасольці
зацвітає мак на сонці.
У зеленому плащі
мак не мокне на дощі.
Мак росте, росте угору –
дозріває в літню пору.

2. Підкресли букви, що позначають звуки, яких немає у польській мові. За потреби прочитай ще раз розповідь професора Лінгвіста.

Вимовляємо тверді й пом'якшені приголосні. Позначаємо їх буквами

106. – Тóмаше, – звернулася Олénка до хлопчика, – ти вже знаєш, що приголосні [г], [ґ], [к], [х], [ж], [ч], [ш] та [б], [п], [в], [м], [ф] в українській мові, на відміну від польської, тверді.

Трóхи пом'якшуються вони лишé пéред [і]. Тобі треба навчитися правильно вимовляти такі приголосні. Тоді ти не будеш помилятися під час уживання букв **и**, **і**.

– Дóбре, я потренуюся, – погодився Тóмаш.

107. 1. Вимов пари слів. Простеж за вимовою складів з **и**, **і**. Перед якими голосними приголосні вимовляються твердо, а перед якими – пом'якшено?

Хітрий – тхір;	гіря – гірка;
кіслий – кістка;	жити – жінка;
шіти – шість;	чісто – чітко;
біти – білка;	піти – пісня;
віти – звістка;	міти – місто.

2. Спиши слова. Підкресли склади з твердими приголосними однією рисою, а з пом'якшеними – двома.

108. Прочитай слова. Твердо вимовляй приголосні перед **и**.
Спиши слова. З двома із них склади і запиши речення.

Ру́ки, рі́ки, но́ги, до́роги, ло́жки, тари́лки, сорочкі́;
тонкі́й, вели́кий, дзві́нкі́й.

109. Прочитай загадку та відгадай її. Спиши. Підкресли букви, що позначають пом'якшені приголосні.

Блиску́че, дзві́нкé,
смілі́ве, метке́ –
стриба́є в крини́цю
по сві́жу води́цю,
несе́ її в ді́м
на ра́дість усі́м.

110. Прочитай вірш Володимира Верховинця. Випиши парами слова з буквами **і-и**.

Бу́ква **И** пішла́ у *ліс* –
вийшов з лісу хі́трий ... *лис*.
Бу́ква **И** ввійшла́ у *дім* –
і над до́мом в'є́ться *дим*.
Бу́кву **И** побачив *кіт* –
вмить з ко́та зробі́вся *кіт*.
Бу́кво **И**, ти жа́рти *кинь*,
а вона́ ірже́, мов ... *кінь*.

111. 1. Прочитай приказки. Поясни, як ти їх розумієш.

1. Де́рево мі́цне корі́нням, а лю́дина – дру́зями. 2. Ві́к – живі́, ві́к – учі́сь. 3. Під лежа́чий ка́мінь вода́ не тече́.

2. Спиши. Підкресли пом'якшені приголосні однією рисою, а м'які – двома.

112. Прочитай загадку й відгадай її. Спиши. Підкресли букви, що позначають пом'якшені приголосні перед [і], однією рисою, а м'які – двома.

З лі́су в лі́с переліта́є,
де не сяде́ – там співа́є,
і кладе́ яє́чка
у чужі́ гніздéчка.

Читаємо й усвідомлюємо прочитане. Вправляємось у вимові слів із твердими та м'якими приголосними. Позначаємо м'якість приголосних буквами *я, ю, є, і*

113. Тóмаш зателефонував Оленці й попросів:

– Поясни, будь ласка, як дізнатися, який приголосний звук вимовляти – твердий чи м'який, коли читаєш слова.

– О, це просто. Дивись на наступну букву. Якщо після букв, що позначають одну чи дві приголосні, написані букви *а, о, у, е, и*, вимовляй ці приголосні твердо: *два, три, круг, сума, легко*. А якщо *я, ю, є, і* чи *м'який знак*, – вимовляй м'яко! Ось і весь секрет.

– А якщо ніяка буква не стоїть? – допитувався Тóмаш.

– Тоді вимовляй твердо: *спорт, торт*.

– А коли пішемо? – спитав Тóмаш.

– Так само орієнтуємося на вимову, але для цього треба навчитися правильно вимовляти, – сказала Оленка.

Про що запитував Томаш Оленку?

Прочитайте запитання і відповіді з тексту (одне запитує – інше відповідає).

114. 1. Прочитай слова. Назви м'які приголосні звуки. Якими буквами позначено їх м'якість?

лис – ліс лак – ляк лук – люк чорне – сіне
сад – сядь дим – дім рак – буряк лин – лінь

2. Спиши ці пари слів. Підкресли букви, якими позначається м'якість приголосних. Наприклад: *ліс*.

115. 1. Прочитай уривок з вірша Грицька Бойка «Осінні клени». Правильно вимовляй приголосні перед *я, ю, є, і* та *ь* у виділених словах.

Стоять **осінні** клени
у **барвах** золотіх.

Дивляться на мене,
а я **дивлюсь** на них.

2. Вивчи вірш і запиши його з пам'яті. Підкресли букви, якими позначено м'якість приголосних.

3. Поміркуйте, чи позначає буква **я** у слові **стоять** м'якість приголосного. Свою відповідь розпочинайте так: «Я думаю, що...».

116. 1. Прочитай вірш Анатолія Костецького. Спиши. Підкресли букви, які позначають м'якість приголосних.

Тра-ля-ля! Тру-лю-лю!
Я усіх і все люблю.
Дуже в'есело мені
в ці ласкаві літні дні.
Мама – тут, і тато – тут,
на прогулянку ідуть.

2. Назви слово, в якому буква **і** позначає не м'якість, а пом'якшення.

117. 1. Прочитай уривок з народної пісеньки «Пішла киця по водицю». Вивчи його напам'ять. Запиши з пам'яті. Підкресли букви, які позначають м'якість приголосних.

Пішла киця по водицю
та й упала у криницю.
Біжить котик рятувати,
за в'ушечко витягати.
Витяг кицю за в'ухо
та й посадив, де с'ухо.

2. Назви слова, в яких буква **і** позначає не м'якість, а пом'якшення.

118. Прочитай текст. Добери заголовок. Спиши. Підкресли склади, у яких букви **я**, **ю**, **є** позначають м'якість приголосних звуків.

У кінці вересня – на початку жовтня завершуються чарівні дні бабиного літа. Це та чудова осіння порá, коли сонце посилає своє останнє тепле вітання людям, полям і лісам.

Слухаємо, читаємо й усвідомлюємо прочитане.
Правильно інтонуємо текст

119.

Васіль Сухомлінський

ІМЕНІННИЙ ОБІД

У Ніни велика сім'я: ма́ти, ба́тько, два брати́, дві сестри́ й бабу́ся.

Ні́на найме́нша: їй во́сьмий рік. Бабу́ся – найста́рша: їй вісімдеся́т два ро́ки. У бабу́сі тремта́ть ру́ки. Несе́ ло́жку бабу́ся – ло́жка дрижи́ть, кра́пельки па́дають на сті́л.

Ско́ро день наро́дження Ні́ни. Ма́ма сказа́ла, що на її імени́ни у них бу́де святко́вий обі́д. На обі́д Ні́на хай за́просить по́друг.

Ось і наста́в цей день. Ма́ма накрива́є сті́л бі́лою скатерти́ною. Ні́на поду́мала: це ж і бабу́ся за сті́л сяде. А в не́ї ру́ки тремта́ть. По́други смі́ятимуться. Розка́жуть по́тім у шко́лі, що у Ні́ниної бабу́сі ру́ки тремта́ть.

Ні́на тихе́нько сказа́ла ма́мі:

- Ма́мо, хай бабу́ся сьо́годні за сті́л не сідáє.
- Чо́му? – здивува́лася ма́ма.
- У не́ї ру́ки тремта́ть. Кра́пає на сті́л.

Ма́ма зблідла.

Не сказа́вши жо́дного сло́ва, вона́ зняла́ зі сто́лу бі́лу скатерти́ну і схова́ла її́ в ша́фу.

До́вго сиді́ла мо́вчки, по́тім сказа́ла:

– У нас сьо́годні бабу́ся хво́ра. Тому́ імени́нного обі́ду не бу́де. Поздоровля́ємо тебе́, Ні́но, з днем наро́дження. Мо́є то́бі побажа́ння: будь спра́вжньою люди́ною.

Ви слухали текст. Про кого в ньому розповідається?

Прочитайте текст.

Чим була стурбована Ні́на? Чому?

Чому ма́ма відмі́нила імени́нний обі́д?

Що означають останні слова ма́ми?

Прочитайте в особах діалог Ніни і мами. Передайте голосом прохання Ніни й здивування мами. Подумайте, яким тоном треба читати останні слова мами. Прочитайте їх.

Дізнаємось про роль м'якого знака (ь) і навчаємось вживати його на письмі

120. Сьогодні на урок української мови до учнів третього класу знову прийшов професор Лінгвіст. Його запросила Оленка. Учні зраділи, привіталися і спитали, про що буде розповідати професор.

– Я розповім вам про ще одну букву, яка позначає м'якість приголосних звуків.

Ви вже знаєте, що букви *я*, *ю*, *є* на початку слова і складу позначають два звуки. А в середині слова позначають м'якість приголосного і звуки [а], [у], [е].

В українській мові є ще одна буква, яка називається «м'який знак», або «знак м'якшення» (**ь**). Це спеціальна буква, яка завжди вживається для позначення м'якості приголосних в середині слова (між буквами, що позначають приголосні). Наприклад, *дядько*, *пальто*, *апельсін*, *нізько*. Вживається ця буква й у кінці слів, якщо треба позначити м'якість приголосних: *тінь*, *палець*, *осінь*.

Про яку букву розповів професор Лінгвіст? Для чого її вживають на письмі?

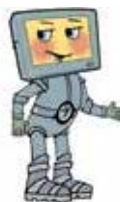
121. 1. Прочитай вірш. Про що ти з нього дізнався?

Я знак м'який. Хай кожен знає,
що звука я не називаю,
а тільки м'якість позначаю.
Ось *півень*, *горобець*, *ведмідь*...
В них знак м'який в кінці стоїть.
І *журавель*, й *дельфін*, і *рись*, –
тут знак м'який – не помилісь!

2. Знайди слова з м'яким знаком, вимов їх і випиши.

Щоб легше було запам'ятати усі випадки вживання м'якого знака, Кіберик приготував для вас таку табличку:

Б вживається для позначення м'якості приголосних:

– у кінці слів	<i>день, рись, тінь</i>
– у середині слів	<i>дядько, пальто</i>
– перед о	<i>льон, у нього</i>

2. Прочитай і запам'ятай цю табличку.

127. Прочитай слова. Зверни увагу на вимову приголосних звуків перед [о] та їх позначення на письмі. Спиши буквенний запис.

Вимовляємо

[с'о]годні

ба[д'о]рий

у [н'о]го

–

–

–

Пишемо

сьогодні

бадьорий

у нього

128. 1. Познач звуки буквами і поясни їх уживання.

[йá]блу[н'а], ма[л'у]вáти, сi[н'е], [л'о]н, [йо]гó, [йú]ра, у [н'ó]го, [йó]сип, пáле[ц'], па[л']тó, ó[с'ін'].

2. Які з цих слів треба писати з великої букви? Чому?

129. 1. Прочитай речення. Спиши. Підкресли м'який знак і поясни його вживання.

Бéресень – пéрший мiсяць óсенi. Óсiнь усьóму рахúнок ведé. Плáче жóвтень холóдними сльозáми. А листопáд встеляé зéмлю золотiм листям.

2. Знайди серед речень приказку. Як ти її розумiєш?

3. Поясни, що означають два останнi речення.

130. 1. Утвори словосполучення з поданих слів за зразком і запиши їх. Підкресли букву, яка позначає м'якість приголосних перед **о**.

Зразок. На вечiрньому небi.

На, мóре, сiнiй; у, райóн, сусiднiй; на, лiд, тонкiй; у, домáшнiй, завдáння; у, вéрхнiй, ряд.

2. Обмiняйтеся зошитами з сусiдом по партi й перевiрте, чи правильно виконано вправу.

131. Прочитай текст. Подумай, які букви пропущено. Спиши, дописуючи їх.

Л...н – технічна росліна. У н...го квіти сі́н...го
ко́л...ру. Стéбла л...ну даю́т... волокно́, з яко́го тчут...
полотно́. З насі́ння л...ну виготовля́ють... олію.

132. Прочитай слова. Спиши, замінюючи звукові схеми буквами.

Журавé[л'], [л'о]н, [йо]го́, ло[с'], по[л'о́]ти, ба́[т']ко, у
бага[т'о́]х, [йо]рж, хло́пе[ц'], у [ц'о]го́, сі[н'о]го, [йо]го́,
де[н'], [с'о́]мий.

Вправляємось у вимові й письмі слів із ь та ьо

133. 1. Прочитай слова. Подумай, за якою ознакою їх можна поділити на дві групи. Поділи та запиши кожен групу з нового рядка.

День, у ньо́го, лось, сьогодні, журавéль, льон, польо́-
ти, ба́тько, у багатьо́х, льо́тчик, хло́пець.

2. Складіть і запишіть 1–2 речення з виділеними словами.

134. 1. Зміни слова за зразком спочатку усно, а потім запиши їх.

вечі́рній – вечі́рнього	сі́не – ...
ра́нній – ...	дома́шнє – ...
осі́нній – ...	ве́рхнє – ...
лі́тній – ...	ні́жнє – ...

2. Назви слова з протилежним значенням.

135. 1. Прочитай слова, записані зліва і справа. Поєднай їх і запиши за зразком. Підкресли букви, які позначають на письмі м'якість приголосних.

Зразок: тонкий льодок.

сьо́мий	у́чень
працо́вїтий	хло́пець
ко́льоро́вий	де́нь
сьо́го́днішній	уро́к
схви́льований	о́лівець

136. Прочитай. Добери заголовок. Спиши, змінюючи слова, що в дужках.

Стемніло. На (вечірній) небі з'явився місяць. У (сусідній) будинку запалили світло. Потім запалили вогники у вікнах (верхній і нижній) поверхів. Вогні мерехтіли аж до (пізній) ночі.

137. Прочитай і спиши. Поясни, які звуки позначені буквами **йо** та **ьо**. Для чого вживається **ь** перед **о**?

Мені звали Сергійко, а мого товариша – Йосип. Його тата також звать Йосип, Йосип Іванович. Він льотчик. Ми любимо слухати його розповіді про польоти.

Слухаємо, читаємо й усвідомлюємо прочитане

138.

Василь Сухомлінський

ЯБЛУКО В ОСІННЬОМУ САДУ

Пізньої осені близнятка Оля й Ніна гуляли в яблуневому саду. Був тихий сонячний день. Майже все листя з яблунь опало і шурхотіло під ногами. Тільки де-не-де на деревах залишилося пожовкле листячко.

Дівчатка підійшли до великої яблуні. Поруч із жовтим листком вони побачили на гілці велике рожеве яблуко. Оля й Ніна аж скрикнули від радості.

– Як воно тут збереглося? – з подивом запитала Оля.

– Зараз ми його зірвемо, – сказала Ніна і зірвала яблуко. Кожній хотілося потримати його в руках.

Оля хотіла, щоб яблуко дісталася їй, але вона соромилася зізнатися у цьому, а тому сказала сестрі:

– Хай тобі буде яблуко, Ніно...

Ніні теж хотілося, щоб яблуко дісталася їй, але вона теж соромилася висловити це бажання, тому сказала сестрі:

– Хай тобі буде яблуко, Олю...

Яблуко переходило з рук у руки, дівчатка не могли дійти згоди. Та ось їм обом сяйнула одна й та ж думка і

вони прибігли до мами радісні, схвильовані. Віддали їй яблуко. У маминих очах сяяла радість. Мама розрізала яблуко і дала дівчаткам по половинці.

Про кого розповідається у тексті? Як звать дівчаток?

Прочитайте текст і скажіть, чого зраділи дівчатка.

Поміркуйте, якими є дівчатка. З яких вчинків це видно? Зачитайте про це.

Чому очі мами засяяли від радості?

Розіграйте сценку: дівчатка віддають мамі яблуко. Хто що говорить при цьому?

Вимовляємо подовжені м'які приголосні й позначаємо їх двома буквами

139. Професор Лінгвіст знову завітав на урок, привітався і сказав:

– Сьогодні, діти, я розповім вам про м'які подовжені звуки і про те, як вони позначаються на письмі. Таких звуків у польській мові немає.

– А що це за звуки? – одразу запитали учні.

– Це м'які приголосні звуки, які вимовляються ніби довше за інші, – пояснив професор. – Ось послухайте вимову м'яких приголосних у таких парах слів:

Га[л'а] – гі[л': а]

Та[н'а] – зна[н': а']

Ка[т'а] – пла[т': а]

– Ви помітили, що м'які приголосні у другому слові вимовляються ніби довше, ніж у першому? – запитав професор.

Про такі приголосні Алла Свашенко навіть вірш написала:

Є такі чудні слова:

звук один, а ніби два.

В слові звуки ці живуть,

їх подовженими звать.

Це обличчя і насіння,

бездоріжжя і каміння.

Це життя і майбуття,

це волосся і взуття.

На письмі подовжені м'які приголосні звуки позначаються двома буквами.

Про які звуки розповів професор Лінгвіст?
Як вони позначаються на письмі?

140. Прочитай і спиши другу колонку вірша Алли Свашенко. Підкресли букви, що позначають м'які подовжені звуки.

141. 1. Прочитай слова, правильно вимовляючи подовжені приголосні звуки. Їх м'якість позначено так: ['], а подовження м'яких приголосних – так: [':].

зі[л':а]

чита́[н':а]

су[д':а́]

вугі[л':а]

малюва́[н':а]

жи[т':а́]

2. Спиши, позначаючи звуки буквами.

142. 1. Розглянь малюнки. Прочитай підписи під ними. Спиши. Підкресли у словах букви, що позначають подовжені м'які приголосні звуки.

воло́сся

коло́сся

гілля́

плаття́ – плаття́

взуття́

2. З двома словами (за власним вибором) склади і запиши речення.

143. 1. Прочитай мовчки речення. Які з них є загадками, а які – відгадками?

– А що росте без коріння?

А що сходить без насіння?

– Сónце сходить без насіння.

А день росте без коріння.

(З народного)

2. Прочитайте загадки й відгадки в такий спосіб: хлопчики хором загадують, а дівчатка – відгадують, а потім – навпаки.

3. Спиши речення. Підкресли букви, які позначають подовжені звуки.

144. Прочитай сполучення слів, правильно вимовляючи м'які подовжені приголосні. Спиши їх. Підкресли букви, що подвоюються.

Домáшне завдáння, вира́зне читáння, жит́не колóсся, золотáве волóсся, тонкé гíлля, кам'яне́ вугíлля, дов́ге житт́я.

Вправляємось у вимові й позначенні на письмі м'яких подовжених звуків

145. Від поданих слів за зразком утвори нові, правильно вимов їх і запиши. Підкресли букви, що позначають подовжені приголосні звуки.

суд – судд́я

читáти – читáння

кóлос – ...

навчáти – ...

кáмiнь – ...

плáвати – ...

гíлка – ...

малювáти – ...

146. Прочитай слова, правильно вимовляючи подовжені приголосні. Спиши. Підкресли букви, що їх позначають.

Запитáння, змагáння, взутт́я, оповідáння, корiння, обличч́я, знарýддя, Запорiжж́я.

147. Склади речення й запиши їх. Підкресли в словах подовжені букви. Скажи, які звуки вони позначають.

Михáйлик

ма́є

нове́

оповідáння

менí

прочитáв

ми́цні

взутт́я

Тетя́нка

купи́ли

ціка́ве

знáння

148. Прочитай слова. Добери до них інші, які б відповідали на питання *яке?* Утворені словосполучення запиши.

... завдання, ... змагання, ... насіння, ... колосся,
... гілля, ... щебетання, ... оповідання.

149. Прочитай текст. Приготуйся записати його під диктовку.

Осінь відходила. Косім промінням сонця візолотила вона лістя на деревах. Вікупала його рясніми дощами. Потім зняла з дерев розкішне вбрання й устелила ним землю.

150. Розглянь малюнки й розкажи, хто що робить. Запиши складені речення. Підкресли слова на вивчені правила.

Знайомимося з апострофом. Дізнаємось, для чого він уживається на письмі. Читаємо вибірково. Вимовляємо і пишемо слова з апострофом

151. Сьогодні до класу завітав професор Лінгвіст.

– Професор прийшов, професор прийшов! – зраділи учні.

– Що ви нам розкажете сьогодні? – запитали.

– Я розповім вам про те, що в Країні Знань живе дуже поважний знак. Зветься він Апостроф і на письмі він має ось такий вигляд: ’. Він дуже пишеться собою.

– Я такий гордий і поважний, – розповідає Апостроф про себе, – що ніколи не стою в рядку букв, а трохи вище між ними. І не у всіх словах я

вживаюся, а лишé в тих, де після твердих приголосних [б], [п], [в], [м], [ф] та [р] вимовляються звуки [йа], [йу], [йе], [йі]. Ось погляньте: *п'ять, в'є, б'ють, м'яч, Стеф'юк, пір'іна*.

– Професоре, а для чо́го цей знак потрі́бен на письмі́?

– Щоб показати, що б́укви *я, ю, є* позначають не м'я́кість приголосних, а вимовляються як два зву́ки.

– Професоре, а пра́вда, що апо́строф розділяе зву́ки? – запитали у́чні.

– Що ви, діти! Звичайно, ні. Точніше, на письмі́ він розділяе б́укви, бо стоїть між ними, – відповів професор Лінгвіст.

Про що розповів професор Лінгвіст? А що про себе розповів Апостроф?

Знайдіть у тексті, прочитайте і розіграйте як діалог, про що запитали діти професора Лінгвіста та яку відповідь одержали.

То для чого ж на письмі вживається апостроф? Знайди і прочитай рядки про це.

Апо́строф – це сло́во прийшло́ до нас з грецької мови, де означае *пове́рнений убі́к*, і пов'язане з прикметниками *криві́й, зігну́тий*.

Придивіться, апо́строф і спра́вді зігну́тий!

152. Розгляньте звукові схеми і буквенний запис слів. Поміркуйте, для чого у цих словах вжитий апостроф. Спишіть.

[сі́мйá] – сім'я́

[п'йут'] – п'ють

[м'йач] – м'яч

[з'йісти] – з'їсти

[б'йе] – б'є

[в'йут'] – в'ють

153. Прочитай слова. Спиши. Підкресли й назви́ букви, між якими стоїть апостроф.

Б'ють, п'ють, в'є, сім'я́, Аре́ф'єв, солов'і́, бур'я́н.

Апостроф (') ставиться після букв **б, п, в, м, ф** і **р** перед **я, ю, є, ї**. При переносі слів апостроф не відокремлюється від попередньої букви: *Дем'-ян, бур'-ян*.

154. 1. Прочитай пари слів. Назви звуки, позначені виділеними буквами.

рядок – пір'я

бур'я – бур'ян

рясно – подвір'я

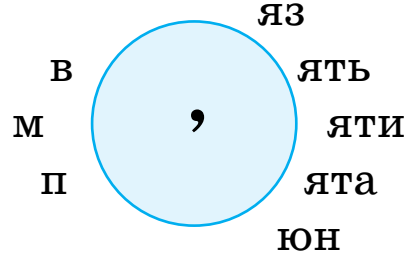
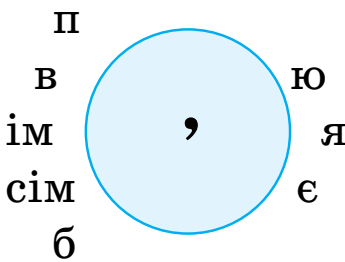
бур'як – узгір'я

2. Спиши. Накресли звукову схему першої пари слів. Склади і запиши речення з ними.

3. Поміркуйте, чому в одних словах стоїть апостроф, а в інших – ні.

155. 1. Які слова записані в чарівних колах? Запиши.

2. До якого слова підходить ця звукова схема? = • -- = •

156. Прочитай речення. Знайди серед них загадку. Відгадай її. Спиши речення, підкресли букви, між якими стоїть апостроф.

1. Перелітні птахи в чужих краях гнізд не в'ють, пісень не співають.
2. Пір'ячко в жайворонка сірокоричневого кольору.
3. Бджоли п'ють нектар з квітів.
4. Не їсть, не п'є, а ходить та б'є.

Слухаємо й читаємо в особах, осмислюємо прочитане. Ставимо запитання до речень тексту

157. ЧОМУ КІТ УМИВАЄТЬСЯ ПІСЛЯ СНІДАНКУ
(Литовська народна казка)

Якось залетів горобець на подвір'я. Він побачив під деревом аж п'ять зернінок. Клюнув одну, клюнув другу. А кіт підкрівся – і хап його за крильце.

– Зараз я тебе з'їм, – муркнув кіт.

– Їж на здоров'я, – відповів горобець. – Але щоб твої сніданок смачнішим був, спочатку вмитися треба.

– Вмитися? – здивувався кіт.

– А хіба ти не знаєш, що всі перед їдою вмиваються?

– Знаю! – муркнув кіт, бо згадав, як щоранку хлюпочеться у воді хлопчик П'ятрас.

– Ти почекай мене, я швидко.

– Добре, почекаю! – сказав горобець.

Випустив кіт горобця з пазурів. А той пурхнув собі на верхішок дерева й весело дивиться вниз.

Умився кіт й гукнув:

– Спускайся на землю, мені снідати час.

– Наступного разу вмивайся, коли поснідаєш! – засміявся горобець і полетів.

Відтоді всі коті вмиваються після сніданку.

Про кого розповідається у казці?

Що сталося з горобцем? Що допомогло йому врятуватися від кота – сила чи розум?

Прочитайте казку в особах.

Складіть запитання до речень першого абзацу. Поставте їх одне одному і дайте відповіді словами тексту.

158. Спиши перші два речення казки. Поясни вживання апострофа.

Правильно вимовляємо й уживаємо апостроф на письмі. Осмислюємо значення прислів'їв

159. Прочитай речення. Поясни значення прислів'їв. Спиши. Поясни правопис виділених слів.

Прислів'я і **приказки** – це **мудрість** народу. В них коротко сказано про найголовніше в **житті**.

Хліб – усьому голова.

Нема щастя без здоров'я.

160. 1. Прочитай скоромовку, вивчи її і запиши з пам'яті.

На **подвір'ї** ста́ли в ряд **ясені** і **в'язи**
і з **командою хлоп'ят** розминають **м'язи**.

2. Поясни, чому в слові *ряд* апостроф не вживається, а у виділених словах – вживається.

161. 1. Прочитай і запам'ятай українські народні вислови.

Дво́х слів до́купи не зв'я́же – *так говорять про тих, хто не вміє гáрно говоріти.*

В'е́ться в'юно́м – *так говорять про того, хто ви́кручується, хитрує.*

2. Спиши народні вислови. Поясни вживання апострофа.

3. Придумайте і розіграйте ситуацію, в якій вживався б один з поданих висловів.

162. 1. Прочитайте і відгадайте загадки.

1. По **подвір'ю** хóдить птах і співа́є по склада́х.

2. Невелі́чки дві хати́ни, в них м'які́ і те́плі сті́ни, по п'ять брáтиків мали́х прожива́є в сті́нах тих.

2. Спиши загадки і в дужках допиши відгадки. Підкресли букви, між якими стоїть апостроф. Поясни його вживання.

163. Прочитай і спиши текст, розкриваючи дужки.

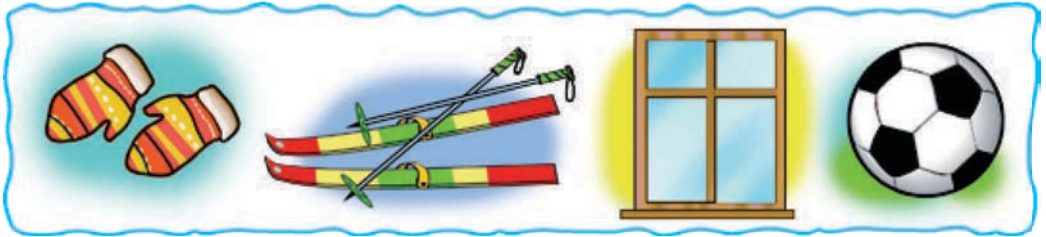
Сім(я) на́ша невели́чка: та́то, ма́ма і сестри́чка. Ми всі лю́бимо їздити в село́ до бабу́сі Мар(я)ни і дідуся́ Дем(я)на. Там на рі́чці ми лóвимо карасі́в, лині́в, в(ю)ні́в.

Пишемо, пояснюємо вживання апострофа. Будемо діалогі за малюнками

164. Прочитай загадки і відгадай їх. Спиши, дописуючи відгадки. Поясни вживання апострофа та м'якого знака.

1. Прив'яжемо – підуть, відв'яжемо – стануть.
2. Поля скляні, межі дерев'яні.
3. Щоб не мерзнуть, п'ять хлоп'ят в пічці в'язаній сидять.
4. Б'ють – не плаче, вгору скаче. І ніхто йому, одначе, не сказав хоч раз «пробач», бо на те і є він

165. Від поданих слів утвори інші, які б відповідали на питання *який?* Вимов і запиши утворені слова, поясни їх правопис.

олово – ...

дрова – ...

солóма – ...

кров – ...

дерево – ...

солов'ей – ...

166. 1. Розгляньте малюнки. Подумайте, яка розмова відбулася між хлопчиком і дівчинкою. Хто з них сказав «Дякую тобі, ...», а хто – «Будь ласка»? Озвучте малюнки. Використуйте опорні слова: *у тебе, шнурки, зупинилася, попросила потримати, подякувала.*

2. Запиши два речення, які розповідають про те, що помітив і сказав хлопчик, і про те, що зробила дівчинка. Поясни, які слова слід писати з апострофом і чому.

167. 1. Прочитайте й відгадайте загадки. Розкажіть, за якими ознаками ви їх відгадали.

1. Ходить птаха по подвір'ю:
гребінець, борідка, пір'я.
А якщо сіда в гніздечко,
нам несé вона яéчко.
2. Шерсть гладенька і м'якенька,
спінка гнётся, хвостик в'ється.
Тільки лапки – цап-царапки.

2. Спиши загадки. Підкресли букви, між якими вживається апостроф. Поясни, чому.

168. Прочитай текст. Спиши, поясни правопис виділених слів.

Євгєнкові дєв'ять років. Найбільшою турботою хлоп'яти є голуби. Пташина сім'я в нього невеличка. Голуб і голубка. Вони сміливо гуляють по подвір'ю, а живуть у дерев'яній голуб'ятні.

Читаємо, визначаємо головну думку тексту. Переказуємо текст

169.

За Василєм Сухомлінським

БЕЗ БАТЬКІВЩИНИ ЖИТТЯ НЕ ЖИТТЯ

Журавлик народився на березі лісового озера. Підріс, полюбив рідну землю. Але настала осінь і наближалася зима.

Журавлик пристав до зграї інших журавлів і полетів далеко на південь. Там вічне літо, теплі води, яскраве сонце. У лісах зелені, сині, голубі папуги співають.

А наш Журавлик прилетів, роздивився навколо і засумував. Ніщо його не радує – ні пташині пісні, ні привітне сонце.

Ось одного разу підлетів до Журавлика Зелений Папуга і запитав:

– Чого сумуєш? Чом гнізда не мостиш, журавлят не виводиш?

Мовчить Журавлик, нічого не відповідає, тільки на північ поглядає.

Раптом насторожився, прислухаючись до чогось. Здалеку долинув журавлиний клич:

– Пора в дорóгу!

Змахну́в Журавлик крильми.

– Куди ж ти летіш? – здивувався Папуга. – Аджé там холодно. Поживéш кілька місяців та й знову до нас поверне́шся. І що там хоро́шого на твої́й холо́дній півночі?

– А хоро́ше те, що там я народи́вся, – відпові́в Журавель. – Там мо́я батьківщи́на. А без батьківщини житт́я – не житт́я.

Сказав це Журавлик і полетів, доганяючи своїх товаришів.

Чому сумував Журавлик? Чого не міг зрозуміти Зелений Папуга? Що відповів Журавлик Зеленому Папузі?

Поміркуй і скажи, яку думку виражено в прислів'ї «У чужій стороні і весна не красна».

Прочитайте в особах розмову Журавлика і Зеленого Папуги. Перекажіть початок тексту.

ЩО ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ ВМІЄШ

Дорогий друже! Ти закінчив вивчення великого розділу «Зв'юки і б'юкви. Прав'юпис». Перевір себе.

1. Прочитай слова, поясни їх правопис: *утрь'юх, с'юг'юдн'ю, п'юать, п'юр'юа*.
2. Прочитай слова: *н'юня – знанн'юя, Г'юля – г'юлл'юя*. Чому в одних з них у другому складі одна буква **н, л**, а в інших – дві?
3. Прочитай текст. Спиши, розкриваючи дужки. Поясни вживання великої л'ютери.

(М, м)ен'юе зв'юати (В, в)іктор (П, п)етр'юенко. (Я, я)жив'юу в селі (В, в)асилі'ювка. (Т, т)ут жив'юуть і (У, у)країнці, і (П, п)оляки, й (У, у)г'юрці. (Б, б)іля нашого сел'юа протіка'юе р'ючка (У, у)ж. (Я, я)люблю сво'юе сел'юо.

4. Погрупуй слова за правилами правопису. Запиши кожну групу з нового рядка.

П'юятий, утрь'юх, н'юзько, с'юль, с'юг'юдн'ю, вол'юсся, м'юята, взутт'юя, подв'юір'юа, льон, день, весілля.

5. 1. Уважно прочитай текст. Про що в ньому розповіда'юється? Добери заголовок і спиши.

Прокінулись якось **Гриць** і **Тарасик**, а дер'юва стоять голі й сумні. Над дер'ювами наче **м'юякий** тополіний пух літа'юе.

Вібігли на в'юлицю хлоп'юята. Підставляють дол'юньки назустріч сніжинкам.

Лет'юать сніжинки. **Вкрив'юають** з'юмлю, дер'юва, будінки.

2. Поясни написання виділених слів.

СЛОВО. ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Читаємо, міркуємо, працюємо зі словниками

170.

У КРАЇНІ СЛІВ

– Сьогодні, діти, ми поговоримо про слово, – почав свою розповідь професор Лінгвіст. – Ви вже знаєте: все, що ми бачимо, робимо, відчуваємо, тобто предмети, їх дії, ознаки, якість, кількість предметів – усю це названо словом.

Усі слова мови зібрано в словники. Є словники *тлумачні* (у них значення слова роз'яснюється за допомогою інших слів, наприклад: кінь – домашня тварина). Є *орфографічні* словники (у них подано правильне написання слів). Є словники *перекладні* (у них пояснюється значення слова за допомогою перекладу з однієї мови на іншу), є й інші словники.

У кожній мові для назви одного і того ж предмета є свої слова. Наприклад, ось цей предмет, – професор Лінгвіст узяв зі столу і показав учням книжку, – українці називають «книжка», поляки – «książka», румуни «carte», англійці «book», іспанці «libre».

Саме про значення слів й будемо вести розмову.

Що розповів професор Лінгвіст про слова? А про словники? Прочитайте й розіграйте в ролях ту частину тексту, в якій розповідається про словники: Томаш запитує – професор відповідає.

171. Є таке слово *альбатрос*. Що воно означає? У якому зі словників можна довідатися про це: орфографічному, перекладному чи тлумачному? Знайди значення цього слова і поясни.

172. 1. Прочитай і відгадай загадку. Запиши.

На сонечко я схожий
і сонце я люблю,

до сонця повертаю
голівоньку свою.

2. Польською мовою відгадка звучить так: *słonecznik*. У якому зі словників можна дізнатися, як правильно написати слово-відгадку українською мовою: *соняшник* чи *сонячник*?

173. Користуючись польсько-українським словником, перекладіть текст з польської мови на українську. Запишіть свій переклад.

Polska legenda ludowa opowiada że śnieg na ziemię przynosi święty Marcin. Mówi się wtedy, że święty Marcin przyjeżdża na białym koniu. Zima – to trudny okres dla ptaków i zwierząt.

174. 1. Переклади і запиши українською мовою слова.

Niebieskiego, jego, pięć, grzyb, brzoza, deszcz, jesień, wrzesień, kolorowy, miękki.

2. Запис українських слів перевіряй за орфографічним словником.

Читаємо й переказуємо, розрізняємо слова та їх значення

175. – Слова такі цікаві, що про них можна довго розказувати, – продовжив свою розповідь професор Лінгвіст.

Ви вже знаєте багато українських слів. Знаєте, що є слова, які називають предмети: *школа, клас, дім*. Вам відомі слова, що називають ознаки предметів. Наприклад: *дощ (який?) теплий, учениця (яка?) хороша, тістечко (яке?) солодке*.

Олена швидко підняла руку:

– Дозвольте, я додам?

– Прощу, Олено, – сказав професор Лінгвіст.

– Ще є слова, які називають дію предметів.

Наприклад: *їхати, йти, будувати, вчитися*.

Томаш також підняв руку:

– Я теж хочу назвати слова!

– Прощу, Томаше, – усміхнувся професор Лінгвіст.

– *Одін, два, три, чотири, п'ять...*

– А що це за слова? Що вони називають? – запитав професор.

Томаш розгубився. А професор Лінгвіст пояснив:

– Це слова, які називають кількість предметів або порядок предметів при лічбі: *перший, другий, третій*.

– А що це за слова *я, ти, він, вона, воно*? – запитав Томаш.

– О, це дуже цікаві слова. Вони вказують на особу і часто вживаються у нашому мовленні. Коли розповідаєш про себе, кажеш *Я*, коли про друга – уживаєш слово *ВІН*. Так само й про подругу – *ВОНА*, про друзів – *ВОНІ*.

– У кожній мові, – продовжив професор Лінгвіст свою розповідь, – є слова, які нічого не називають. Це слова *у, в, на, біля, за, під; і, та, а, але*. Вони *службові*.

– А навіщо ж такі слова? – знову запитав Томаш.

– Вони дуже важливі, – пояснив професор Лінгвіст, – і служать для зв'язку між словами й частинами речень, тому й називаються службовими.

Ось, наприклад, є слова *сонце, небо*. Вони не зв'язані між собою. А додамо слово *на* і буде *сонце на небі*. Або слова *зайти, дім*. З'явилося слово *у* – і вже знаємо, що треба *зайти у дім*. Як бачите, службові слова дуже важливі. У наступних класах ми будемо вивчати ще багато-багато слів.

То які ж слова є у кожній мові? Що вони називають?

Для чого потрібні службові слова? Наведи приклади таких слів.

Прочитай мовчки розповідь професора Лінгвіста. Перекажи ту частину тексту, де розповідається, які за значенням слова є у кожній мові.

176. Прочитай наведені нижче слова. Подумай, що вони називають. На скільки груп їх можна поділити? Щоб не помилитися, став питання: *хто? що? який? скільки? що робити?* Кожну групу запиши з нового рядка. Наприклад:

Слова – назви предметів:...

Мама, десять, на, працювати, книжка, у, солодкий, три, навчатися, веселий, школа, зелений, бігти, п'ять, вчитель, співати, в, сонячний, шість, під.

177. 1. Прочитай слова. Що вони називають?

Синій, червоний, зелений, жовтий, оранжевий, блакитний, фіолетовий, рожевий, салатний, коричневий, чорний.

2. До кожного з них добери слово – назву предмета, колір якого вони називають. П'ять утворених словосполучень запиши.

178. 1. Прочитай слова. Що вони називають? Подумай, на скільки груп їх можна поділити. Кожну групу запиши з нового рядка.

Вовк, ластівка, ведмідь, сойка, кабан, сова, жабка, журавель, мишка, лелека, одуд, лисичка.

2. Які з цих тварин «живуть» у казці «Рукавичка»?

3. Розкажіть про дії тварин, називаючи їх, а потім замінюючи назви словами *він, вона*.

179. Доповни рядки. Щоб не помилитися, написання слів перевіряй за орфографічним словником.

Назви овочів:...,

Назви фруктів:...,

180. 1. Прочитай слова. Яким одним словом можна назвати ці речі?

Черевіки, туфлі, кросівки, чоботи, босоніжки, в'яльки.

2. Які з них взувають взимку, а які – влітку? Склади і запиши речення – відповіді.

Маленькі і великі секрети слова. Розрізняємо рід і число слів – назв предметів, ознак, дій і вживаємо їх у мовленні

181. Продовжіть речення, користуючись розповіддю професора Лінгвіста.

Усе, що нас оточує, названо У кожній мові для позначення одного і того ж предмета є В українській мові, як і в польській, є слова – назви ..., ...,

182. – Дорогі діти, – звернувся професор Лінгвіст до учнів. – Ви вже знаєте про те, що є слова – назви предметів, назви їх ознак чи дій, – продовжив своєю розповідь професор Лінгвіст. – Щоб розпізнати ці слова, в українській мові, так само, як і в польській, до них слід ставити питання. До назв предметів – *хто? що?*, до назв ознак – *якій? яка? яке?*, до назв дій – *що робить? що зробить?*

Як і в польській мові, слова – назви предметів мають рід: чоловічий (rodzaj męski), жіночий (rodzaj żeński), середній (rodzaj nijaki). Так, слова *хлопчик, дядько, дуб* – чоловічого роду; *людина, земля, школа* – жіночого; *дитя, сонце, вікно* – середнього. Слова – назви предметів мають число, тобто можуть уживатися в однині й у множині: *хлопчик* – *хлопчики*, *людина* – *люди*, *дитя* – *діти*.

Цікаво те, що слова – назви ознак тісно пов'язані зі словами – назвами предметів, показують їх ознаку і набувають того ж роду і числа, що й слова – назви предметів. Наприклад, *дуб* (він, чол. р.) – *зелений дуб*; *трава* (вона, жін. р.) – *зелена трава*; *яблуко* (воно, серед. р.) – *зелене яблуко*.

Однак не завжди рід слів – назв предметів у польській і українській мовах збігається. Наприклад: у польській мові слова *klasa, garderoba, plaza* жіночого роду, а в українській – *клас, гардероб, пляж* – чоловічого, слово *cień* – чоловічого роду, а в українській мові *тінь* – жіночого.

Слова – назви дій також мають число, яке залежить від кількості предметів, дію яких вони показують: *хлопчик пише, читає* – *хлопчики пишуть, читають*.

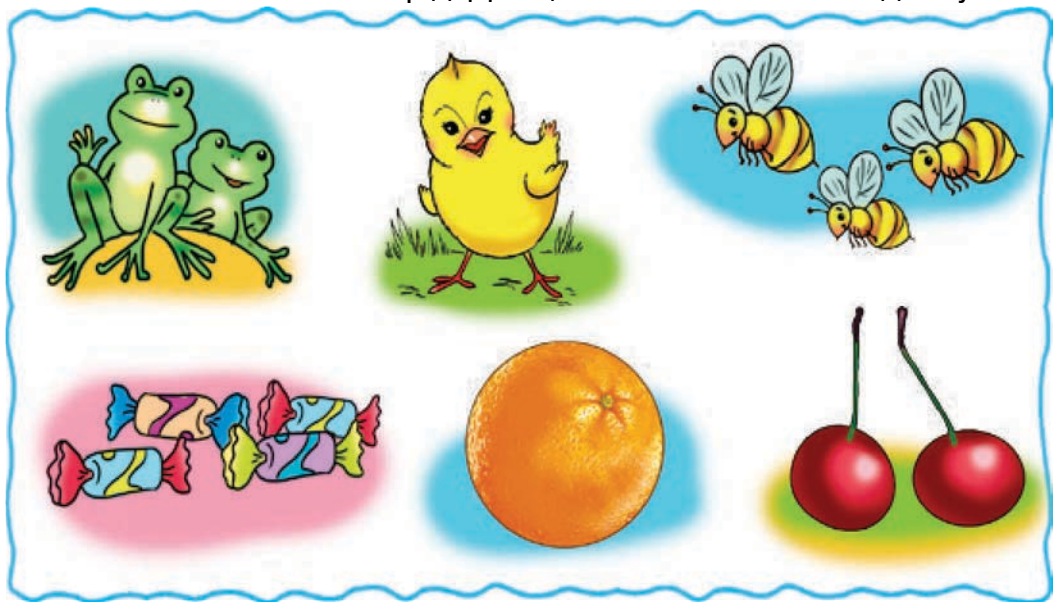
Однак слова – назви дій мають рід лише тоді, коли називають дію, яка вже відбулася: *хлопчик пішов, дівчинка пішла, дитя пішло*.

Про які секрети слова розповів професор Лінгвіст?

Яку інформацію ви знали й раніше, а про що дізналися вперше?

183. 1. Розглянь малюнки. Назви зображені предмети та їх кількість. Визнач їх рід. Для цього постав назви в однину.

2. Розкажи, хто (що), який (яке, яка). Запиши утворені сполучення слів за схемами.

184. 1. Прочитай текст, додаючи слова – назви малюнків. Запиши його.

У день народження. Пристрибав до неї ,
приніс дві . Прибіг і приніс три на колючій
спінці. прийшов з горнятком солодкого меду.

Веселе свято було у звірят.

2. Які слова додано: назви предметів, ознак чи дій? Знайди у тексті вправи слова – назви ознак. А потім слова – назви дій. Чи є в тексті слова – назви кількості?

3. Знайди в тексті й підкресли службові слова.

185. Уявіть ситуацію: у білочки день народження. Лісові звірята прийшли їй вітати. Що вони скажуть? Що побажають іменинниці? Що вона відповість? Розіграйте цю сценку.

186. 1. До слів – назв предметів добери слова – назви ознак і назви дій і запиши за схемою .

соне́чко	рудéнька	зійшло́
їжачо́к	яскравé	пристриба́ла
білочка	колю́чий	прибі́г

2. Чи до одного роду належать слова – назви предметів?

Слухаємо і читаємо. Знайомимось зі словами, близькими за значенням (синонімами), вживаємо їх у мовленні

187. Професор Лінгвіст любить заходити до учнів третього класу. Ось і сьогодні прийшов, привітався і сказав:

– Я хочу розповісти вам про те, яка багата й цікава кожна мова: і польська, й українська, і багато інших.

Кожен народ, коли творив мову, хотів передати словом не лише одну, основну, назву предмета, дії чи ознаки, але й інші, додаткові. А тому один і той же предмет, ознаку чи дію називав кількома, а то й багатьма словами. Є цілі ряди таких слів.

Наприклад, слово *іти* означає рух. Можна сказати: *ходити* (туди-сюди), *бігти*, *мчати* (рухатися дуже швидко), *човгати* (іде стара людина, човгає взуттям), *дїбати* (дитина, яка вчиться ходити), *стрибати* (жабка, зайчик), *сунути* (дуже повільно йде, суне – ведмідь).

Або є слово *житло* – приміщення, де живе людина. Колись дуже давно люди жили у *печерах*, житлом була печера. Потім на півдні стали робити з глини будівлі-мазанки, і з'явилося слово *мазанка*. На Поліссі почали будувати житло з дерева і назвали його *хата*. Потім з'явилися слова *будінок* (з цегли), *котедж*, *дім* (багатоповерховий). Так з часом утворювалися нові слова. Вони по-різному називали одне і те ж поняття.

Ще один приклад. Є слово *великий*, що означає розмір, величину. Побудували десятиповерховий будинок. Ми кажемо: «Який *великий* будинок». А поряд – будинок на двадцять поверхів. Кажемо: *величезний* будинок. А далі ще один – на сорок поверхів. Кажемо: *гігантський* будинок. Слова – назви ознак різні, але всі вони означають розмір.

Слова, які називають той самий предмет, ознаку чи дію по-різному, називаються синонімами.

Синоніми потрібні для того, щоб точніше назвати, описати їх. І ще синоніми вживають, щоб уникнути повторів, коли розповідають чи пишуть про щось.

Що нового про слова розповів професор Лінгвіст? Як вони утворювалися? Для чого?

Прочитай текст мовчки і розкажи, навіщо люди називали той самий предмет, ознаку чи дію різними словами.

Знайди у тексті і випиши синоніми до слова *іті*, *житло*, *великий*.

188. 1. Прочитай вірш. Яка картина природи в ньому змальована? Простеж, як це передано за допомогою синонімів. Назви їх.

Сніг. Зимá. Надвóрі – лють,
сніговію каламу́ть.
Віє, сіє і метé,
кру́тить, стóгне і реве́.
Зашуміло, загуло́,
всі доро́ги замелó.

2. Спиши. Підкресли синоніми. Доведи, що не помиляєшся.

189. Добери з довідничка синоніми до поданих слів.

Будинок, доро́га, ви́хований, серди́тий, говори́ти.

Довідничок: шлях, дім, чéмний, ха́та, розмовля́ти, злий, розгні́ваний, шосé, осéля, вві́чливий, тра́са, каза́ти.

190. 1. Із наведених слів випиши близькі за значенням (синоніми) до слова *іти*.

Несті, рúхатись, розповідáти, ступáти, писáти, крокувáти, чóвгати, малювáти, бíгти, мовчáти, летíти, повзті, прямувáти, тúпцяти.

2. Розгляньте малюнки. Подумайте, які з виписаних слів можна використати, відповідаючи на запитання: «Хто що робить?». Побудуйте відповідь за змістом кожного малюнка, запишіть три з них.

191. Прочитай слова. Випиши групи синонімів.

Доц, мріють, велетénський, град, дúмають, гадáють, гроза́, малий, гігáнтський, мірку́ють, кріхíтний, зліва, дрібні́й, величéзний, невели́кий, сніг, помишля́ють, малéсенський.

Читаємо, визначаємо головну думку тексту. Зіставляємо її з прислів'ям. Знаходимо й добираємо синоніми

192.

ДОПОМОГЛІ

Ганну́ся і Марі́йка поверта́лися зі шко́ли. Попéреду йшла́ бабу́ся, несла́ во́ду.

– Дозво́льте, бабу́сю, ми вам допомо́жемо, – запропонува́ли дівча́тка.

– Прóшу, – ráдо відповіла бабúся.
– Дáйте, я понесú, – сказáла Марíйка і взяла́ся за відрó.

– Ні, я! – заперéчила Ганнúся.
– Чомú ти? – спитáла Марíйка.
– А чомú са́ме ти? – засперечáлася Ганнúся.
– Я взя́ла пéрша! – відповіла Марíйка.

Бабúся чека́ла, чека́ла, слúхала, слúхала, як дівча́та спереча́ються, нарэ́шті взяла́ відрó і сама́ понесла́ додóму. А Ганнúся з Марíйкою на́віть не помітили цьогó.

Про кого розповідається в тексті? Що саме?

Прочитай текст і скажи, чому бабуся сама понесла воду?

Поміркуй, чи виражає приказка «Хто багато говорить, той мало робить» головну думку тексту.

Прочитай текст мовчки і простеж за вживанням синонімів до слова *казати*. Випиши їх.

193. Доберіть по 2–3 синоніми, які називають характерні ознаки кожної пори року. Запишіть їх.

Літо – Зима – Óснь – Весна –

194. 1. Прочитай текст і подумай, що в ньому не так. Спробуй замість слів, що повторюються, вжити синоніми з довідничка. Запиши свій текст. Чи став він кращим? Чому?

Прийшла́ зима́. Пові́тря ста́ло холо́нути. Якщо́ постóяти на місці́, то ру́ки почина́ють холо́нути, но́ги холо́нути, все ті́ло холо́нути.

Довідничок: стíгнути, ме́рзнути, кля́кнути, дубі́ти.

2. Яку роль відіграють синоніми у тексті?

195. 1. Прочитай синоніми до слова *казати*. Вибери з них ті, які найкраще відповідають змісту поданих нижче речень. Утворені речення запиши, але спочатку зверни увагу, як змінюються слова:

говори́ти – говори́ли

каза́ти – ка́жеться

повідомля́ти – повідóмив

розказа́ти – розкажі́

Говоріти, мовити, повідомляти, розповідати, розказати, розмовляти.

1. Дівчатка про щось швидко 2. – А до нас снігурі прилетіли, – ... Васілько. 3. – Мамо, ... мені казку, – попросила Надійка. 4. Скорі казка ..., та не скорі діло робиться.

2. Яке з цих речень є приказкою?

196. 1. Прочитай загадку. Відгадай, як звали діда. Спиши.

Алла Свашенко

З'їжджаються дочки у гості до Діда:
ось там Завірюха санчатами їде,
за нею Метелиця слідом мете,
Хуртеча Завію з собою веде.
Нарешті, удвох з Заметіллю приїхала
найменша – улюблена донечка Віхола.

2. Підкресли імена дочок Діда Мороза. Поясни, чому вони написані з великої букви.

3. Поміркуй, чи є синонімами слова – імена дочок Діда Мороза. Доведи, що не помиляєшся.

Читаємо й інтонуємо вірш. Спостерігаємо за вживанням і роллю синонімів. Вчимося редагувати текст

197.

Олег Григор'єв

ДОЩИК

Дощик крапав, моросів,
припускав, ішов, косів,
як з відрá лив, шумувáв,
барабáнив, тра́ви м'яв!

Доц холо́дний, заливний,
невтиха́ючий, грибний,
а іще́ і громовістий,
веселко́вий, променістий.

Коли буває такий дощик, як описано в першому рядку, а коли такий, як у наступних?

Прочитай вірш уголос, передаючи інтонацією наростання шуму дощу в першій частині вірша.

Чи з такою ж інтонацією слід читати наступну частину вірша? Прочитай, голосом передаючи змальовану картину дощу.

Якими ти уявляєш зображені у вірші картини? За допомогою яких слів автору вдалося їх передати?

Поміркуйте, у цьому вірші одна чи дві групи синонімів? Доведіть свою думку.

198. Спиши перше речення вірша. Підкресли синоніми.

199. 1. Якось Томаш вирішив написати розповідь про свого приятеля. Прочитай текст, який він написав.

Мого́ прія́теля зва́ти Мі́халь. Одно́го ра́зу з ним тра́пилася несподі́вана приго́да.

Мі́халь гра́вся у дво́рі. Ра́птом Мі́халь побáчив дим з ха́ти сусі́дів. У ві́кні пла́кала Беáта. Мі́халь згада́в, що ра́зом з Беáтою у ха́ті мо́же бу́ти її мо́лодший бра́тик Стані́слав. Мі́халь шві́дко побі́г до ха́ти. Две́рі бу́ли зачі́нені. Тоді́ Мі́халь ви́бив ві́кно, допо́міг ви́братися Беáті. А по́тім врятува́в і Стані́слава.

Пі́сля цьо́го ви́падку всі́ ста́ли назива́ти Мі́халя гербе́м.

2. Простежте, які слова часто повторюються. Поміркуйте, якими словами їх можна замінити. Запишіть відредагований (удосконалений) текст.

200. Спиши друге речення вірша О. Григор'єва «Дощик». Підкресли синоніми.

Складаємо й редагуємо текст

201. 1. Розгляньте малюнок. Дайте імена дітям.

2. Складіть текст за малюнком і поданим початком. Доберіть заголовок.

Настала зима...

3. Запишіть складений текст. Простежте, чи немає в ньому слів, які повторюються. Якщо є, замініть їх синонімами (відредагуйте).

202. 1. З поданих слів випиши близькі за значенням (синоніми) до слова *сміливий*.

Веселий, відважний, догадливий, хоробрий, працювитель, кмітливий, щирий, безстрашний.

2. Про кого можна сказати, вживаючи виписані слова? Запиши свою відповідь.

3. Поясни написання слова *працьовитий*.

Знайомимося зі словами, що мають протилежне значення – антонімами, визначаємо їх роль у прислів'ях і приказках

203. До учнів третього класу знову прийшов професор Лінгвіст. Він привітався й сказав:

– Сьогодні, діти, я розповім вам про дуже цікаві речі. Ми поміркуємо разом про те, яке цікаве життя та яка цікава наша мова.

Усе в природі, усе в нашому житті має свою протилежну пару. І знову-таки усе це названо словом. Протилежними за значенням є слова *так* і *ні*, *день* і *ніч*, *сонце* і *місяць*, *зима* і *літо*, *осінь* і *весна*, *чоловік*

і жінка, хлопчик і дівчинка, а також верх і низ, зліва і справа, далеко і близько, холодне і гаряче, солодке і кисле.

Слова, що мають протилежне значення, в мові називаються **антонімами**.

Антоніми народ часто використовував у прислів'ях, які мають повчальний характер. Наприклад, «Знай більше, а говори менше», «Хто хоче багато знати, тому треба мало спати».

Про що ти довідався з тексту? Розкажи, що тебе найбільше зацікавило.

То що називається антонімами? Де вони часто вживаються?

204. Спиши антонімічні пари, ставлячи між ними замість слова *i* тире.

205. 1. Прочитай і закінчи кожне речення. Скільки в тексті антонімічних пар?

ЛЕДАЧИЙ І СТАРА́ННИЙ

Спочатку повчуся, а потім погуляю, – говорить ...

Спочатку погуляю, а потім повчуся, – каже ...

2. Чи можна слово *старанний* замінити словом *працьовитий*?

3. Спиши текст, додаючи антоніми.

4. Подумай, чи є в тексті синоніми. Назви їх.

206. 1. Прочитай приказки. Що означає кожна з них?

1. Ледáчого всі обмина́ють, а роботя́щого шанобліво віта́ють. 2. За мале́ньким погна́вся, а вели́ке загуби́в.

2. Спиши наведені приказки. Підкресли антоніми.

207. 1. Закінчи приказки, додаючи антоніми. Поясни їх значення. Запиши їх.

1. Корінь навча́ння *гіркий*, а плід його́ 2. Кра́ща річ *но́ва*, а дру́жба

2. Чи є в цих приказках інші антоніми окрім тих, що треба було дописати?

208. Поміркуйте, про що можна побудувати діалог, використовуючи останню приказку. Розіграйте його.

209. Розглянь малюнки й розкажи, що яке, хто який. Речення будуй так: *Нітка ... , а канат – ...* . Запиши їх.

210. 1. До поданих слів добери й запиши протилежні за значенням.

День – ..., початок – ..., дівчинка – ..., твердий – ...,
вчора – ..., гарячий – ..., далеко – ..., сваритися – ...,
говорити –

2. Поясни правопис антонімів до слів *твердий, вчора, далеко*.

Читаємо текст, визначаємо головну думку. Спостерігаємо за вживанням синонімів й антонімів

211.

За Бруно Ферреро

СЕРЦЕ

В однієї доброї, мудрої бабусі запитали:

– Бабусю! Ти прожила такé важкé життя, а душею залишилася молодшою за всіх нас. Чи є в тебе секрет?

– Є, мілі. Усé добре, що мені зробили, записую у своєму серці, а все поганé – на воді, яка спливає. Якби я робила навпаки, серце моє було б у страшних рубцях, а так воно – рай запашний. Бог дав нам дві однаково дорогоцінні здібності: згадувати й забувати. Коли нам роблять добро, вдячність вимагає пам'ятати його, а коли роблять зло, любов спонукає забути його.

Прочитай текст. Поміркуй, яка його головна думка.

Як ти розумієш слова бабусі: «Все добре, що мені зробили, записую у своєму серці, все погане – на воді, яка спливає»?

Перечитайте останнє речення тексту і поміркуйте над думкою, що в ньому викладена.

212. Простеж, чи є у тексті синоніми й антоніми. Яку роль вони відіграють? Випиши їх з тексту.

213. Прочитай прислів'я і приказки. Поміркуй, що вони означають. Спиши.

1. Кні́га вчи́ть, як на сві́ті жи́ть. 2. Пта́шка кра́сна свої́м пі́р'ям, а люди́на свої́м знанн'ям. 3. До́бре ді́ло роби́ смі́ло. 4. Зга́яного ча́су і коне́м не дожене́ш.

214. 1. Вживаючи синоніми, розкажи про природу кожної пори року. Свою розповідь запиши.

Восе́ні не́бо ..., ..., а навесні́ – ..., Со́нце восе́ні ..., ..., а навесні́ – ..., Ві́тер восе́ні ..., ..., а навесні́ – ..., До́щ восе́ні ..., ..., а навесні́ – ..., Трава́ восе́ні ... , а навесні́ –

2. Поміркуйте, чи будуть дібрані вами слова про кожну пору року антонімами. Правильність своєї відповіді доведіть.

215. Спиши, дописуючи антоніми до виділених слів. Поясни значення цих приказок і прислів'я.

1. **Мале́нька** пра́ця кра́ща за ... безді́лля. 2. **Ра́ння** пта́шка росу́ п'є, а ... – слі́зки лле. 3. Хо́чеш собі́ добра́ – не роби́ ніко́му

Читаємо й осмислюємо прочитане, знаходимо в тексті антоніми

216.

Олég Бúцень

НЕСЛУХНЯНИЙ М'ЯЧИК

Рі́зні бува́ють м'я́чики: і хоро́ші, й пога́ні. Ті́льки вели́ким ді́тям чому́сь трапля́ються за́вжди хоро́ші, а мали́м – пога́ні. Ва́жко з таким пустотли́вим м'я́чиком

гратися: завжди він намагається кудись закотитися чи зробити якусь шкоду.

Був такий неслухняний м'ячик і в Людочки. Гралася ним Людочка в кімнаті. Спершу він добре стрибав, невисоко. А потім розпустувався і почав стрибати то на ліжку, то на стіл. І раптом скочив на підвіконня, а чашка з молоком – дзень! – упала й розбілася.

До кімнати увійшла мама.

– Це що таке? Чому молоко на підлозі й чашка розбита? – спитала вона.

– Це не я, мамочко, це м'ячик розбив, – відповіла Людочка.

– Де ж він?

– Він тебе злякався і втік під ліжку, – прошепотіла дівчинка.

– Який він неслухняний у тебе, – сказала мама.

– Мамусю, не треба його ставити в куток. Він ненавмисне...

Мама заглянула під ліжку, де лежав м'ячик і промовила:

– Ось, полежи там і відпочинь.

Як же жаліла Людочка бідного м'ячика, який лежав під ліжком сам і, напевно, гірко-гірко плакав.

Людочка не витримала і сказала:

– Мамусю, це ми разом розбили чашку...

– Так чому ж ти одразу не сказала мені про це? – спитала мама.

Людочка, опустила очі й сказала:

– Я думала, що йому все одно...

Мама з докором похитала головою:

– Не можна свою провину звальювати на іншого. Треба завжди говорити правду. Ну, а за те, що ти сказала правду, можеш взяти м'ячик і погратися.

Ви слухали текст. Про кого і про що в ньому розповідається?

Прочитай текст. Чи справді м'ячик був неслухняним?

Хто ж насправді розбив чашку – м'ячик чи дівчинка?

Чи усвідомила Людочка свою провину?

Знайди і прочитай речення, в яких виражена головна думка тексту.

Прочитайте діалог мами й Людочки. Спробуйте голосом передати суворість мами і винуватість доньки.

217. Поміркуй, яка роль синонімів і антонімів в оповіданні Олега Буценя. Випиши їх з тексту за поданим зразком.

Антоніми: ... , ...

Синоніми: ... , ...

Читаємо й усвідомлюємо прочитане. Спостерігаємо за багатозначністю слів

218. Ви вже знаєте, що Томаш дуже допитливий хлопчик. Як тільки професор Лінгвіст зайшов до класу, хлопчик поділився з ним своїми сумнівами:

– Я нічого не розумію. Улітку я був на канікулах у бабусі. Вона говорила: «За рогом будинку розб'ємо квітнік і посадимо там півники». Але ж роги є лише у тварин! Розбити можна склянку чи вазу, а не квітнік. А півники – це ж свійська птиця, хіба ж їх можна садити, як квіти?

Професор Лінгвіст посміхнувся і сказав:

– Твоя бабуся все правильно говорила. В українській мові, так само, як і в польській, є слова, які називаються *багатозначними* (dwuznaczne). Вони називають предмети за їх схожістю з іншими. Ти бачив, як цвітуть іриси? Їх квіти схожі на гребінчики півників. Тому в народі ці квіти називають ласкаво півниками. За схожістю до гребінця на голові у

півника назváли *гребінець*, який но́сять у волóссі жі́нкі. Таких слів у на́шій мові ба́гато.

– Як цікаво! – сказа́ли у́чні, які теж слу́хали ро́зповідь професора Лінгвіста.

– Так, мо́ва дуже ціка́ва, – сказа́в професор. – Бúдьте ува́жними, допíтливими, користу́йтеся словника́ми і довіда́єтесь ба́гато но́вого.

Про що розповідається в тексті? Якими сумнівами поділився з професором Томаш?

Прочитайте розповідь Томаша, голосом передаючи здивування хлопчика. А тепер прочитайте розповідь професора Лінгвіста. Що цікавого про слова він розповів?

219. Із розповіді Томаша і професора Лінгвіста випиши речення, в яких є багатозначні слова. Підкресли їх.

220. 1. Поміркуйте, чи однакове значення мають виділені слова у поданих словосполученнях і реченнях.

Журавлі летять – колóдязні *журавлі*.

Ми збира́ли маслюкі́ і *лисички*. – *Лисичка* т́ихо підкра́лася і схопи́ла півника.

У Мар'я́нки бу́ла ру́са *коса́*. – Морські хви́лі намі́ли до́вгу *косу́*. – Діду́сь узя́в *косу́* і пішо́в коси́ти траву́.

2. Запиши подані речення. Багатозначні слова підкресли.

221. 1. Прочитай вірші-загадки Алли Свашенко. Чи можна здогадатись, хто так розповідає про себе? Відгадки знайди на малюнках.

1. **Я** на дере́ві го́йдаюсь,
Я – в конве́рті поси́лаюсь.
Я – не він, а він – не **Я**.
Спільне в нас лишé ім'я́.

2. **Я** кварта́ру відмика́ю,
журавлі́ним **Я** бува́ю.
Я – не він, а він – не **Я**.
Спільне в нас лишé ім'я́.

3. **Я** у двéрях, у замкú,
Я – у нóтному рядкú,
мóжна гáйку загвинтіти
і у вірїй полетіти.

2. Які ще малюнки-відгадки можна намалювати до третьої загадки?

3. Загадку, яка сподобалася найбільше, спиши.

222. Прочитай речення. Чи однакові за значенням виділені слова? Поясни їх зміст у реченнях. Спиши.

1. **Голова** правління відкрив збори. 2. Ну й **голова** в цього хлопця! 3. **Чай** – південна вічнозелена рослина. 4. Бабуся приготувала смачний **чай**. 5. **Сон** зморив дитину. 6. Весною в лісі цвіте **сон**.

Читаємо й осмислюємо прочитане. Спостерігаємо за прямим і переносним значенням слів

223. Учні третього класу часто запрошують до себе в гості професора Лінгвіста. Ось і сьогодні запросили його й одразу ж запитали:

– Професоре, що цікавого Ви нам розкажете?

Професор замислився на хвилинку і сказав:

– А розповім я вам сьогодні про пряме і переносне значення слів.

Люди, особливо письменники, часто вживають слова не в *прямому* значенні, а в

переносному, тобто якість одного предмета переносять на інший за якоюсь ознакою. Наприклад, усі знають, що золото – дорогоцінний метал. Словосполучення *золоті серіжки* означає, що серіжки зроблені з золота. Це пряме значення слова *золотий*. А ось коли кажуть «золоті руки», «золоте серце», – то тут це слово вжите у *переносному* значенні й означає *вмілі* руки і *добре, співчутливе* серце.

У художній літературі письменники часто ознаки чи дії живих істот переносять на неживі предмети. Наприклад, замість виразу «повіяв вітерець» кажуть «*дихнув* вітерець». Пригадайте вірш Тараса Шевченка:

Встала весна...
Чорну землю
сонну розбудила,
уквітчала її рястом,
барвінком укрила.

Тут весна діє, немов людина. Ось що значить переносне значення слів у нашій мові.

Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про слова?

Прочитайте уривок з вірша Тараса Шевченка і поміркуйте, які слова вжиті в переносному значенні. Доведіть свою думку.

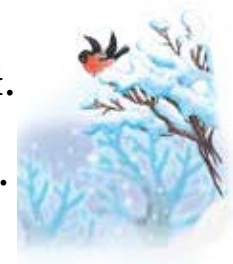
224. Спиши вірш «Встала весна». Підкресли слова – назви дій, вжиті у переносному значенні.

225. 1. Послухай вірш Леоніда Первомайського «Срібні дерева». Яку картину природи ти уявив? За допомогою чого автору вдалося зобразити красу засніженого лісу?

2. Прочитай вірш уголос. Спробуй голосом передати красу природи.

Срібні дерева, срібне гілля,
сріблом пухнастим вкрита земля.
Срібні у синьому небі хмарки.
В срібних заметах срібні стежки.
Срібний-пресрібний ліс приберіг
білочці срібній срібний горіх.

3. Скажи, у якому значенні вжито слово *срібний*.

226. 1. Прочитай текст мовчки і скажи, у прямому чи переносному значенні вжито вислів «носи вгору задерли».

БАБУ́СЯ І СА́НИ

Ішла бабу́ся з гори́. Важку́ сума́ку несла́. Коли́ це са́ни біжа́ть. Носи́ вго́ру заде́рли.

– Са́ни, підвезі́ть,— попросі́ла бабу́ся.

– Нам ні́коли! – відпові́ли са́ни.

Збі́гли са́ни з гори́ та й ста́ли. Ні впе́ред, ні наза́д. Коли́ це бабу́ся йде́.

– Бабу́сю, допо́можі́ть, вивезі́ть нас на го́ру.

– Ме́ні ні́коли, – сказа́ла бабу́ся й пішла́ додо́му.

2. У якому значенні вжито вислів «ні вперед, ні назад»? Якими за значенням є слова, вжиті у цьому вислові?

3. Поміркуйте, чи схожа бабуся, змальована у цьому тексті, із бабусяю з тексту «Серце» (впр. 211). Доведіть свою думку.

4. Складіть і запишіть речення з висловом «задерти носа», ужитим в переносному значенні.

227. 1. Прочитай словосполучення й поясни значення слів – назв ознак у кожній парі. Спиши. Підкресли слова, вжиті в переносному значенні.

1. М'який хліб – м'яке серце. 2. Важкий камінь – важкі хмари. 3. Холодна вода – холодний погляд. 4. Солодкий сік – солодкі слова. 5. Гострий ніж – гостре слово.

2. Поміркуй і поясни, до якого словосполучення підходить приказка «На язиці медок, а на серці льодок». Про яку людину так говорять?

228. Вірш Леоніда Первомайського «Срібні дерева» вивчи і запиши з пам'яті.

Слухаємо й читаємо, відгадуємо загадку, переказуємо прочитаний текст

229.

Інна Бевз

ДО СВЯТА МИКОЛА́Я

Ходить він завжди вночі,
має від усіх дверей ключі,
знає, хто живе і де,
як себе щодня веде.
Чémним діткам, хоч потро́ху,
в чобіткі́ та у панчо́хи
він кладé потішки,
а нечémним – різки!
Хто це? Швидко відгада́й!
Це наш любий ...

За якими ознаками ви відгадали загадку?

За Галіною Бондаренко

СВЯТИ́Й МИКОЛА́Й

До дітей у Святого Миколая ставлення особливе. Ще за свого земного життя Миколай допомагав бідним і нужденним, а щонайперше – дітям. Коли після смерті праведник з'явився перед очі Творця, Бог звелів йому попросити щось для себе. Але Миколай попросив лише одне – можливості і надалі опікуватися дітьми, всіма, хто потребує його допомоги. Так переповідали люди про життя та діяння Святого Миколая.

У день свого народження – 19 грудня – він кладé дітям під подушку чи в черевичок гостинчик – «микола́йчик»... Отож дітки чекають, коли Святий Миколай подарунки принесе.

Про кого розповідається в тексті? Що саме?

Прочитай текст і перекажи його.

230. Спиши загадку про Святого Миколая.

Складаємо текст за малюнком і опорними словами й словосполученнями

231. За малюнком і опорними словами й словосполученнями складіть і запишіть текст «Новий рік у лісі». Уживайте слова у прямому й переносному значеннях.

Незабаром Новий рік, на лісовій галявині, кружляють сніжинки, пухнастий сніг, красуня-ялінка, прикрасити, срібна зірка, прикріпити, розвісити, було весело.

232. Прочитай і вивчи напам'ять вірш Максима Рильського «Новорічна нескінченна». Розкажи його на святі Нового року.

НОВОРІЧНА НЕСКІНЧЕННА

Білий снігу, сніженьку,
простелі доріженьку
від хати до хати –
Новий Рік стрічати.

Ми зустріть зуміємо
танцями і співами,
бо живем щасливо,
всій землі на діво.

Круг ялінки станемо,
на ялінку глянемо,
ру́ки всі сплетемо,
зно́ву заведемо:

Білий снігу, сніженьку,
простели́ доріженьку...

Слухаємо й читаємо текст, ділимо його на частини, переказуємо

233. 1.

За Олєгом Бўцєнем

ЯК ТИМКО́ ВІД ДІДА МОРО́ЗА ВТИ́К

Давно́ вже на шкільно́му подві́р'ї не було́ так га́рно, як сьогодні́: за ніч сні́гу намелó багáто-багáто. Він лежа́в пухна́стим блиску́чим кїлимом на землі́, на даха́х буди́нків, наві́ть на дере́вах.

Го́мінко було́ на подві́р'ї. Ді́ти ката́лися на санча́тах, на ли́жах. А бі́ля невели́чкої гі́рки – так про́сто че́рга сто́яла: ко́жному корті́ло яко́мога шві́дше з'ї́хати з гі́рки.

Ті́льки оди́н Тимко́, як ви́йшов із примі́щення, так і ли́шився сто́яти бі́ля га́нку. Сто́їть і голо́ві не поверне́ – хо́лодно! Моро́з щипа́є за ніс, що́ки, наві́ть намага́ється залі́зти в чере́віки й рукави́ці. Не зна́є Тимко́ діте́й, сто́їть, суму́є.

– Чо́го ти не гра́єшся? – за́питує його́ Марі́я Петрі́вна.

– Хóлодно, морóз кусається, – відповів Тимкó.

– А хочеш, я тебе навчú, щóб морóз не кусався? – ка́же Марія́ Петрівна.

– Як? – недові́рливо питає Тимкó.

– А ось слúхай. Ко́ли ти стої́ш на місці, Дід Морóз підкраде́ться і вщипне́ тебе за щоку́ чи за ніс. А ти спрóбуй від ньóго втекти́. Він старий і тебе́ не дожене́. Візьми́ санки і біжи́ до гірки катáтися. Бúде за тобою́ ганя́тися Дід Морóз і не спійма́є.

Замислився Тимкó.

– А тогó хлопчика́ на лі́жах він теж не мо́же спійма́ти?

– Авже́ж, не мо́же, – ка́же Марія́ Петрівна. – Хóдімо його́ спита́ємо.

– Микóлко! – поклікала вона́ хлопця́. – Тобі́ хóлодно?

– Ні! – вéсело сказа́в Микóла.

Узя́в тоді́ санки́ Тимкó і побі́г до гірки. Спусти́вся раз, дру́гий, а по́тім ще багáто разів, наві́ть па́рко йому́ ста́ло. Побáчив, щó Марія́ Петрівна все стої́ть, тупцю́ючи на місці́, підбі́г до не́ї і ка́же:

– А я вже́ втік від Ді́да Морóза. І ви тіка́йте!

Про кого і про що розповідається в тексті?

Прочитайте текст мовчки і спробуйте поділити його на частини, до яких можна було б дібрати такі заголовки:

1. Зимá на шкільно́му подві́р'ї.
2. Їгри діте́й.
3. Тимкó замерза́є.
4. Пора́да вчи́тельки.
5. Як Тимкó втік від Ді́да Морóза.

2. Прочитай кожну частину тексту, назвавши спочатку її заголовок.

3. Перекажи ту частину тексту, яка тобі найбільше сподобалася.

234. Прочитай текст. Спиши. Поясни написання виділених слів.

Учора у повітрі кружляли сніжинки. Вони вкрили землю м'яким білим килимом. А вночі несподівано вдарив міцний мороз. За ніч він скував льодком усі калюжі.

Уранці прилетів горобець напиться води. І прямо до замерзлої калюжі. Поклював лід і здивувався: недавно вода була, а ніні й дзьоба не змочиш.

Прочитайте вітання, яке надіслав вам професор Лінгвіст.

Незабаром Новий рік. Привітайте і ви своїх рідних і друзів з цим святом. Але спочатку подумайте, як почати своє вітання і що побажати.

ЩО ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ ВМІЄШ

Закінчилося вивчення розділу «Слово». Ви побували у чарівній Країні Слів, слухали розповіді професора Лінгвіста і дізналися багато цікавого. Перевірте себе, чого ви навчилися.

1. Що називає слово?
2. Прочитай подані слова. На скільки груп за значенням можна їх поділити?

Сніжинка, на, пухнастий, м'який, летіти, день, кружляти, падати, зима, морозний, ніч, сніг, сонячний, теплий, гратися, з, дружити, льодяний, кататися, під, гілля, вітер.

3. Запиши слова кожної групи з нового рядка і поясни правопис виділених слів.
4. Пригадай, що таке синоніми й антоніми. Чи є вони серед написаних тобою слів? Зачитай їх.
5. Ти вже знаєш, що слова вживаються у прямому і переносному значеннях. Пригадай і запиши кілька висловів, у яких слова вживалися б у переносному значенні.
6. Пригадай і запиши кілька приказок, у яких уживаються антоніми.
7. Прочитай уважно текст. Знайди в ньому слова з орфограмами. Підготуйся записати текст з голосу.

ВЗІМКУ

Прийшла зима і засипала все білим снігом. Голодно стало пташкам. Почали вони перебиратися ближче до людських жител.

Хлоп'ята одягли теплі куртки і тепле взуття й повісили на деревах годівниці. Дівчатка насипали корму.

Учора на шкільне подвір'я прилетіла зграйка синиць. А сьогодні у двір завітав красень снігур. Тепер зима не страшна птахам. (52 слова)

БУДОВА СЛОВА

Слухаємо й читаємо. Спостерігаємо за будовою слова. Визначаємо основу слова і закінчення

235. – Сьогодні я вас познайомлю ще з одним секретом слова, – сказав дітям професор Лінгвіст, як тільки увійшов до класу.

– В українській мові, так само, як і в польській, усі повнозначні слова побудовані з частинок: *кореня* (rdzeń), *префікса* (przedrostek), *суфікса* (przyrostek) і *закінчення* (końcówka). Вони позначаються так: префікс —, корінь —, суфікс Λ, закінчення □.

Усі ці частини, крім закінчення, утворюють *основу* слова (podstawa słowotwórcza). Наприклад у слові пришкільн^ий пришкільн – це *основа слова*. У ній міститься основне значення слова.

Основа слова є незмінною. Лише закінчення змінюється і служить для зв'язку з іншими словами.

– Професоре, скажіть, будь ласка, а з яких частинок складається слово *ліс*? – запитав Тóмаш.

– Молодець, Тóмаше, – відповів професор. – Це слово має лише *корінь*. У ньому немає ні суфікса, ні префікса, ні закінчення. Або, як кажуть, воно має *нульове закінчення*, яке позначається так: □. Як бачимо, є слова, основа яких може складатися лише з кореня, кореня і префікса (п^ра^ліс□), кореня і суфікса (ліс^нік□). А є слова, які складаються з усіх цих частинок: п^ро^ліс^к□.

Про що розповів професор Лінгвіст?

Прочитайте текст і поміркуйте, яку інформацію ви знали й раніше, а яка є новою для вас.

Що таке основа слова? З яких частин вона складається?

А що таке закінчення? Чим воно відрізняється від основи? Яка його роль?

236. Прочитай і запиши слова. Простеж, з яких частинок може складатися основа. Назви їх.

Дуб□, дубовий□, піддубник□.

237. 1. Прочитайте три групи слів і запишіть їх. Використовуючи знання з польської мови, спробуйте визначити у них основу та її частини так, як у попередній вправі.

1. Вікно, вікна, на вікні. 2. Сніг, сніги, сніговий, сніговик. 3. Білий, біле, забіліло, біленький.

2. Яке з цих слів складається лише з основи?

238. Визнач основу і закінчення у поданих словах. Познач складові основи: корінь, суфікс, префікс.

Хліб, хлібина, хлібний, хлібна.

239. Добери і запиши слова, які б мали таку будову:

⤿, —⤿, ⤿⤿□, —⤿⤿, ⤿□.

240. 1. Томаш не дуже запам'ятав місце префікса й суфікса в словах і тому позначив їх так:

Політ, переліт, літ□.

2. Поміркуйте, яких помилок припустився Томаш. Чого він не знає? Запишіть слова і позначте їх будову.

241. Виразно прочитай вірш Максима Рильського. Спиши. У виділених словах познач основу та її складові.

Ой весела в нас зима,
веселішої нема.
Грає срібними зірками,
в'ється синіми димками,
снігом землю обійма.

Змінюємо слова — назви предметів різного роду, визначаємо закінчення

242. Сьогодні вчителька сказала:

— Діти, в українській мові, як і в польській, слова — назви предметів мають рід — чоловічий, жіночий, середній. Слова кожного роду мають свої закінчення.

Прочитайте табличку, яку намалював Кіберик, і зробіть висновки про родові закінчення слів – назв предметів.

Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
□, о, а дуб□, кінь□, Петр□, Микол□а	а, я, □ школ□а, земл□я, тінь□	о, е вікн□о, пол□е

243. 1. Простеж, як змінюється закінчення у словах – назвах предметів жіночого роду *мама*, *бабуся* залежно від слова, з яким вони пов'язані.

Тут мої мам□а й бабуся□я.

Бачу (кого?) мам□у й бабуся□ю.

Дарую квіти (кому?) мам□і й бабуся□і.

Іду (до кого?) до мам□и й бабуся□і.

Розмовляю (з ким?) з мам□ою й бабуся□єю.

2. Спиши, познач основу й закінчення у словах *мама*, *бабуся*.

244. 1. Прочитай речення. Простеж, як змінюються закінчення у словах – назвах предметів чоловічого роду *тата*, *дідусь* залежно від слова, з яким вони пов'язані.

Розмовляю (з ким?) з татом, дідусем.

Вітаю (кого?) тата, дідуся.

Розповідаю (кому?) татові, дідусєві.

2. Спиши, познач основу й закінчення у словах *тата*, *дідусь*.

245. Зміни закінчення у словах *Петро*, *Олесь* так, як у попередній вправі. Запиши утворені сполучення слів.

Читаємо й осмислюємо прочитане

246.

Андрій М'ястківський

ЩЕДРІВОЧКА

Перед Новим роком за старим стилем дідусь Демід навчав Дмитрика щедрувати:

Щедрий вечір, хато-світлице,
сійся-родіся, жито й пшенице...

Дмитрик співав разом із дідусем та уявляв, як прийде із дзвіночком до дядька Івана, до дядька Юхіма і сам лунко, як дзвіночок, щедруватиме, як йому дякуватимуть, пригощатимуть цукерками, гостінцями. Він ще й посіватиме з правої руки:

– Сію-сію, посіваю!

З Новим роком вас вітаю!

– Щедрування – це дуже давній народний звичай, – сказала мама.

– Хто давнє забуває, той теперішнього не знає, – щиро зауважив дідусь.

– Жито, пшениця – теж давнє, але щороку нове родить, – додав тато.

А Дмитрик, щоб не забути, пошепки повторював:

– Щедрий вечір...

ЩЕДРІВКА

Прийшли щедрувати до вашої хати.
Щедрий вечір, добрий вечір!
Тут живе господар – багатства володар!
Щедрий вечір, добрий вечір!
А його багатство – золоті руки.
Щедрий вечір, добрий вечір!
А його потіха – хороші діти.
Щедрий вечір, добрий вечір!
Слава нашим господарям,
що так грічно приймали.
Щедрий вечір, добрий вечір!
Добрим людям на здоров'я!

Чи знаєш ти, коли відзначають Новий рік за старим стилем? Якщо ні, довідайся про це в дорослих.

Як відзначали цей день в Україні? Яких пісень співали? Кого вітали і кому бажали щастя, здоров'я й добробуту?

Вивчи щедрівку напам'ять.

Читаємо текст про форму слова та споріднені слова і добираємо їх

247. Сьогодні учні запросили до себе професора Лінгвіста й попросили допомогти їм з'ясувати, що таке *споріднені слова* і *форма слова*.

Професор Лінгвіст радо погодився й розповів їм таке:
– В українській мові, так само, як і в польській, є слова, які називаються *спорідненими*, бо мають щось спільне в значенні. Наприклад: *рід* і *рідня*. Часто це спільне закладено в корені, який є спільною частиною споріднених слів: рід, родовий, народ, народний. З цієї причини *споріднені слова* ще називають *спільнокореневими*. Іноді корінь слова збігається з основою (*ліс*, *рід*, *сон*).

– А чи є спорідненими слова *сон* і *сонце*, *погода* і *погодитись*? Аджé корінь у цих парах слів однаковий, – запитали учні.

– Ні, вони не є спорідненими, бо мають зовсім різне значення, а корінь лише виглядає однаковим. Тому, визначаючи споріднені слова, слід звертати увагу на основу слова, бо в ній основне значення слова.

– А я вже дібрав споріднені слова, – похвалився Тóмаш.

– Справді? – здивувався професор. – То назви їх.

– Будь ласка! *Учень*, *учні*, *учня*.

– Ні, Тóмаше, це одне і те ж слово, у якому ти змінив лише *форму* – *закінчення*. А споріднені слова мають різне значення, хоч їх і об'єднує щось спільне. Наприклад, слова *ліс*, *лісник*, *лісовий*, *пролісок* мають різне значення, однак їх об'єднує те, що усі вони мають відношення до лісу.

Прочитай текст. Про що хотіли дізнатися учні?

Що розповів їм професор Лінгвіст? Якої помилки припустився Томаш?

Що ж таке *споріднені* слова? І що таке *корінь* слова? А *закінчення*?

Переглянь ще раз розповідь професора Лінгвіста і знайди приклади споріднених слів. Випиши їх. Познач основу і закінчення.

248. 1. Прочитайте слова й поміркуйте, чи всі вони є спорідненими. Доведіть свою думку.

1. Будува́ти, буди́нок, буди́льник, будо́ва. 2. Земля́, земля́нка, земе́льний, зе́млі, земле́ю, підземéлля.

2. Спиши споріднені слова, познач корінь.

249. 1. Прочитайте текст і поміркуйте, чому гуси не визнали гусеницю за свою родичку.

ГУ́СИ Й ГУ́СЕНИЦЯ

Доро́гою йдуть гу́ска, гуса́к і гусе́нята. А назу́стріч їм повзе́ гусениця́.

– Здорове́нькі були́, ро́дичі, – привіта́лася гу́сениця́.

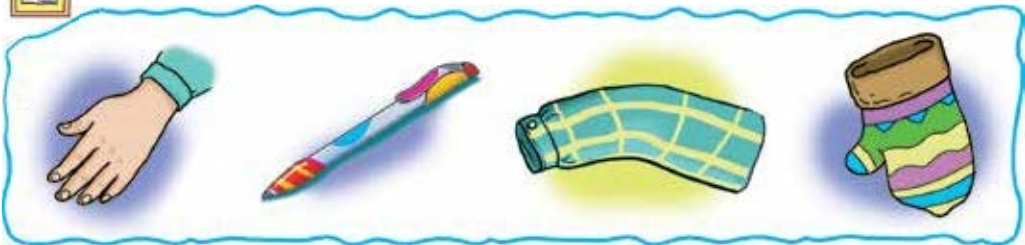
– Які́ ми то́бі ро́дичі? Іди́ геть від нас, – розсе́рдився гуса́к.

2. Чи пов'язано значенням слово *споріднений* зі словами *рідний, рідня, рід, родичі*? Доведи свою думку.

3. Чи є в тексті споріднені слова? Якщо є, випиши їх і познач будову.

250. 1. Назви зображені предмети. Що їх об'єднує?

2. Чи є спорідненими слова – назви намальованих предметів?

3. Запиши ці слова. Познач основу і закінчення та складові основи.

Читаємо текст, спостерігаємо за чергуванням голосних і приголосних звуків у корені слова

251. Тóмашеві цікаво на уро́ках. Ви-
являється, не тільки буди́нки будую́ться,
а й слова́ маю́ть свою́ будо́ву. Учи́телька
вiкликaла його́ до до́шки і дала́ таке завда́ння:
«Прочита́й слова́. Ви́знач у них ко́рiнь». То́маш чита́є:

папір – папери – паперовий	кни́га – кни́зі – кни́жка
стіл – столи – столик	му́ха – му́си – му́шка
лебі́дь – лебе́ді – лебе́диний	рука́ – руці́ – ру́чка

Він швидко визначив закінчення ще й пояснив, що деякі з цих слів його́ не маю́ть. Але під час визначення ко́реня хлопчик засумніва́вся, бо побачив, що в ньо́му відбула́ся зміна́ букв. «То, мо́же, й ко́рiнь став iншим?», – подума́в він і зверну́вся до профе́сора Лiнгвіста за пора́дою.

Ось що розповів йому́ профе́сор Лiнгвіст:

– В українській мові, так са́мо, як і в польській, під час зміни слова́ та при утво́ренні спорiднених слiв зву́ки і, відповідно, бiкви мо́жуть змiнюватися (чергува́тися). В українській мові голосний [і] чергується з [о] та [е]. Так са́мо чергую́ться і приголосні [г, к, х] із [з', ц', с'] та [ж, ч, ш]. Але це зовсім не означає, що ко́рiнь у таких слова́х став iншим.

Прочитай текст і скажи, що помітив Томаш, коли виконував завдання вчителя.

Про що розповів хлопчику професор Лінгвіст? Які звуки чергуються?

Прочитай приклади слів, наведені у тексті. Які зі слів змінені, а які споріднені?

252. Випиши слова, в яких відбулися зміни (чергування) в корені. Які звуки (букви) чергуються? Підкресли їх.

253. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко і спиши його. Підкресли слова, у яких букви чергуються. Обведи букви, які чергуються, олівцем.

Як виконуєш завдання,
не забудь про чергування:
як *поріг* – то на *порозі*,
ну а *ріг* – пиши на *розі*,
колі *вух* – то у *вусі*,
а *кожух* – то у *кожусі*,
як *урок* – то на *уроці*,
око – порошинка в *оці*.

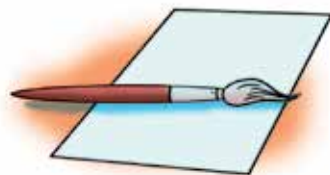
2. Поясни, чому у словах завдання і чергування букви подвоюються.

В українській мові, так само, як і в польській, під час зміни слова голосний *e* в корені може випадати: *день* – *дня*, *пень* – *пня*, *пес* – *пса*.

254. Розгляньте малюнки. Запитайте одне одного, що намальовано і що де знаходиться. Відповідаючи, не забудьте про чергування у словах – назвах предметів. Відповіді запишіть.

255. 1. Прочитай, змінюючи слова, що в дужках, відповідно до змісту речень. Яке з цих речень є загадкою, а яке – приказкою? Поясни його значення. Загадку відгадай.

1. Цвях (берегті) підкову, підкова – (кінь), кінь – смілівця, смілівець – батьківщину. 2. Ходить по́лем з кра́ю в кра́й, (різати) чо́рний корова́й.

2. Спиши речення. У змінених словах познач основу і корінь. Олівцем обведи букви, що позначають звуки, які змінились у корені.

256. 1. Прочитайте слова. Утворіть з кожним із слів групи спільнокореневих. Простежте за зміною голосних і приголосних у корені. Запишіть утворені спільнокореневі слова.

Село́, віз, сіль, кінь, рука́, нога́, кни́га, сніг, лід.

2. Обведи букви, що позначають звуки, які чергуються.

3. У якому із споріднених слів треба писати буквосполучення **ьо**. Чому?

4. Обміняйтеся зошитами і перевірте одне в одного правильність виконання роботи.

257. 1. Прочитай слова. Знайди серед них споріднені.

Дім, літа́к, доро́га, сі́ль, дома́шній, леті́ть, сі́льниця, подоро́жник, полі́т, соло́ний, подоро́жній, домі́вка, льо́тчик, до́рїжка.

2. Випиши групи споріднених слів. Познач корінь. Обведи букви, що позначають голосні або приголосні звуки, які змінилися.

258. Прочитай. Спиши, змінюючи слова, що в дужках, відповідно до змісту речень.

1. Книжки́ – мої́ найкращі́ (друг). 2. Моя́ ма́ма працює́ у (бібліоте́ка), а та́то – на паперо́вій (фа́брика). 3. Дід́ був у те́плій (ша́пка) і вели́кому (кожу́х).

Спостерігаємо за роллю префіксів, утворюємо споріднені слова за допомогою префіксів

259. 1. Прочитай слова. Що означає кожне з них? Чи можна назвати їх спільнокореновими? Простеж, за допомогою якої частинки слова вони утворені. Як вона називається?

Бі́гти, підбі́гти, забі́гти, перебі́гти, оббі́гти, добі́гти.

2. Спиши подані слова. Познач префікси.

В українській мові, як і в польській, префікси надають словам нового значення.

260. Прочитай слова. Утвори від них спільнокореневі за допомогою префікса **без-**. Як змінилося значення слів? Як називаються слова з протилежним значенням? Запиши утворені пари слів. Познач префікс.

раді́сний – ...

сні́жний – ...

хма́рний – ...

звучни́й – ...

кра́йній – ...

во́дний – ...

261. Кожне зі словосполучень заміни одним словом з префіксом, яке буде близьким за значенням до словосполучення. Запиши. Познач префікс.

Попросіти пробачення – ...
Сказати «добрый день» – ...
Сказати «до побачення» – ...
Лити воду на квіти – ...
Сказати «дякую» – ...
Зняти з себе одяг – ...

262. Розділіться на групи. Утворіть за допомогою префіксів ряди споріднених слів. Позмагайтеся, яка група утворить більше слів.

Бігти, їхати, летіти.

263. 1. Прочитай слова. За допомогою префіксів утвори від них по 2–3 споріднених. Запиши їх, познач префікси.

Писати, читати, казати, думати, говорити.

2. Знайди серед поданих слів синоніми. Підкресли їх.

Спостерігаємо за вимовою і вживанням префіксів з-, с-, утворюємо слова з такими префіксами

264. Прочитай слова, подані в колонках. Спиши їх. Підкресли букви, перед якими вживається префікс **з-**, та букви, перед якими вживається префікс **с-**. Зроби висновок про вживання префікса **с-**.

зберегти

спитати

звіти

стерти

згоріти

схопити

здати

сказати

зрізати

сформувати

У словах української мови, як правило, вживається префікс **з-**. Лише перед буквами **к, п, т, ф, х** пишеться префікс **с-**.

265. Прочитай слова. Подумай і поясни, до яких з них слід додати префікс **з-**, а до яких – **с-**. Запиши слова, додаючи потрібний префікс, у два стовпчики: в один – із префіксом **з-**, в інший – із префіксом **с-**.

..робіти, ..малювати, ..питати, ..клéйти, ..варіти,
..ходіти, ..творіти, ..фальшівити, ..сіпати, ..чістити.

У словах – назвах дій на **-ти** (*зробити, сказати*) **-ти** – це суфікс.

266. 1. Від поданих слів утвори за допомогою префіксів **роз-**, **без-**, **з-**, **с-** спільнокореневі й запиши замість крапок. Поясни правопис префіксів.

Ховати – ...; робіти – ..., ...; котіти – ..., ...; будувати – ..., ...; цінний – ...; чесний –

2. Подумай, чи є серед записаних тобою слів синоніми й антоніми. Назви їх. Свою думку обґрунтуй.

267. Прочитай текст. Добери заголовок. Спиши, додаючи замість крапок префікс **з-** або **с-**.

Над ста́вом ..хили́лися ве́рби. Вони́ вже давно́ ..ки́нули сво́є вбра́нн'я. Їжачо́к ..горну́вся в клубо́чок, не ..буді́ть його́. Білочка ..ховала́ в дуплі́ горі́шки. Вона́ ..бира́ла їх улі́тку.

Читаємо текст й осмислюємо прочитане. Визначаємо головну думку тексту

268.

Олекса́ндр Мото́рний

МУ́ДРИ ПОРА́ДНИКИ

Був оди́н чолові́к. Що́ його́ попрося́ть – він усе́ зробить; що́ його́ спита́ють – він усе́ зна́є. Сусі́ди дивува́лися:

– Як це ти все вмі́єш і все зна́єш?

– А я з му́дрими людьми́ ра́джуся, – відпові́дав чолові́к.

Ще́ бі́льше здивува́лися сусі́ди, бо ніко́ли не ба́чили, щоб чолові́к їздив куди́сь або щоб до нього́ хто приї́здив. Де ж він з ті́ми му́дрими людьми́ ра́диться?

Прийшли до нього, подивилися, а чоловік живе сам. Тільки вся кімната в нього знизу доверху заставлена книжками. І сам він сидить за столом, а перед ним розкрита книжка.

- Де ж твої мудрі поради? – питають сусіди.
- А ось, – відповів чоловік і обвів рукою.

Кого називають мудрим? Чому чоловік, про якого розповідається, був мудрим? Хто ж був його найкращим радником? Прочитай приказки. Чи виражають вони головну думку тексту?

1. Книга вчить, як на світі жити.
2. Книга для людини, як сонце для життя.

269. Випиши з тексту слова з префіксами. Познач префікси. Підкресли слова з префіксами **з-**, **с-**. Поясни їх уживання.

270. Від слова *радити* утвори за допомогою префіксів споріднені. Познач префікси.

271. Прочитай слова. Утвори від них споріднені, додаючи, де треба, префікс **з-** або **с-**. Запиши слова парами. Поясни: 1) який із префіксів ти вжив, утворюючи споріднені слова; 2) чи однакове значення слів кожної пари.

казати – ..., нести – ..., робити – ..., бити – ..., малювати – ..., ходити –

Спостерігаємо за вживанням апострофа після префіксів, утворюємо й записуємо слова з апострофом

272. Пригадайте, після яких букв і перед якими вживається апостроф.

273. 1. Прочитайте подані слова і спробуйте пояснити, чому в них після префіксів перед **я**, **ю**, **є**, **ї** треба вживати апостроф.

з'їзд

об'їхати

з'явитися

під'їхати

з'єднатися

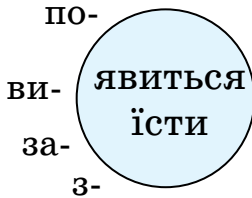
з'юрмитися

2. Спиши подані слова. Познач префікси, підкресли букви, на які закінчуються префікси, та букви **я**, **ю**, **є**, **ї**. Зроби висновок про вживання апострофа. Перевір свій висновок за правилом.

В українській мові після префіксів, що закінчуються на приголосний, перед **я, ю, є, ї** на письмі ставиться апостроф.

274. Прочитай і запиши слова, подані у чарівних колах. У яких з них треба вжити апостроф? Чому?

275. Прочитайте слова. На які дві групи їх можна поділити? Випишіть слова в два стовпчики. Позначте префікс. Поясніть написання слів.

Об'єднання, в'янути, роз'їзд, голуб'ятня, в'їдливий, з'юрбитися, п'ятниця, з'їзд, з'явитися, м'який, під'їзд, в'юн, солов'їний.

276. 1. До слова *їхати* додай префікси **в-**, **ви-**, **з-**, **пере-**, **під-** і запиши утворені слова.

2. Подумай, які з них можна поєднати за змістом з поданими словами так, щоб утворилися словосполучення.

До Києва, у Київ, з Києва; з горі, на горі, до горі.

3. Запиши утворені словосполучення. Познач префікс.

277. 1. До поданих слів добери слова з протилежним значенням і запиши їх парами. Поясни написання дібраних слів.

Віїхати (на гірці) – ..., об'єднати – ..., з'їхатись – ...

2. Подумай, які з дібраних слів слід вставити в речення
Дружба ... людей, а війна ...

3. Спиши. Підкресли антоніми.

278. Прочитай текст. Добери заголовок. Запиши, розкриваючи дужки. Поясни написання виділених слів.

Навесні прилітають стрижі й ластівки. Під дахами (з)являються пташині гнізда. Сонце швидко (з)їдає останній сніг. (В)юються дзвінкі струмочки і збігають у річку.

Читаємо, визначаємо головну думку, розігруємо діалог. Розрізняємо однозвучні префікси і службові слова

279.

Васіль Сухомлінський

ВТРАЧЕНИЙ ДЕНЬ

В одного ба́тька бу́ло трі́є сині́в – мале́ньких хлоп'я́т. Якось увече́рі ба́тько пита́є хлопчикі́в:

– Розкажі́ть, як ви сьо́годні прожи́ли де́нь.

Юрко́ відпові́в:

– Я сьо́годні посади́в де́рево.

Ба́тько сказа́в:

– Ти сьо́годні до́бре прожи́в де́нь.

Мико́лка відпові́в:

– Я сьо́годні за́йчика нама́люва́в.

– Ти теж непога́но прожи́в де́нь, – сказа́в ба́тько.

Пе́трик відпові́в:

– Я сьо́годні в м'яча́ грав... І морозиво́ з'їв...

– У тебе́ сьо́годні втра́чений де́нь, – посму́тнів ба́тько.

Чому батько сказав, що в Петрика день був утрачений?

Як побудовано текст – як розповідь однієї людини чи як розмова двох осіб? Скільки всього осіб бере участь у розмові?

Знайди в тексті слово, до якого близькі за значенням слова *засумував, засмутився, зажурився*.

Чи може приказка «Маленька праця краща за велике безділля» бути заголовком до тексту? Чому?

Розіграйте діалоги батька з синами.

280. 1. Прочитай словосполучення. Спиши їх. Познач префікси. Підкресли службові слова.

Зайшо́в за буди́нок, донести́ до ха́ти, з'ї́хати з гори́, під'ї́хати під ді́м.

2. Що в них спільного і чим вони відрізняються?

Префікс – це частина слова і пишеться зі словом разом. Службові слова – окремі слова.

281. 1. Прочитай вірш Михайла Стельмаха. Подумай, де в дужках префікс, а де – службове слово. Спиши, розкриваючи дужки. Познач префікси, підкресли службові слова.

(Під)березу їжачок
 (на)носів сінця стіжок.
 От (про)кинувся грибок,
 а на нім лежить стіжок.
 І (роз)сердився грибок,
 (в)перся (в)землю – і стіжок
 (роз)летівся, наче пух.
 Їжакú забíло дух.

2. Обміняйтеся зошитами і перевірте, як виконано вправу.

282. Перетвори словосполучення за зразком і запиши. Познач префікси. Підкресли прийменники.

Зразок. Пріморське місто – місто біля моря.

Пришкільна ділянка, прикордонний ліс, підземне озеро, приміське село, закордонні країни.

283. 1. Запиши словосполучення, розкриваючи дужки. Доведи, що не помиляєшся.

(За) йти (за) дерево, (під) їхати (під) будинок,
 (з) робити (з) паперу, (від) росток (від) яблуні, (з) їхати
 (з) гори.

2. Поясни, в яких словах треба поставити апостроф. Чому?

Спостерігаємо за роллю суфіксів у слові. Утворюємо за допомогою суфіксів ряди споріднених слів

284. 1. Прочитай вірш Миколи Вороного, дотримуючись правил виразного читання.

Білесенькі сніжиночки,
 вродились ми з воді.
 Легенькі, мов пушиночки,
 спустилися сюді.

Ми хма́ркою носі́лися
від по́диху зимі́
і ве́село круті́лися
метéлицею ми.
Тепéр ми хо́чем спа́тоньки,
як ді́тоньки малі́,
і лінемо до ма́тінки,
до лю́бої землі́...

Хто розповідає про себе у вірші? Яка картина природи змальована?

Які почуття передані у вірші? Поміркуй, яка роль суфіксів у цьому.

Навчися виразно читати вірш.

2. Спиши перші 4 рядки вірша. Познач суфікси.

285. 1. Прочитайте слова. Скажіть, як вони називаються. Спишіть. Позначте будову слів.

Ніч, нічний, нічний, ніченька, ночувати, ночівля.

2. За допомогою чого утворені спільнокореневі слова? Назвіть серед них слова, які мають: а) різне значення; б) різні відтінки у значенні.

3. Поміркуйте й сформулюйте висновок про те, що таке суфікс і яка його роль у слові. Зверте свої міркування з наступним твердженням.

Суфікс може надавати словам нових відтінків у значенні, найчастіше пестливості або згрублості:

зірка – зіронька, вовк – вовчійще, а також утворювати нові слова: учи́ти – учeнь.

286. 1. Прочитай. Спиши. Познач корінь і суфікс у другому слові кожної пари. Якого значення надали словам суфікси?

Колóсся – колосóк, волóсся – волосі́на, гі́лля – гі́лка,
лі́стя – листóк, зерно́ – зерні́на.

2. Поясни, чому у виділених словах вправи слід писати дві букви, а в споріднених їм – одну.

287. 1. Прочитай текст. Зміни виділені слова так, щоб надати їм відтінок ласкавості. Подумай, у якому зі слів під час його зміни відбудеться чергування [е – і].

Біля нашої школи ростуть молоді берізи. Дерева схожі на дівчат у білих платтях. Навесні берізи одягнуть нове вбрання із зеленого лістя.

2. Добери заголовок і запиши текст.

Читаємо текст. Спостерігаємо за творенням слів – назв маленьких істот

288.

За Дмитром Чередниченком

КОЗА І ВІВЦЯ

Зустрічає вівця козу з *дитинчám* та й каже:

– О, якé гáрне в тебе ягня́.

– Не ягня́, а *козеня́*, – поправляє коза́.

– А хіба не в усіх однаково діти називаються? – питає вівця́.

– Авжеж ні. У тебе – ягня́, в мене – козеня́, в гусочки – *гусеня́*, в кішечки – *кошеня́*...

– О-о, я так і не вимовлю. А в корови – коровеня́?

– Ні-і, теля́.

– А в кобили – кобиленя́?

– Ні-і, лоша́.

– А в свині́?

– А в свині́ – *порося́*, у собачки – *цуценя́*.

– От не збагну́, як вони розрізняють, де хто. А для мене всі – ягня́та.

Між ким відбулася розмова? Чого не зрозуміла вівця?

Прочитайте текст за ролями.

Зверніть увагу! Деякі слова – назви маленьких істот творяться від інших основ: *корова* – *теля*, *свиня* – *порося*.

289. Запиши, у кого хто за зразком.

Зразок: у кобили – лоша, ...

290. 1. Прочитай вірш Леоніда Глібова. До кого звертається поет? За допомогою чого автор висловлює свої добрі, ніжні почуття?

Зімонько-снігурочко,
наша білогрудочко,
не верти хвостом.
А трусі тихесенько,
рівненько, гладесенько
срібненьким сніжком.

2. Спиши вірш. Познач суфікси. Якого значення вони надали словам?

291. 1. Прочитай жартівливий вірш Анатолія Камінчука. Про що розповідається в ньому?

ІМЕНІНИ В КАПУСТІНИ

Завтра іменіни
в тітки капустини.
Прийде дід-дідиче,
старий капустище.
Прийде з ним бабуса,
стара капустася.
Прийдуть два синочки,
малі капусточки.
Прийдуть і три доні,
малі капустоні.
Прийде капустон,
дін-дон-дон-дон-дон.
– Прийде вся родина, –
каже капустана.

2. Випиши слова з суфіксами. Якого значення вони надають словам?

3. Від слова *родина* утвори спільнокореневі слова, вживаючи префікси і суфікси.

Слово *іменіни* утворилося від слова *ім'я*.

Зверни увагу на будову слова *ім'я*:

ім'я, іменини, іменувати.

292. Прочитай групи споріднених слів. Спиши, познач суфікс. Подумай, яким словом суфікси надали нового відтінку в значенні, а в яких – змінили значення. Свою думку обґрунтуй.

1. Хліб – хлібчик – хлібний. 2. Білка – білочка – білченя. 3. Учити – учитель – учень. 4. Жовтий – жовтень – жовток.

Слухаємо й читаємо текст. Спостерігаємо за роллю суфіксів. Створюємо власний текст

293.

Михайло Плячковський

РОМАШКИ В СІЧНІ

Цуценя Гавчик і каченя Крячик дивилися, як надворі кружляють сніжинки, і щулилися від морозу.

– Холодно! – клацнуло зубами цуценя.

– Влітку, звичайно, тепліше... – сказало каченя і заховало дзьоб під крильце.

– А ти хочеш, щоб зараз літо настало? – запитав Гавчик.

– Зараз? Цієї хвилини?

– Звичайно!

– Хочу. Але так не буває...

Цуценя принесло аркуш паперу та коробку з різнокольоровими олівцями і почало малювати. За декілька хвилин воно показало свій малюнок змерзлому Крячику.

На аркуші зеленіла трава і всюди світілися маленькі сонечка ромашок. А над ними в кутку малюнка виблискувало справжнє літнє сонце.

– Це ти добре вігадав! – похвалило Гавчика каченя. – Я ніколи ще не бачило ромашок... у січні!

А на землю, як і раніше, падав сніг.

Цуценя і каченя дивилися на веселі квіти. Їм здавалося, що настало добре ромашкове літо. І обом стало дуже тепло.

Про кого розповідається в тексті? Що саме? Подумай, чому цуценя назвали Гавчиком, а каченя – Крячиком. Яким був Гавчик? Що він придумав? Для чого?

Прочитай текст, дотримуючись правил читання. Спробуй голосом відтворити настрій героїв.

У яких словах вживаються зменшувально-пестливі суфікси? Чому?

Уявіть собі, що настало літо. Розкажіть, як гралися б улітку Гавчик і Крячик. Свою розповідь розпочинайте так: «Зеленіла трава і всюди світилися маленькі сонечка ромашок...».

294. Навчися переказувати текст.

Спостерігаємо за творенням слів із суфіксами -ськ-, -зьк-, -цьк-. Правильно вимовляємо й записуємо такі слова

295.

УКРАЇНСЬКІ ЖІНКИ

Українські жінки знані в усьому світі. Донька київського князя Ярослава Мудрого Анна Ярославна була французькою королевою. Вона навчила свого чоловіка – французького короля Генріха Першого читати й писати.

Соломія Крушельницька – відома у світі українська оперна співачка. Вона тривалий час працювала у

Міланській опері. Її ім'я нині носить Львівський національний академічний театр опери та балету.

У всьому світі знають поезію Лесі Українки. Вона володіла майже всіма європейськими мовами.

Про яких відомих жінок України ти довідався з тексту? Що саме?

Прочитай текст ще раз і перекажи його.

296. Випиши слова із суфіксами **-ськ-**, **-зьк-**. Від яких слів вони утворилися? Познач суфікси, підкресли м'який знак. Поясни, чому він уживається.

297. 1. Від поданих слів утвори спільнокореневі за допомогою суфікса **-ець**. Запиши пари слів. Якого значення надав словам цей суфікс?

папір – ...

ка́мінь – ...

пра́пор – ...

хліб – ...

ві́тер – ...

ко́рінь – ...

2. Поясни, чому в суфіксі **-ець** слід писати м'який знак.

298. 1. Від поданих слів утвори спільнокореневі за допомогою суфікса **-ськ-**. Запиши пари слів.

Україна – ...

Ки́їв – ...

Росія – ...

Полта́ва – ...

Білору́сь – ...

Льві́в – ...

2. Чи однакове значення записаних пар слів?

299. 1. Перетвори подані словосполучення за зразком. Правильно вимов їх і запиши.

Зразок. Кашта́ни Ки́єва – ки́ївські кашта́ни.

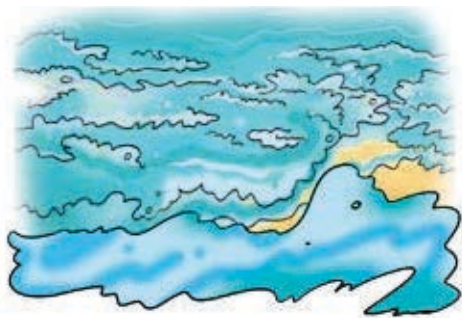
Ву́лиці Льво́ва, ша́хти Доне́цька, клі́мат гір, бе́рег мо́ря.

2. Познач суфікс в утворених словах, підкресли м'який знак.

300. 1. Прочитай вірш Ліни Біленької «Промінчик». Яку картину природи ти уявляєш? За допомогою чого у перших двох рядках вірша виражено добрі, ніжні почуття?

Взяло со́нце промі́нчик
та й зробило гребі́нчик,
щоб у мо́рі всі хвілі
причеса́ть на дозві́ллі.

Хвілі ж так пустували,
що гребінчик зламали,
непричесані ходять
з вітровищем у згоді.

2. Як названо вітер у вірші?
Чому?

3. За допомогою суфіксів
-ець, **-иськ-**, **-ищ-** утвори й
запиши споріднені слова до слова *вітер*. Чи однакове їх значення?

301. Від поданих слів утвори спільнокореневі й запиши за зразком. Познач суфікс.

Зразок. Герой – геройський вчинок.

селó – ... будинок

козак – ... пісня

ткач – ... верстат

гру́знути – ... болото

низ – ... хма́ри

Спостерігаємо за вимовою ненаголошених *е*, *и* в корені слова, перевіряємо їх позначення буквами

302. Тóмаш вірішив написати оповідання про зиму. Уз'яв ручку та зошит і почав писати.

Яка гáрна з...

Написав б́укву *з* і зупинівся. Яку ж да́лі б́укву писати: *и* чи *е*? Вимовляємо ніби [e]. А пи́шемо?

Він одра́зу ж зателефонува́в Оле́нці:

– Дóбрый день, Оле́нко! У мене пробле́ма.

– Яка́ ж?

– Поясни́ мені, будь ла́ска, яку́ б́укву – *е* чи *и* – писати в слóві [зи́ма].

– Це д́уже прóсто, Тóмаше! *Зміні́ слóво або́ добери́ споріднене так, щоб ненаголошений голосний у корені став наголошеним!* Напри́клад, [зи́ма] – [взі́мку].

Отже, у слові *зима* треба писати букву *и*. Зрозумів?

– Так, зрозумів, дякую.

– Тоді спробуй перевірити, яку букву треба писати у словах *в[е^u]рба*, *ст[е^u]ні*, *л[и^e]сця*.

– У слові *в[е^u]рба* пишемо букву *е*, тому що **вєрби**, у слові *ст[е^u]ні* теж пишемо *е*, бо **стєп**, у слові *л[и^e]сця* пишемо *и*, бо **лис**.

– Ти змінював слова чи добирав споріднені?

– Перші два слова змінив, а до останнього дібрав споріднене – *лис*.

– Молодєць, Томаше. Тепєр я впєвнена, що ти бєдєш писати без помилок!

– Дякую, Олєнко.

Прочитай текст. Між ким відбулася розмова? З якою проблемою зіткнувся Томаш? Про що розповіла йому Оленка?

Розіграйте текст у ролях.

303. 1. Прочитай слова. Випиши у стовпчик слова з ненаголошеним голосним у корені. Познач корінь. Постав знак наголосу. Серед поданих слів знайди до кожного перевірене й запиши за зразком.

Зразок: зелєний – зєлень.

Схилити, книжкóвий, схил, синіє, кнїжка, сіній, листóчки, весєлий, тїхо, вєсело, тихєсенько, лїстя, сівий, сивина.

2. Підкресли букви, що позначають ненаголошені й наголошені звуки [е], [и].

304. Прочитайте слова лівого стовпчика. Знайдіть серед них перевірні до слів правого стовпчика. Запишіть спочатку перевірене слово, а через риску – те, у якому слід вставити пропущену букву.

вимерзати, перемерзати, мєрзнути	... – зам..рзати
чергування, чєрга	... – ч..ргувати
постелити, застєлений	... – ст..лити
потєплити, тєплий	... – т..плиця

305. Прочитай слова й перевір їх написання за зразком. Запиши. Скажи, в якому стовпчику написання букв **е, и** перевіряється зміною слова, а в якому – добором спільнокореневого.

в..сна́ – вéсни

ш..по́че – шéпіт

с..ло́ – ...

з..ле́ний – ...

кр..ло́ – ...

с..ла́ч – ...

306. Прочитай слова, запиши їх і постав наголос. Добери до них перевірни й запиши через риску. Познач ненаголошені [е], [и] в корені.

великий –

лисичка –

березовий –

земляний –

червоний –

синичка –

Вправляємось у доборі перевірних слів, пишемо

307. Прочитай слова. Запиши їх у два стовпчики: у перший – слова з ненаголошеними [е], [и] в корені, у другий – з наголошеними. Познач корінь.

Кислі́ця, щeбетáння, глiбóкий, шéпіт, лебeді́ний, кіслий, глiбше, темні́е, шeпо́че, щéбет, ле́бідь, тéмно.

308. Прочитай слова. Добери до кожного перевірне. Запиши спочатку перевірне, потім те, яке треба перевірити. Підкресли букви, що позначають ненаголошені [е], [и] в корені.

... – с..стра́

... – з..ма́

... – ш..ро́кий

... – в..се́лий

... – в..сня́ний

... – в..шнéвий

... – в..лі́кий

... – т..плі́ця

309. 1. Прочитайте текст. Про що в ньому розповідається?

У ТЕПЛИЦІ

Крізь в..лі́кий скляні́й дах у т..плі́цю щодня заглядає з..мо́ве со́нце. Воно́ потрі́бне для ж..ття́ рослі́н. Є в примі́щенні й штучне со́нце. Це в..личéзні ел..ктри́чні ла́мпи. Під ні́ми ви́ро́щують розса́ду.

2. Усно доберіть перевірні слова до виділених так, щоб наголос падав на ненаголошені **е, и**.

3. Спиши, вставляючи потрібну букву.

310. 1. Прочитай уривок із вірша Андрія Малишка. Знайди у ньому слова з ненаголошеними [е], [и] в корені.

Б́уду я навча́тись мо́ви золото́ї
у трави́-весня́нки, у гори́ круто́ї,
в потічка́ весело́го, що поста́не річка́ю,
в па́гінця зеле́ного, що зросте́ смері́чкою.

2. Вивчи вірш і запиши з пам'яті. Підкресли слова з ненаголошеними голосними в корені.

Слухаємо, читаємо й осмислюємо прочитане. Ділимо текст на частини, переказуємо

311.

ХЛІБ І ЗОЛОТО

(Українська народна казка)

Пекла́ жінка хлі́б. Одна́ паля́ниця скоти́лася додо́лу й покоти́лася доро́гою. Прикоти́лася до ворі́т па́на. Почала́ в двє́рі сту́кати й проси́тися:

– Прийма́ть мене́ до се́бе! Завжди́ бу́дете си́ті!..

– У нас і калачі́в до́сить! – відпові́в пан і не пусти́в хлі́біну.

Хлі́біна покоти́лася да́лі. Докоти́лася вона́ до кра́ю села́, де була́ ха́та бідня́ка. Надво́рі гра́лися ді́ти. Побачи́ли її́, захопи́ли в ру́ки і занесли́ до ха́ти. Тут же почали́ кра́яти хлі́біну ноже́м та їсти. З'їли ма́йже всю, залиши́вся лишé невели́чкийokraєць. Але́, о диво! – зokraйця ви́росла нова́ хлі́біна. З того́ ча́су в ха́ті бідня́ка завжди́ був хлі́б і не було́ бі́льше го́лоду.

Одно́го ра́зу з висо́кої гори́ відірва́вся вели́кий шма́т зо́лота. Покоти́вся він до́низу й опини́вся пе́ред ха́тою бідня́ка. Сту́кає у двє́рі й про́ситься, щоб його́ при́няли. Вийшов бі́дняк, подиви́вся на нього́ й ка́же:

– У нас тепе́р є що їсти, нам тебе́ не тре́ба...

Покоти́лося зо́лото да́лі. Зупини́лося пе́ред пала́цом, посту́кало в двє́рі й попроси́лося до па́на. Зрадiв пан і взяв зо́лото собі́. З того́ ча́су його́ ді́ти почали́ пога́но

вчі́тися у шко́лі, па́нська землі́я перестала́ роді́ти, худоба́ – мно́житися, а слуга́ що не робі́в – усе́ було́ погано́.

Не ста́ло в па́на і хлі́ба. Як не шкодува́в, а взя́в шма́т зо́лота і поні́с до бі́дняка́, щоб помі́няти його́ на хлі́б.

Бі́дняк не взя́в зо́лота, але́ відрі́зав полови́ну хлі́бини і відда́в па́нові, а полови́ну – залиши́в собі́. З тієї́ полови́ни у бі́дняка́ віросла́ нова́ хлі́бина, а в па́на хлі́бина не віросла́...

Про що і про кого розповідається в казці?

Прочитай казку мовчки і подумай, що виявилось дорожчим – золото чи хліб.

Поміркуйте разом, чому пан збіднів, коли взяв золото.

Як ви думаєте, чому не захотів розбагатіти бідняк? А як би ти вчинив?

Подумайте, на скільки частин можна поділити казку. Поділіть її на частини, доберіть заголовки і запишіть їх. Перекажіть кожен частину.

Вимовляємо дзвінки та глухі приголосні в корені слова й позначаємо їх на письмі

312. Перевір, як вимовляються дзвінки приголосні та як – глухі. Для цього притули два пальці до горла і вимов приголосні [б], [в], [г], [г'], [д], [д'], [ж], [дж], [з], [з'], [дз], [дз'].

А тепер так само вимов приголосні [к], [п], [т], [т'], [х], [ш], [с], [с'].

Які з цих приголосних дзвінки, а які – глухі? Доведи свою думку.

В українській мові, так само, як і в польській, розрізняють дзвінкі (dźwięczne) та глухі (bez-dźwięczne) приголосні. Однак в українській мові дзвінкі приголосні, крім зву́ка [г] в середині слів, не оглу́шуються ні в кінці́, ні в середині́ слів.

313. Вимовляй звуки й слова чітко, дзвінко. Спиши. Підкресли букви, що позначають дзвінкі приголосні в корені.

[б]: дуб, шубка, голубка, дубки

[д]: дід, грядка, будка, кладка

[ж]: ніж, книжка, ложка, важко

[з]: віз, берізка, казка, низка

[з']: близько, низько, слизько, грязько

 314. 1. Повправляйтесь у вимові звуків, позначених буквою **г** у кінці та в середині слова.

У кінці слів вимовляємо дзвінкий [г]: луг, пиріг, поріг, сніг, друг.

У середині слів вимовляємо глухий [х]: ле[х]ко, кі[х]ті, ні[х]ті, во[х]кий.

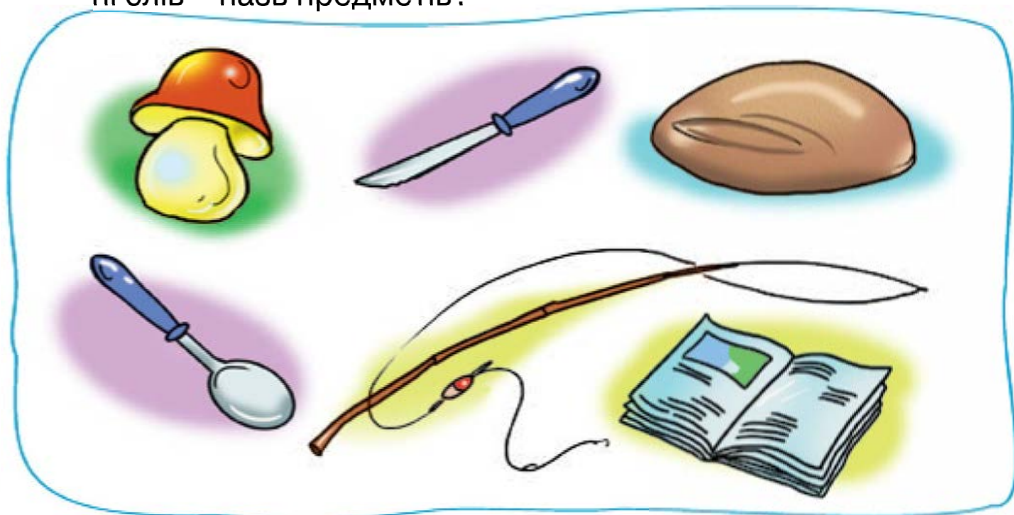
 Щоб перевірити написання букви **г** під час письма, зміні слово так, щоб після сумнівного приголосного став голосний: кі[х]ті – кіг^оть – кігті.

2. Вимов слова, назви звуку й букви в поданих словах. Зверни увагу на спосіб перевірки написання букви **г** на місці звука [х]:

ле[х]ко – легенький – пишемо *легко*

ні[х]ті – ніг^оть – пишемо *нігті*

 315. 1. Вимовте слова – назви малюнків. Який приголосний звук – глухий чи дзвінкий – слід вимовляти в кінці й у середині слів – назв предметів?

2. Запиши вимовлені слова. Підкресли букви, що позначають дзвінки приголосні, які не оглушуються під час вимови.

3. Складіть і запишіть речення з двома словами (за вибором).

316. 1. Прочитай, правильно вимовляючи дзвінки приголосні у кінці і в середині виділених слів.

1. – Що ти, **Бéрезню**, **приві́з**
для свої́х **сесте́р-бе́різ?**

– Со́нячні **серéжки**,
нито́к для **мерéжки**.

2. **Сиро́їжки-білоні́жки**
ста́ли край **дорі́жки**.

А гри́бкі борови́кі
поховáлись під **дубкі́**.

2. Потренуйтеся читати перший вірш хором у ролях: хлопчики запитують – дівчатка відповідають.

3. Один із віршів вивчи і запиши з пам'яті.

317. Прочитай текст. Добери заголовок. Спиши. У виділених словах підкресли букви, що позначають дзвінки приголосні, які не оглушуються ні в кінці, ні в середині слів.

Узі́мку надво́рі господарі́оє **Дід Мороз**. Він усé навкру́гі одяга́є в те́плі **шубки**. Засипа́є сні́гом **сте́жки-дорі́жки**. На рі́чки й о́зера насти́лає **лі́д**.

Правильно вимовляємо і пишемо слова, написання яких потребує перевірки

318. 1. Прочитайте слова, чітко вимовляючи дзвінки приголосні в середині і в кінці слів.

2. Доберіть до них інші слова, які відповідають на питання **який? яка?** Запишіть за зразком.

Бері́зка, дорі́жка, кни́жка, гри́б, ді́д, го́луб, хлі́б,
шуб́ка, гря́дка, заря́дка.

Зразок: струнка берізка.

3. Чи треба перевіряти написання букв у цих словах? Чому?

319. 1. Прочитай слова. Зверни увагу, який приголосний звук вимовляється перед приголосним, а який – перед голосним.

Вимовляємо:

про[з']ба – про[с]іти

моло[д']ба – моло[т]іти

Пишемо:

просьба, бо – просіти

молотьба, бо – молотіти

2. Написання яких букв, що позначають приголосні звуки, треба перевіряти? Свій висновок перевірте за наступним правилом.

В українській мові глухі [с'], [т'] перед дзвінким [б] одзвінчуються і вимовляються як дзвінкі звуки [з'], [д']: про[з']ба, моло[д']ба. Щоб не помилитися, написання букв треба перевіряти, змінюючи слово так, щоб після приголосного був голосний: про[з']ба – *просіти* – отже, пишемо *просьба*; моло[д']ба – *молотіти* – отже, пишемо *молотьба*.

320. 1. Прочитай. Випиши спільнокореневі слова. Написання яких з них треба перевіряти? Чому?

1. Легко сказа́ти, а ва́жче зроби́ти. 2. Леге́нький вітере́ць доно́сив за́пах польові́х кві́тів. 3. При в'ї́зді в мі́сто ми помі́тили на́пис «Ласка́во про́симо!». 4. Моя́ про́сьба до всіх – не пору́шуйте ти́шу.

2. Знайди у вправі й випиши приказку. Що вона означає?

321. Прочитай. Спиши. У виділених словах встав на місці крапок потрібну букву. Доведи, що не помилився(-лася).

1. Тепе́р збира́ння й мо́ло..бу́ хліби́в прово́дять комба́йнами. 2. Не́ле..ка, але почесна робо́та у хліборо́бів. 3. Я ви́конаю ва́шу про́..бу. 4. У люди́ни на па́льцях ні́..ті, а у птахі́в – кі́..ті. 5. Зимове́ пальто́ важке́, а весня́не – ле́..ке́.

322. Прочитай речення. Спиши. Підкресли однією рисою букви, написання яких не потребує перевірки, а двома – букви, написання яких треба перевіряти.

1. Ва́жко в навча́нні – ле́гко в бою́. 2. Со́лодка я́гідка черво́ніла в тра́ві. 3. По́вітря ста́ло во́гким. 4. Шві́дко ка́зка ка́жеться, та не шві́дко ді́ло ро́биться.

Слухаємо й читаємо, осмислюємо прочитане, ділимо текст на частини, добираємо заголовки

323.

Оле́г Бу́цень

ЗА́РАЗ

Цікавою була́ Марі́нка, все їй тре́ба зна́ти. Почу́є, напри́клад, яке́сь нове́ сло́во, неодмі́нно спита́є, що воно́ означа́є. Поя́снять їй раз, вона́ й запам'ята́є.

Та тра́пилося Марі́нці одне́ сло́во, яке́ вона́ нія́к не могла́ зрозу́міти. А сло́во те зви́чайнісіньке «за́раз». Пра́вда, дівно́?

І якби́ че́рез ньо́го не ста́вся оди́н при́крий ві́падок, Марі́нка, ма́буть, і до́сі б його́ не розу́міла. А тра́пилось от що.

Проки́нулася Марі́нка в неді́лю, сяк-так одяглась і дава́й ба́витися ля́лькама. Ма́ма їй ка́же:

— Ти, до́ню, спе́ршу лі́жко застели́, вмийся, а тоді́ вже гра́йся.

А Марі́нка на те:

– За́раз, маму́сю, – і зно́ву гра́ється.

І скі́льки разі́в не повто́рювала їй ма́ма сво́є проха́ння, вона́ все сво́є: за́раз та за́раз.

«Напе́вно, до́чка не розу́міє цьо́го сло́ва», – поду́мала ма́ма. От і ка́же чолові́кові:

– Мо́же, сьо́годні пої́демо до зоопа́рку? Пого́да чудова́. Давно́ вже там не були́.

Як почу́ла те Марі́нка, так і закру́тілася по кімна́ті дзи́гою.

– Ой мамочко, як добре ти надумала! Давай швидше снідати і поїдемо.

– Зараз, – відказала спокійно мама і пішла до кухні. Не сидіться Маринці в кімнаті, і вона на кухню подалася.

– Мамусю, ми скоро будемо снідати?

– Зараз, доню, – знову відповідає мама, а сама порається біля плити.

Бігає Маринка з кімнати в кухню, то попросить маму плаття випрасувати, то бант зав'язати. А мама на те: зараз та зараз.

Прикро стало Маринці, розіумсалася.

– Чого це ти плачеш? – питає в неї тато.

– Я маму так прошу, а вона все відповідає, що зараз, і нічого мені не робить...

– А я чув, що «зараз» – це «потім».

– Хто тобі так сказав? – дивується Маринка.

– А твоє незаслане ліжко, розкидані ляльки, неприбрані звечора фарби.

Подивилась навколо Маринка, вітерла кулачками сльози і сказала:

– Я, татусю, зараз..., зараз усє приберу.

І швиденько все прибрала.

Отак і зрозуміла Маринка те «зараз». А як зрозуміла, то й мама вже не барилася: подалá снідати, і незабаром усі поїхали до зоопарку.

Про кого і про що розповідається в тексті?

Прочитай текст, дотримуючись правил читання.

Як мама навчила Маринку виконувати все вчасно?

То що означає слово «зараз»? Чи зрозуміла значення цього слова Маринка? Спробуй підтвердити свою відповідь уривком з тексту.

Прочитайте в особах спочатку розмову мами й Маринки, а потім – тата й доньки. Розіграйте ці діалоги.

Поділіть текст на частини. Доберіть заголовки й запишіть їх.

ЩО ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ ВМІЄШ

Закінчено вивчення розділу «Будова слова».

Перевір, що ти знаєш, що ти вмієш.

1. Прочитай слова і спробуй розказати про них, відповідаючи на запитання:

- а) що означає кожне слово?
- б) з яких частин складається кожне слово?

Підберезовик, золотій, прочитаю.

2. Запиши слова. Познач їх будову.

3. Добери до кожного з них і запиши по кілька споріднених.

2. Прочитай слова і поясни їх правопис. Спиши.

1. Льонóк, джміль, дощ, гілля, солов'їний.

2. Зробити, список, з'їсти, під'їзд, кігті.

3. Випиши з попередньої вправи слова, будову яких можна позначити так:

—, — □,

— —, — ^, — — ^.

4. 1. Прочитай текст. Добери заголовок. Спиши, вставляючи пропущені букви. Доведи правильність свого вибору.

За с...лóm у нас на всі кінці світу дорóги біжа́ть. Аж три дорі...ки до лісу розбі́глися, а дві – до лу́гу. У полі пролягла́ тільки одна до́вга стé...ка, а да́лі від не́ї по обі́два боки́ ще бага́то ст...жо́к в'е́ться.

2. Поясни вживання апострофа в останньому слові.

3. У якому значенні в тексті вжито слова *біжа́ть*, *розбі́глися*, *в'е́ться*?

СИНТАКСИЧНІ ВІДОМОСТІ

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Слухаємо й читаємо навчальний текст, спостерігаємо за утворенням словосполучень, визначаємо в них головне і залежне слова

324. Сьогодні дідусь Лінгвіст привітався з учнями і сказав:

– Ви вже знаєте, що у кожній мові є багато слів, які називають предмети, ознаки, дії. У процесі мовлення – усного чи писемного – такі слова сполучаються між собою за допомогою закінчень або закінчень і службових слів й утворюють словосполучення.

Наприклад, є слово *поле*. Ми не знаємо, яке воно. А додамо слово *зелений* і одразу дізнаємось про це. Сполучаючись зі словом *поле*, слово *зелений* має змінити закінчення залежно від роду й числа слова *поле*. Так утворилося словосполучення з двох слів: *зелене поле*.

Закінчення слова-ознаки завжди залежить від роду й числа слова – назви предмета. Наприклад: *високий, будинки* – *високі будинки*. *Холодний, зима* – *холодна зима*.

Часто при утворенні словосполучень зміни закінчення вимагають службові слова: *над, під, біля, за, у* та інші. Наприклад: *сидіти, річка, біля* – *сидіти біля річки*. *Сидіти над річкою*. *Рібка у річці*. *Ліс за річкою*.

У словосполученні завжди є *головне слово* і *залежне*, яке пояснює головне. Головне слово у схемі позначається так: ×. Від головного слова до залежного ставимо питання.

Наприклад:

кого?

бáчити – Пётрика, Галінку
дарувáти кому? – Пётрикови, Галінці
розмовлáти з ким? – з Пётриком, з Галінкою
панáмки на кому? – на Пётрикови, на Галінці

Прочитай текст. Про що ти довідався з нього?

Знайди в тексті й зачитай відповідь на запитання «За допомогою чого поєднуються слова?»

З чого складається словосполучення? Залежно від чого змінюються закінчення у словах?

325. Випиши з тексту наведені приклади словосполучень. Познач у них головне слово. Познач закінчення, які змінилися під час їх утворення.

326. Поміркуйте, як зміняться закінчення під час утворення словосполучень з таких слів:

бiгти	по	дорiжка
	до	мишка
	за	нiрка

327. 1. Утвори словосполучення з поданих слів. Але спочатку визнач головне слово, постав питання від нього до залежного. Утворені словосполучення запиши. Познач головне слово.

Зразок: морозний, дні – дні^х (які?) морозні.

Бiлий, снiгi; у, писати, зошит; до, iти, бiблiотека; автобус, iхати, в; книжка, парта, на; з, розмовляти, мама; дружiти, сестра, з.

2. У якому зі слів під час утворення словосполучення відбулася зміна приголосного [к] на [ц']?

Українською мовою кажемо:

Дарувати кому? – мамі, дочці, бабусі, дівчинці, побудує, Марії.

Іти з ким? – з мамою, з сестрою, з бабусяю, з Марією.

328. Прочитай записані слова. Утвори і запиши словосполучення.

Дружити з (ма́ма, Мари́нка, бабу́ся, Ната́ля, Наді́я).
Давати (по́друга, Оле́нка, Дари́нка, Мари́ся).

Утворюємо словосполучення. Позначаємо закінчення в залежних словах

329. 1. Прочитай слова і простеж, як утворюються словосполучення.

Співати, пісня – співати (що?) пісню;
перейти, дорога – перейти (що?) дорогу;
озеро, в, плавати – плавати (в чому?) в озері;
їхати, бабуся, до – їхати (до кого?) до бабусі;
з, дружити, брат – дружити (з ким?) з братом.

2. Запиши утворені словосполучення. Познач головне слово хрестиком (x). У залежних словах познач закінчення.

330. 1. До слів – назв предметів добери слова – назви ознак так, щоб утворилися словосполучення. Запиши їх. Познач головне слово і закінчення в залежному.

м'яч	який?	футбóльна
кома́нда	яка?	футбóльне
по́ле	яке?	футбóльний
поля́	які?	футбóльні

2. Поміркуй, від чого залежить закінчення залежного слова – назви ознаки предмета.

331. 1. Прочитайте слова, утворіть і запишіть словосполучення.

Зо́шит, па́рта, на; кни́жкі, ша́фа, у; ма́ма, допомага́ти;
з, дру́жити, Пе́трик і Мари́йка.

2. Перечитайте словосполучення, ставлячи питання від головного слова до залежного. Визначте, за допомогою чого пов'язані слова у словосполученні.

У залéжних слова́х зміна закі́нчення залéжить від поста́влених від головно́го сло́ва пита́нь.

332. 1. Пригадай казку «Рукавичка». Прочитай і скажи, які слова записані – головні чи залежні.

Загубіти (*що?*)..., підбігти (*до чого?*) до..., залізла (*у що?*) у..., запитала (*у кого?*) у... .

2. Добери залежні слова й запиши утворені словосполучення. Познач закінчення.

Складаємо словосполучення, змінюючи закінчення в залежних словах

333. Побудуй і запиши словосполучення за зразками. Зверни увагу, що головні слова належать до різного роду. Подумай, від чого залежатимуть закінчення в словах, які ти дописуватимеш.

кавун (*який?*) солодкий

груша (*яка?*) солодка

кавунá (*якого?*) ...

груші (*якої?*) ...

кавунóм (*яким?*) ...

грушею (*якою?*) ...

334. Установи зв'язок між словами за допомогою питань. Запиши за зразком.

Зразок: мо́ва (*яка?*) рідна.

Рідна мо́ва, га́рна су́кня, зеле́не я́блуко, но́вий портфе́ль, ма́лі ді́ти, вві́чливі у́чні, дру́жні хло́пці.

335. 1. Утвори й запиши словосполучення, розкриваючи дужки. За потреби користуйся довідниками. Визнач головне слово і познач його.

Мо́локо́ у (ча́шка), ча́й у (скля́нка), лимо́н на (тарі́лка), кни́жка на (по́лиця), зо́шит на (па́рта).

2. У яких словах під час побудови словосполучень відбулося чергування приголосних?

336. 1. Утворіть словосполучення з поданих слів. Щоб не помилитися, спочатку визначте, яке слово буде головним. Ставте питання від головного слова до залежного.

Зразок: на, де́ре^хво, висо́кий – на де́реві (*яко́му?*) – на висо́кому де́реві

Рідний, у, місто; ву́лиця, вузький, на; з, новий, блокнот; до, ї́хати, бабу́ся; з, розмовля́ти, по́друга (друг).

2. Запишіть утворені словосполучення. Позначте закінчення.

3. Чи однакові закінчення матимуть слова *подруга*, *друг* в утворених вами словосполученнях? Поясніть, чому.

337. 1. Простеж, як змінюються закінчення у залежних словах *тітка*, *бабу́ся* під час побудови словосполучень залежно від запитань.

1. Зустрі́ти (*кого?*) ті́тку, бабу́сю. 2. Допомага́ти (*кому?*) ті́тці, бабу́сі. 3. Подорожува́ти (*з ким?*) з ті́ткою, з бабу́сею.

2. Якого роду залежні слова? Які закінчення вони мають?

3. Спиши. Познач закінчення.

338. 1. Пригадай казку «Лисичка й Журавель». Прочитай слова.

Зустрі́тися, з, Жураве́ль; прияте́люва́ти, з, Лисі́чка; іти́, з, глечик; тарі́лка, з, ка́ша; глечик, з, карто́пля і м'я́сцє.

2. Поміркуй, від чого залежатимуть закінчення слів *Журавель* і *Лисичка* при утворенні словосполучень, адже вони відповідають на однакові питання: *з ким?* *з чим?*

3. Утвори словосполучення і запиши їх. Познач головне слово, а в залежних – познач закінчення.

Утворюємо словосполучення зі службовими словами. Визначаємо головне слово й залежне

339. 1. Прочитай слова й словосполучення. Простеж, як змінилися закінчення у слові *сестра*а.

іти́, сестраа, з – (*іти́ з ким?*) іти́ з сестрою

іти́, сестраа, від – (*іти́ від ко́го?*) іти́ від сестриї

ба́чити, сестраа – (*ба́чити ко́го?*) ба́чити сеструї

2. Спиши утворені словосполучення. Підкресли службові слова. Познач закінчення.

Пригадайте! Зміна закінчення в залежних словах часто залежить від службового слова, яке вживається разом із питанням.

340. 1. Прочитай групи слів. Визнач, яке серед слів буде головним. Постав питання від нього до залежного слова. Утвори словосполучення спочатку усно, потім запиши їх. Познач закінчення.

Взяти, ручка; писати, ручка; писати, на, дошка; малювати, в, альбом; дружити, з, сестра (з, брат).

2. Поясни закінчення у словосполученнях, у яких головне слово – *дружити*.

341. 1. Пригадайте казку «Ріпка». Прочитайте слова з казки і доповніть їх іншими так, щоб утворилися словосполучення. Запишіть їх.

Скопати ..., посадити ..., клікати ..., сидить у ..., тягнути ..., упиратися

2. Розкажіть, що було далі.

342. 1. Прочитайте групи слів. Визначте, яке з них буде головним. Виберіть потрібне питання, поставте його від головного слова до залежного й утворіть словосполучення.

зустрітися, дідусь, з	кому?
дідусь, капелюх, у	з ким?
селом, ліс, за	за чим?
рібка, річка, у	над чим?
верба, над, вода	у чому?

2. Запишіть словосполучення. Позначте закінчення.

3. У яких словах відбулося чергування приголосних [х-с'], [к-ц']?

343. Утвори і запиши словосполучення, розкриваючи дужки. За потреби користуйся довідниками. Визнач головне слово і підкресли його. У залежних словах познач закінчення.

Сік у (склянка), вода у (пляшка), хліб на (стіл), пенал на (парта), коробка на (поліця).

РЕЧЕННЯ

Читаємо навчальний текст, здобуваємо нову інформацію. Спостерігаємо за будовою речень, визначаємо головні члени

344. Сьогодні в гості до учнів третього класу знову завітав професор Лінгвіст. Учні зраділи, привіталися.

– А що таке речення? – одразу ж запитав Тóмаш.

– То ви вивчаєте речення! – здогадався професор Лінгвіст.

Українське слово «речення» походить від давньоруського «рече» – *ректі*, тобто *говоріти*. Рідною мовою ви кажете «zdanіe». В українській мові, так само, як і в польській, *речення виражає закінчену думку* і може складатися з двох і більше слів.

– А з одного слова речення може складатися? – запитав Тóмаш.

– Звичайно, може. Хіба не буває так: скажеш слово, а в уяві постає ціла картина. Пригадайте вірш Тараса Шевченка:

Світає... Край неба палає.

– Перше речення цього вірша складається з одного слова «Світає». І що ви уявили? Ще темно, але вже світлішає, рожевіє край неба. Або: «Ранок». І ви уявили, що зійшло сонечко і всі прокинулися – і люди, і птахи в лісах і садах, і домашня птиця. Ось що значить речення з одного слова. Однак найчастіше речення складається з двох, трьох і більше слів.

Пам'ятайте, що кожне слово в реченні пишеться окремо. Перше слово – з великої букви.

Про що розповів професор Лінгвіст? Що нового ви дізнались із тексту, а що знали й раніше?

Прочитайте ще раз розповідь професора про речення. Зі скількох слів може складатися речення?

345. Прочитай і скажи, де висловлено закінчену думку: у словах, словосполученні чи реченні?

Слова	Словосполучення	Речення
Сестрічка, гратися, весело, два	Дві сестрічки; весело гратися	Дві сестрічки весело гралися.

Речення складаються із словосполучень. У реченні, як і в словосполученні, слова пов'язані між собою за допомогою закінчень і службових слів.

346. Прочитайте записане. Поміркуйте, скільки тут речень. Встановіть їх межі. Запишіть.

Настав ранок зійшло сонечко один промінець заглянув у віконце він розбудив дівчинку вона прокинулася і посміхнулася до сонечка.

347. 1. Прочитай слова. Спробуй скласти з них речення. Що для цього треба зробити?

Учні, у, писати, зошити. Михась, скласти, цікавий, оповідання.

2. Запиши утворені речення. Познач закінчення в словах, які треба було змінити.

348. 1. Прочитай і поміркуй, які рядки слів не є реченнями. Чому? Пригадай, що виражає речення.

Колись новий рік починався з першого березня

Почали танути

Дівчата виходили й співали пісні

Ті пісні називалися

Вони запрошували весну швидше повернутися

2. Речення запиши.

Визначаємо головні й другорядні члени речення

349. – Добрий день, діти, – привітався професор Лінгвіст з учнями і сказав:

– Сьогодні ми поговоримо про те, як будуть речення.

Якщо речення складається з двох і більше слів, то серед них, як і в польській мові, є *головні члени речення* (główne człony zdania) і *другорядні* (drugorzędne człony zdania).

Головні члени речення – *підмет* (podmiot) і *присудок* (orzeczenie). Підмет вказує на те, *хто* або *що виконує дію*, а присудок *називає цю дію*. Щоб визначити їх, треба ставити питання: до підмета – *хто?, що?*, а до присудка – *що робить? що зробив?, що буде робити?* Наприклад:

Хлопчик сміється.

Сонце зійшло.

Хлопчик (що робить?) сміється. Зійшло (що?) сонце.

Сміється (хто?) хлопчик. Сонце (що зробило?) зійшло.

Речення, що складається тільки з двох слів – підмета і присудка, називається непоширеним. Однак ви вже знаєте, що в реченнях буває набагато більше слів. Серед них є головні й другорядні члени. Такі речення – *поширені*. Наприклад:

Здавна в Україні жінки прикрашали хату рушниками.

Це речення – поширене. У ньому головні члени жінки прикрашали, усі інші слова є другорядними членами цього речення, які зв'язані з головними, уточнюють їх.

Про що ви дізналися з розповіді професора Лінгвіста? Що ви знали й раніше?

Що називається підметом? А присудком?

Які бувають речення?

350. Випиши з тексту приклади речень, які наводив професор Лінгвіст. Так само постав питання від підмета до присудка, і навпаки. Підкресли головні члени.

351. 1. Прочитай і доповни речення. Подумай, які члени речення ти додавав – головні чи другорядні.

Учні поспішають до... почнеться урок. ... заїде вчителька. ...розкаже нам багато цікавого.

2. Запиши доповнені речення. Підкресли головні члени.

352. 1. Прочитайте частини речень. Які члени речення пропущені? Доберіть їх.

Настав Зійшло яскраве Але ... хмарки. Вони ... сонечко. А потім і дощик

2. Запиши утворені речення. Підкресли головні члени.

353. 1. Прочитай текст. Скільки в ньому речень? Визнач їх межі. Спиши так, як записують вірш.

Сплять на небі зірочки біля стау сплять качки сплять на клені горобці зайчик спить у просі сплять вовки та лосі

2. Підкресли головні члени речення – підмет і присудок.

Визначаємо межі речень, головні й другорядні члени. Поширюємо речення

354. 1. Прочитайте текст. Порахуйте, скільки речень у ньому. Як їх відділити одне від одного? З якої букви слід починати писати речення?

КАЛІНА

Калина – це символ рідної землі кажуть: «Без верби і калини нема України» росте калина по тинистих лісах люди садять її біля хат і криниць навесні вона буйно цвіте білим цвітом а восени вкривається червоними ягодами цілющими ягодами калини здавна лікують застуду

2. Спиши текст. У 3-му, 4-му і 5-му реченнях підкресли головні члени – підмет і присудок.

355. 1. Прочитай текст.

Іде весна. Сонечко блищить і горить. Вранці кує зозуля. Увечері солов'ї в садах тьохкають.

2. Спиши текст. Підкресли головні члени.

3. Які речення складаються лише з головних членів? Пригадай, як називаються такі речення.

4. Назви речення з другорядними членами. Як називаються такі речення?

356. 1. Прочитай речення. Зі скількох слів вони складаються? Якими членами речення є ці слова?

Прийшла весна. Засяяло сонечко. Розцвіли проліски.

2. Пошир речення, додаючи слова, які пов'язані з підметом і присудком, і пояснюють їх.

Зразок. Зазеленіла травичка.

На галявині зазеленіла ніжна травичка.

357. 1. Із поданих слів утвори і запиши речення.

Багато, бібліотека, у, книжка; діти, часто, ходити, бібліотека, у; любити, вони, читати; михась, читати, маринка, з.

Зверні увагу на закінчення в словах:

ходити – ходять, любити – люблять.

2. У другому реченні підкресли головні члени.

3. Які слова ти написав(ла) з великої букви? Чому?

Спостерігаємо за зв'язком слів у реченні й устанавлюємо його

358. 1. Розглянь, як пов'язані між собою слова в реченні.

За темним лісом сходить червоне сонце.

що робить?
сонце ← → сходить

що?

яке?

× ┌───────────┐
сонце червоне

де?

× ┌───────────┐
сходить за лісом

яким?

× ┌───────────┐
за лісом темним

2. Розкажи, які члени речення тобі довелося додавати, щоб утворити речення.
3. Підкресли головні члени речення.
4. Встанови зв'язок між словами в одному з речень.

363. 1. Прочитай вірш Тамари Коломієць «Веснянка». Про що в ньому розповідається? Як зображена весна?

Ішла весна-красна
у синій хустинці.
Несла весна-красна
у скриньці гостинці.
Ягнятам – травіцю,
гусятам – водицю,
каченятам – ряску,
а малятам – казку.

2. Скільки речень у цьому вірші? Які вони?
3. Вивчи вірш і запиши його з пам'яті. Встанови зв'язок між словами першого речення.

364. 1. Розгляньте малюнки. Дайте імена дітям. Розкажіть, хто що робить. Свою розповідь розпочинайте з речення:

Настала весна. ...

2. Запишіть свою розповідь.
3. Установіть зв'язок між словами одного з речень. Назвіть головні члени речення.

365. Прочитай текст. Добери заголовок. Спиши. Підкресли головні члени речення. Встанови зв'язок між словами першого речення. Поясни правопис виділених слів.

Навесні птахи будують собі гнізда. Одні селяться на верхівках дерев. Інші в'ють гнізда в кущах. А дятел своїм міцним дзьобом видобує дупло в дереві. Проб'є дятел отвір у корі, потім дзьобом вибере деревину. Ось і готова квартира.

Працюємо з реченнями, різними за метою висловлювання

366. Тóмаш пропустів урок української мови і тому не зрозумів, які речення є в українській мові.

– Хто б мені допоміг? – подумав хлопчик. – Зателефоную Оленці.

– Оленко, допоможі мені, будь ласка, розібратися з реченнями, – попросів він дівчинку.

– Звичайно, допоможу. Адже це так просто. Ось послухай.

В українській мові, так само, як і в польській, залежно від мети висловлювання, речення діляться на *розповідні* (zдание rozkazujące), *питальні* (zдание pytające) і *спонукальні* (zдание oznajmujące).

Якщо хочеш про щось розповісти, то вживаєш *розповідні* речення, якщо запитати – *питальні*, а коли хочеш щось попросити, запитати когось у гості або погратися, тоді вживаєш *спонукальні* речення.

– Зрозуміло. Так само і в польській мові, – сказав Тóмаш. – А на письмі в кінці речень такі ж самі знаки ставляться, як і в польській мові? – знову запитав Тóмаш.

– Звичайно. На письмі у кінці розповідних і спонукальних речень ставимо крапку (.), а в кінці

питальних – знак питання (?). Але є ще один знак – знак оклику (!). Він передає оклічну інтонацію і його ставимо тоді, коли хочемо висловити захоплення, здивування, радість чи інші почуття. Наприклад: *Як чудово взімку в горах! О, як іскриться сніг!*

– Зверні увагу, Томаше, що у питальних і спонукальних реченнях завжди вживаємо слова – звертання, які на письмі виділяємо комами: *Галінко, допоможі мені, будь ласка. Томаше, ти був сьогодні у школі?*

– Дякую, Оленко. Тепер мені все зрозуміло.

Прочитай текст. Про що ти з нього довідався(-лася)?

Які речення за метою висловлювання є в українській мові?

367. 1. Прочитайте, подумайте і розкажіть, які з речень тексту вжито, щоб повідомити, розповісти про щось, яке – щоб спитати, яке – щоб спонукати до дії.

Гарно вранці у весняному лісі. Повітря сповнене співом пташок. Листя на деревах аж виблискує від сонця.

Чи бував хтось із вас у весняному лісі? Підійть, подивіться на цю красу!

2. Спишіть текст. Зверніть увагу на розділові знаки в кінці речень. Які серед цих речень розповідні, яке питальне, яке спонукальне?

3. Складіть за поданим зразком текст про красу поля чи степу, річки або моря.

368. Прочитай і доповни речення.

Якщо в реченні про щось розповідається (повідомляється), – це ... речення. У кінці такого речення ставимо

Якщо в реченні про щось запитується, – це ... речення. У кінці такого речення ставимо

Якщо в реченні виражено спонукання до дії, – це ... речення. У кінці такого речення ставимо

369. Знайди й прочитай спочатку розповідні речення, а потім – спонукальне. Спиши речення. Постав потрібні розділові знаки.

Настала весна З'явилися перші весняні квіти Хто з вас уже бачив їх Дівчатка, ходімо до лісу й подивимось

 370. 1. Прочитайте, продовжіть і запишіть речення.

Хто з вас знає, ...? Невже ...? Увечері ми
Татку, допоможі Євгенку, ходімо

2. Які речення за метою висловлювання вам довелося скласти?

371. Прочитай і спиши текст. Розкажи, які речення за метою висловлювання у ньому вжито.

Клен цілу зиму спав. Холодний вітер гоїдав його віти, нагинав їх. Та ось одного сонячного ранку до нього доторкнулось щось тепле, лагідне. Що це? То був теплий весняний вітер.

– Прокидайся, весна наближається,— прошепотів він. (За Василем Сухомлінським).

Спостерігаємо за вживанням речень, різних за метою висловлювання, у тексті

372.

Ольга Хорошківська

НЕЗВИЧАЙНЕ ЗНАЙОМСТВО

(Казка)

Якось комп'ютерна мишка впала зі столу й повісла над підлогою.

– Рятуйте! Допоможіть мені! – закричала вона.

– Няв! – нявкнув кіт Васько. – Ось ти й упіймалася.

Підійшов ближче й здивувався:

– Ти хто? – запитав він.

– Я? Комп'ютерна мишка.

– Мишка? А чому у тебе такий довгий хвіст? І де твої очі, вуха і ніс?

– У мене немає ні очей, ні вух, ні носа, – засміялась мішка. – Однак я все бачу і допомагаю Василькові.

– Як допомагаєш?

– Допомагаю йому знаходити різні програми, читати й писати. Я все вмію, – похвалилася мішка.

– Ти така грамотна? – знову здивувався кіт. – І читати вмієш, і писати?

– Ні, – відповіла мішка. – Я сама не читаю і не пишу, а лише допомагаю Василькові.

– Дивно. А чому в тебе такий довгий хвіст?

– Це не хвіст, – знову засміялася комп'ютерна мішка. – Це шнур. Його підключають до комп'ютера, беруть мене в руки, натискають на клавішу і знаходять потрібну програму.

– Яка ти мудра! – здивувався кіт Васько і з повагою подивився на комп'ютерну мишку. А потім повернувся і пішов геть.

Про кого і про що розповідається у цій казці? Що казкового в ній, а що є насправді?

Перегляньте текст. Які речення за метою висловлювання у ньому вжиті? А за інтонацією?

Прочитайте казку вголос, правильно інтонуючи речення.

Прочитайте текст ще раз – за ролями.

Спробуйте самі скласти казку про домашніх тваринок або про улюблену іграшку.

373. Випишіть із тексту одне розповідне речення, одне спонукальне, одне питальне й одне окличне.

Читаємо й осмислюємо прочитане, спостерігаємо за вживанням розділових знаків у кінці речень. Складаємо їх і записуємо

374.

Ольга Хорошківська

ХТО НАЙВАЖЛИВІШИЙ?

На столі лежав списаний аркуш паперу. Коли зовсім стемніло, зібралися всі розділові знаки внизу аркуша й засперечалися, хто з них найважливіший.

– Я, – сказала Крапка. – Мене завжди ставлять у кінці речення, в якому про щось розповідають. Ставлять і тоді, коли просять про щось, бажають чогось.

– Ну, якщо розповідають і просять, то так, – обізвався Знак Оклику. – А якщо суворо наказують? Якщо хвилюються, радіють, захоплюються? Тут уже звертаються до мене.

– О! Ви зовсім забули про мене! – образився Знак Питання. – Без мене аж ніяк не обійтися. Ось спробуйте спитати про щось і записати це без мене. Ніхто й не зрозуміє вас.

То хто ж найважливіший? Коли ставиться крапка? А знак оклику? Знак питання?

Кома і крапка – найдавніші розділові знаки, які прийшли до нас з латинської мови. **Кома** означало ударяю, відсікаю, відділяю, а **крапка** – дрібна цятка, пункт.

375. Прочитай і випиши речення в такому порядку: розповідні, спонукальні, питальне. Поясни вживання розділових знаків.

1. Заходьте, заходьте, раді вас бачити! 2. Коли у вас урок української мови? 3. О, як чисто в класі!

4. Завтра ми підемо на екскурсію. 5. Михайлику, дай мені, будь ласка, книжку.

376. 1. Складіть речення, які б починалися так:

1. Іванку, ... 2. Хіба ти не знаєш ... 3. Як ...
4. Мамо, коли ... 5. Бабусю, розкажи ...

2. Які речення за метою висловлювання ви склали? Які вони за інтонацією? Які розділові знаки поставили у кінці цих речень? Чому?

3. Поясніть уживання коми в 1-му, 4-му і 5-му реченнях.

377. Прочитай речення. Спиши. Постав потрібні розділові знаки.

Тетянка побачила під вербою зайця й гукнула до тата:

– Заєць

Зайчик зіщулився, тремтіть, але не тікає А куди ж йому тікати Навколо вода

– Тату, заберімо вуханя додому Буде з кролями жити

– Ні, – відповів тато. – Йому воля потрібна

Спостерігаємо за вживанням звертань у питальних і спонукальних реченнях. Ставимо потрібні розділові знаки

378. 1. Прочитайте текст. Доберіть заголовок.

Чи доводилось вам, друзі, бути сонячного весняного ранку на річці?

Навколо тихо-тихо. Вода у річці виблискує мільйонами зірочок. Дивишся й не надивишся на цю красу. Вставайте, любі мої, раніше й бігом на річку!

2. Про що запитує вас автор? Про що розповідає? До чого закликає? Які речення за метою висловлювання він уживає?

3. Прочитай і спиши речення зі звертанням.

В українській мові, як і в польській, звертання – це слово чи кілька слів, які називають того, до кого звертаються. Вживання звертань під час мовлення є ознакою культури людини.

На письмі звертання в реченні виділяється комою або знаком оклику.

379. 1. Прочитай уривки з віршів.

Ірина Жилénко

Дóнечко, з дóбрим рáнком!
Глянь за вікно́, малéнька,
кóтик на нашiм гáнку
з чóрного став білéньким.

Павло́ Тичiна

Хвилюють, маюють, квітують поля –
добрідень тобі́, Україно́ моя́!

2. Хто до кого звертається у першому уривку? Які почуття виражено у звертаннях? Чому ти так думаєш?

3. До кого звертається автор у другому уривку? Які почуття виражає?

4. Спиши. Назви речення зі звертанням. Поясни вживання коми в цих реченнях.

Якщо звертання стоїть на початку речення, то кома ставиться після нього, якщо в середині, – то з обох боків, а якщо в кінці речення, то перед ним.

5. Складіть кілька речень, звертаючись із проханням чи запитанням до товариша (подруги), мами або тата, вчителя. Запишіть свої речення. Звертання виділіть комами.

380. 1. Прочитай уривок з казки. Знайди звертання. Спиши, виділяючи їх комами. Звертання підкресли.

Опустів вовк хвіст в ополонку та й приказує:

– Ловіся рибко все велика та велика. Ловіся рибко все велика та велика.

А лисиця ходить навколо вівка й приказує:

– Мёрзни, мёрзни вóвчий хвіст.

2. Чи є наведений уривок з казки діалогом? Чому?

381. 1. Прочитай уривок з тексту Василя Сухомлинського «Для чого кажуть “Спасибі”». Спиши. Знайди слова-звертання і постав потрібні розділові знаки.

Дідусь і хлопчик напиліся зі струмка холодної води.
Дідусь сказав:

– Спасибі тобі струмок.

Хлопчик посміхнувся.

– Чому ти усміхаєшся хлопче? – запитав дідусь.

– Навіщо ви дідусю сказали струмкові «спасибі»?

2. Які речення за метою висловлювання вжиті у цьому тексті?

3. Поміркуй, для чого ж люди кажуть «спасибі».

Уживаємо звертання в реченнях, різних за метою висловлювання

382. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Спиши. Розкажи, які речення за метою висловлювання вжиті в тексті.

Бабуся запросила дітей до хати:

– Заходьте, діточки, в хату. Гостями будете.

У хаті баба Ганна заклопоталася:

– Чим же вас, дорогенькі мої, пригощати?

2. Чи є в цьому тексті речення зі звертаннями? Підкресли їх. Як вони виділені на письмі?

3. У яких реченнях за метою висловлювання вжито звертання?

383. 1. Розгляньте малюнки. Дайте імена дітям. Складіть речення за змістом малюнків. Запишіть їх.

2. Які речення за метою висловлювання ви вживали? Чому?
3. Запиши одне розповідне, одне питальне й одне спонукальне речення.
4. Побудуйте діалог за змістом другого і третього малюнків.

 384. 1. Розгляньте малюнки.

2. Уявіть собі, що автобуса довго немає. З яким запитанням дівчинка звернулася до дідуся? Що відповів їй дідусь? Розіграйте цю сценку. Які речення за метою висловлювання ви використали?
3. Уяви собі, що це ти запрошуєш друзів на стадіон до гри. Розіграйте цю сценку. Які речення за метою висловлювання ви використаєте?

385. 1. Прочитай і спиши «Мирилку». Знайди звертання і виділи його комами.

Чéрез тин ви́шня похили́лася,
дві подру́женьки посварі́лися.
Тобі́ я́блучко, мені́ гру́шечка,
не сварі́мося моя́ ду́шечко.
Тобі́ я́блучко, мені́ зéрнятко,
не сварі́мося моé сéрденько.

2. У яких реченнях за метою висловлювання вжито звертання? Вивчи їх напам'ять.

Читаємо й переказуємо тексти, вживаємо речення, різні за метою висловлювання

386.

ГЕРБ, ПРАПОР І ГІМН УКРАЇНИ

Кожна країна має свій Державний Герб. Малий Державний Герб України – Тризуб. Він називається так, бо має три кінці – три зуби.

Державний Прапор України синьо-жовтий. Чому саме ці два кольори обрано? Жовтий колір – це колір пшеничної ніви, а синій – колір чистого мирного неба.

Державний Гімн України – це урочиста пісня, символ нашої державної єдності.

Про що розповідається в тексті? Що ти довідався про Герб, Прапор і Гімн України?

Які речення за метою висловлювання вжито в цьому тексті? Перекажи текст.

Герб – слово, запозичене з німецької мови, спочатку воно означало *спадкоємець*, пізніше – *родовий знак спадкоємця*. Державний герб – офіційна емблема держави.

Гімн – слово, запозичене з латинської мови, де воно означало: *хвалібна пісня на честь богів*, тепер – *урочиста державна пісня*.

Гривня – *мідна, золота, срібна монета*, грошова одиниця в Київській Русі і тепер – в Україні. Не плутайте зі словом **гривна** – металева прикраса, яку носили на шії (від *грива* – *шия*).

Що ви довідалися про походження слів *герб* і *гімн*?

Чи однакове значення мають слова *гривня* і *гривна*? Коли гривня стала грошовою одиницею?

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Му́зика Миха́йла Вербі́цького

Слова́ Павла́ Чубі́нського

Ще не вмéрла Украї́ни і сла́ва, і во́ля,
ще нам, бра́ття молоді́ї, усмі́хне́ться до́ля.
Згі́нуть на́ші во́ріже́ньки, як роса́ на со́нці.
Запа́ну́єм і ми, бра́ття, у сво́їй сто́ронці.

Приспів:

Ду́шу й ті́ло ми поло́жимо за на́шу сво́боду,
і пока́жемо, що ми, бра́ття, коза́цького ро́ду.

387. 1. Прочитай вірш Наталки Поклад, дотримуючись розділових знаків.

ПРА́ПОР

Пра́пор – це держа́вний сі́мвол,
він є в ко́жній держа́ві.

Це для всіх – озна́ка сі́ли,
це для всіх – озна́ка сла́ви.

Сі́ньо-жо́втий пра́пор ма́ємо:
сі́нє – не́бо, жо́вте – жи́то.
Пра́пор цей оберіга́ємо,
він – святи́ня, зна́ють ді́ти.

Пра́пор свій здійма́єм го́рдо,
ми з ним ду́жі і єди́ні,
ми наві́ки є наро́дом
украї́нським, в Укра́їні.

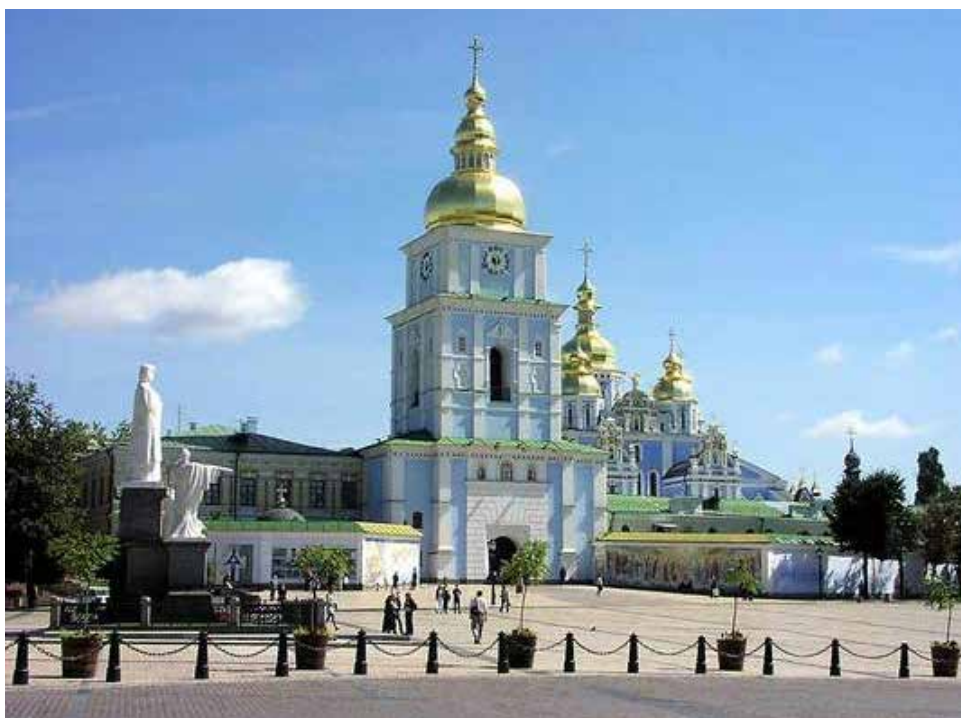
2. Вивчи вірш напам'ять.

Учимося розповідати, вживаючи речення, різні за метою висловлювання

388. Розглянь малюнок, послухай і прочитай текст.

МИХАЙЛІВСЬКИЙ ЗОЛОТОВЕРХИЙ СОБОР І ПЛОЦА

Михаїлівський собор заснований на місці Михаїлівського монастиря, де в давнину ховали останки київських князів. Цей собор знаменитий своїми фресками і мозаїками. У тридцяті роки він був зруйнований і відбудований лише у 2000 році. Християни з усього світу приїждять, щоб помолитися у ньому.

На Михаїлівській площі є пам'ятник княгині Ользі, яка у 10 сторіччі очолювала велику й могутню державу, що називалася Київська Русь. На пам'ятнику поруч з Ольгою знаходяться апостол Андрій Первозваний – основоположник української церкви, та Кирило й Мефодій, які створили слов'янську азбуку.

Про що ти довідався з тексту? Про що запитаєш екскурсовода?

Уявіть собі, що ви у столиці України – Києві, знаходитесь з екскурсоводом на Михайлівській площі. Що вам розповів екскурсовод? Розкажіть про це, переказуючи текст.

Що ти розповіси вдома батькам про Михайлівський собор і пам'ятник?

389. Склади невеличку розповідь про своє місто (село) або пам'ятник у ньому.

Спостерігаємо за вживанням речень у діалогах

390. Прочитайте діалог. Простежте, які речення у ньому вживаються.

ДЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ ХЛІБ

- Де починається хліб?
- У тісті.
- Де починається тісто?
- У борошні.
- Де починається борошно?
- У зерні.
- Де починається зерно?
- У землі.
- Де починається земля?
- У рúченьках працювítих.

Подумайте, хто з ким розмовляє. Які речення використовує один із співрозмовників, щоб дізнатися про щось? Які речення-відповіді: поширені чи непоширені?

Речення, вжиті в діалозі, називаються **репліками**. Найчастіше використовуються неповні речення – стверджувальні: *Так. Згоден. Добре* та заперечні: *Ні. Не згоден. Не хочу. Не буду* та інші. Крім того, у діалозі під час зустрічі використовуються репліки вітання (*Добрий ранок (день)*) та прощання (*До побачення. Бувай*).

391. 1. Прочитай вірш Анатолія Костецького. Які речення-репліки в ньому вжиті?

- Про що виспіває струмók?
- Про літо золотé.
- Про що співає колосók?
- Про те, як він ростé.
- Про що виспіває земля?
- Про нéба синь і шир.
- Про що співаєм ти і я?
- Про щáстя і про мир!

2. Чи зрозумілі з речень-реплік відповіді на поставлені запитання?

3. Побудуйте діалог на тему «У нас у класі новий учень». Не забудьте вживати формули ввічливості.

392. Побудуйте діалог, уживаючи стверджувальні речення-репліки (Так. Звичайно) та заперечні (Ні. Не можу).

Зразок: – Томаше, ти підеш сьогодні на прогулянку?
– Так. (Ні).

393. Вивчи вірш Анатолія Костецького і запиши його з пам'яті.

ПЕРЕВІР, ЩО ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ ВМІЄШ

1. Що таке словосполучення? А речення? Чим вони відрізняються?
2. Які ти знаєш речення за метою висловлювання? А за інтонацією?
3. Коли вживаються такі розділові знаки: «.», «?», «!»?
4. Які ти знаєш головні члени речення?
5. Що таке звертання? Як воно виділяється на письмі?
6. Як називаються речення, що вживаються в діалогах?
7. 1. Прочитай початок кожного речення і доповни їх відповідно до поданих схем. Запиши. Постав потрібні розділові знаки і поясни їх уживання.

Настала весна Чи всі _____ уже _____ Так, усі
У білочки _____ малі _____ У лісі _____ білі _____
У кущах _____ гнізда Не руйнуйте їх діти

2. Які члени речення тобі довелося додавати?
3. Встанови зв'язок між словами передостаннього речення.

Читаємо про народний звичай зустрічати весну, вивчаємо веснянки

394.

За Василем Скуратівським

ВЕСНЯНКИ

З давніх-давен, як тільки луки вкривалися травицею, сільська молодь улаштовувала традиційні весняні ігри. Вибравши з-поміж себе найвродливішу дівчину, дівчата прикрашали її кóтиками, розпúклими гілочками вербї, наспівуючи веснянки:

Ой вербо, вербо, вербице!
Час тобі, вербо, розвїться.
Ой вербо, вербо зелена,
спусти гіллячко додóлу,

на зелѐну ю дїбрóву,
на червóну ю калїну,
де соловéйко гнїздó в'є,
а сївая зозúля воркúє...

Дівчáта, узáвшись за рúки, водїли хорóвóди,
спївáючи. А дїтлахї в цей час на рїзнї голосї закликáли
веснú змайстрóваними з вербї свистúльками.

Веснянї пїснї ще називáли гаївками, шумівками.
Чáсто викóнували їх, танцúючи «кривїй» тáнець.

Як сільська молодь у старі часи зустрічала весну? Розкажи про це.

«Веснянку» вивчи напам'ять.

Розпитайте в дорослих, як танцують «кривий» танець, і навчіться виконувати його, приспівуючи веснянку.

395. Прочитай ще одну веснянку і вивчи її напам'ять.

ТИ, ЗОЗУЛЕНЬКО СІВА

Ти, зозúленько сїва,
ти нас розвеселїла,
як почалá кувáти –
повихóдили з хáти...

Ой вїйшла сестрá з брáтом,
ой вїйшла мáма з тáтом,
ой вїйшли всї дївоньки –
вивóдять гаївоньки.

396. Прочитай, вивчи і запиши з пам'яті веснянку-закличку.

Сонечко, сонечко,
вийди на віконечко.
Там дїтки гуляють,
тебе виглядають.

2. Підкресли слова-звертання.

ТЕКСТ

Знайомимось із ознаками тексту, визначаємо його тему і головну думку

397. – Дорогі друзі, – розпочав свою розповідь професор Лінгвіст. – Ви вже читали вірші, оповідання, казки. Усе це – тексти. У них завжди про когось або про щось розповідається. *Те, про кого або про що розповідається, є темою (tematem) тексту.*

У тексті речення пов'язані за змістом і розташовані у певній послідовності. Автор, розповідаючи, тобто створюючи текст, завжди хоче висловити щось головне, те, заради чого створював текст. Це – головна думка тексту.

До тексту можна дібрати назву, або *заголовок*. Найчастіше *заголовок відображає те, про що розповідається, тобто тему тексту.*

Кожен текст має свою будову: **зачин** (rozczęcie) – перші одне або два речення; **основну частину** (część podstawowa), у якій розвивається думка, яка повідомлялася в зачині, і **кінцівку** (zakończenie) – одне-два речення, які завершують сказане в основній частині.

Про що розповів професор Лінгвіст?

Що тобі було вже відомо про текст з уроків польської мови?

Що таке головна думка тексту? А що таке тема?

398. 1. Прочитай речення, записані зліва і справа. Які з них пов'язані за змістом, тобто написані на одну тему і становлять текст?

Мій тато їздив до Києва.
Діти вчаться у новій школі.
Настала весна. Моя мама працює у бібліотеці.

Моя мама працює у лікарні.
Вона – лікар. Захворіє людина, а мама вилікує.
Я пишаюся своєю мамою.

2. Подумай, який заголовок можна дібрати до тексту. Запиши заголовок і текст.

3. Яка головна думка цього тексту? У яких рядках вона висловлена?

399. 1. Прочитай вірш Валентини Каменчук. Про кого і що розповідається в ньому?

Заєць їздив до млина.
П'ять пудів змолів зерна.

Цілу ніч у хаті тихо
випікала хліб зайчиха.

Рано-вранці у хустинці
понесли зайці гостинці.

Пташеняткам і звіряткам,
хлопчєнїтам і дївчїткам.

Аж хрумтїють окрїйчики...
Добрий хлїб од зїйчика!

2. З поданих нижче речень випиши те, яке може бути заголовком віршованого тексту, тобто його темою.

1. Зїйчик змолів зерно.
2. Зїйчиха спекла хлїб.
3. Щєдрї зїйчики.

3. Випиши з тексту речення, яке виражає головну думку.

4. З вірша про зайчиків випиши слова з суфіксами. Познач їх. Яке значення вони мають?

5. Випиши виділені слова. Поясни їх правопис.

400. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

Любїть книжкї. Вони полєгшуть вам **життя**. Книжкї навчїть вас шанувїти людєй. Вони наповнюють рїзум і сєрце **почуттям** любївї.

Кнїжка – це джерелї знань.

2. Добери заголовок і спиши текст. Підкресли речення, в якому виражена головна думка тексту. Поясни правопис виділєних слїв.

Читаємо, упорядковуємо й складаємо тексти

401. 1. Прочитайте речення. Знайдіть серед них ті, які треба розмістити на початку, потім – в основній частині, і речення, яке має завершувати текст (кінцівка тексту).

За Костянтином Ушинським

ВЕДМІДЬ І МІШКА

Посміявся ведмідь із такої помічниці і відпустив її.

Тут прибїгла мишка, перегризла п'єтли й звільнила ведмєдя.

Спїймав якомсь ведмїдь малєньку мїшку. Почала вона його просїти:

– Відпусти мене. Я тобі у пригодї стану.

Ось одного разу заплутався ведмїдь у сїтях. Рвався рвався – нїяк не вирветься.

2. Склади і запиши текст. З яких частин він складається? Підкресли речення, яке є *зачином*, і речення, яке є *кінцівкою*.

3. Поміркуй, заголовок виражає тему чи головну думку тексту?

402. 1. Прочитай прислів'я. Яке з них виражає головну думку попереднього тексту?

1. Не плюй в колодязь – пригодїться водї напїться.

2. Малєнька праця краща за велике бездїлля. 3. Знай бїльше, а говори мєнше.

2. Поясни, чому у виділеному словї треба писати двї букви.

3. Спиши прислів'я. У якому з них є антонїми? Підкресли їх.

403. 1. Прочитайте записане. Це текст чи окремі речення? Поміркуйте, яке речення може бути початком тексту (зачином), які – серединою (основною частиною), а яке має закінчувати текст (бути кінцівкою). Доберїть заголовок і запишїть складений текст.

Виявляється, всі звїрі мїжуть дружити. Лисеня бавилося з пївником. Одного разу я зайшов до свого друга лїсника. А собака й кїшка мїрно їли з однієї мїски. У нього я побачив дївну картину.

2. У якому реченнї виражена головна думка?

404. 1. Прочитай речення. Чи можна їх назвати текстом? Чому? Що треба зробити, щоб вийшов текст?

Не ході, лисічко, по курочки. Лисічка вірвалася. Побачили її собаки. Щодня ходила лисічка курочок красти. Вони наздогнали її і схопили за хвіст. А хвістик у собак зостався.

2. Розмісти речення в логічному порядку. Добери заголовок. Складений текст запиши. Підкресли речення, яке є зачином, і речення – кінцівку. У якому з цих речень виражена основна думка?

Складаємо план тексту, переказуємо текст за планом

405. 1. Прочитай текст. Про кого в ньому розповідається? Що саме? Знайди речення, у якому виражено головну думку тексту. Чи може це речення бути заголовком?

Подарували мені якое маленького пухнастого зайчика. Хутро в нього було сіре, задні лапки довгі-довгі. Вуха теж довгі.

Став я помічати, що зайчик сумує. Все частіше на вікні сидить. А то почне лапками по склу бити. А іноді до дверей підбіжить і починає стукати. Жаль мені його стало. Вініс я зайчика у двір, опустив на землю. А він насторожив вуха, глянув на мене, немов подякував, і швидко-швидко пострибав у ліс.

Дикі тварини мають жити на волі.

2. Знайди і прочитай зачин і кінцівку тексту.

3. Розглянь таблицю. Скажи, в якій колонці подано будову тексту, а в якій – його план.

1. Зачин.	1. Пухнастий подарунок.
2. Основна частина.	2. Зайчик сумує.
3. Кінцівка.	3. Звірятко проситься на волю.
	4. Зайчик стрибав у ліс.

406. 1. Прочитай і спиши план тексту.

План кóротно й послідо́вно відобража́є найго-
ловні́ше в те́ксті. Він мо́же скла́датися з розпо-
відні́х або пита́льних ре́чень.

2. Перекажи текст за планом спочатку усно, а потім запиши свій переказ.

3. Обміняйтеся зошитами і перевірте: а) чи є в переказі за-
чин; б) чи відповідає записане кожному пункту плану; в) чи
немає повторів слів; г) чи є речення, у якому висловлена
основна думка тексту.

407. 1. Прочитай текст. Визнач його головну думку. Добери
заголовок.

За Віктором Васильчуком

...

Кóтик Васько – пусту́н і виті́вник. То в череви́к залі́зе,
то в піч шуго́не і ви́йде зві́дти не сі́рий, а чо́рний. А я́кось
вранці наду́мав ганя́тися за сині́чкою, яку́ Мико́лка
врятува́в від моро́зу. Таки́й переполо́х здійня́в, що
Мико́лка не ві́тримав і зачині́в мало́го розбиша́ку до
кро́ликової клі́тки.

Згада́в хло́пчик про кошеня́ тільки ввече́рі. Хутчи́й
відчині́в клі́тку і здивува́вся: Васько́ лежи́ть поря́д із
кро́ликом і ба́виться його́ до́вгими ву́хами.

З тих пір Васько́ цілими дня́ми просі́джував бі́ля
клі́тки. А коли́ Мико́лка випуска́в вуха́стого, то вони́
ганя́ли по сі́нях навві́передки, гра́лися, перекида́лися.
Тварі́нки ста́ли спра́вжніми дру́зями!

2. Склади і запиши план тексту.

Розрізняємо типи текстів: розповідь, опис

В украї́нській мо́ві, так са́мо, як і в по́льській, розрі́з-
няю́ть текст-ро́зповідь (opowiadanie) і текст-о́пис (opis).

Помірку́й, у якому́ з них бу́де розпо́відатися про ко́гось
або щось, у якому́ – опи́суватиметься хтось або щось.

Якщо до тексту можна поставити загальне питання *що робити? що робить?*, то це – текст-розповідь. Якщо до тексту можна поставити загальне питання *який? (яка? яке?)*, то це – текст-опис.

408. 1. Прочитайте тексти. Подумайте і скажіть, який з них є розповіддю, а який – описом. Доведіть, що не помиляєтеся.

1. До мого вікна часто прилітає синиця. Її можна зустріти скрізь: і в лісі, і в саду, і біля вікна. Дзвінку пісеньку синічки ми чуємо теплого сонячного дня навіть узимку. Живиться синиця насінням, комахами та їхніми личинками.

Синиця – дуже корисний птах.

2. Синічка – невелика чепурна пташка, трохи менша від горобця. У неї чорно-синя голівка, білі щічки, крильця сірі, а на кінцях – майже чорні. Живітик у неї – жовтий. Від дзьобика по шії і живітику тягнеться фартушок із чорного пір'ячка.

Гарна пташка синиця!

2. У яких реченнях виражено головну думку тексту? Запишіть ці речення як заголовки.

3. Спиши текст-розповідь.

409. 1. Прочитай текст. Що в ньому казкового? Цей текст – розповідь чи опис? Доведи свою думку.

У коробці жило сім кольорових олівців.

Одного разу синій олівець намалював хмару синього кольору. Полівся дощик. Тоді за роботу взявся працюватий олівець жовтого кольору. Він намалював золоте сонечко і маленьке жовте курчатко. Червоний олівець домалював йому дзьобик. І раптом курчатко заговорило: «Пі-пі-пі!»

Кольоровим олівцям стало весело. І вони подумали:

– Ось що можна зробити, якщо працювати дружно.

2. Добери до тексту заголовки так, щоб він виражав головну думку.

410. Допоможіть олівцям придумати, що ще можна дома-лювати, і розкажіть про це так, щоб вийшов текст-опис (на-приклад, сонечка чи курчатка) або текст-розповідь (що ро-било сонечко чи курчатко). Запишіть свій текст.

411. Із правки 408 спиши текст-опис.

Слухаємо й читаємо текст, визначаємо його тип і головну думку. Складаємо план тексту

412.

За Геннадієм Ціферовим

ЖИВ НА СВІТІ СЛОНИК

Жив на світі слоник.

Це був дуже хороший слоник. Та от біда: не знав слоник, що йому робити, ким бути. Тому сидів біля вікна і думав...

Одного разу на вулиці пішов дощ.

– У-у! – сказала мокре лисеня, яке побачило у вікні слоника. – Вухатий який! З такими вухами ти можеш бути парасолею.

Зрадів слоник і став великою парасолею. І лисенята, і зайченята, і мишенята – усі сховалися під його великими вухами від дощу.

Та от дощ скінчився, і слоник знову засумував, бо не знав, ким йому все-таки бути. І знову сів він біля віконця і став думати.

Повз пробігав зайчик.

– О-о! Який гарний довгий ніс! – сказав він слоніку. – Ти міг би бути лійкою.

Добрый слоник зрадів і став лійкою. Він полив квіти, траву, дерева. А коли вже все було полито, слоник знову засумував.

Сіло сонечко, засвітилися зорі. Настала ніч. Усі лисенята, зайченята, мишенята полягали спати. Тільки слоник не спав: він усю думав і думав, ким же йому бути.

І раптом він побачив вогонь. «Пожежа!» – захвилювався слоник. Він згадав, як зовсім недавно був лійкою, побіг до річки, набрав води і загасив вогонь.

Звірята прокинулись, побачили слоника, подякували йому за те, що загасив вогонь, і зробили його лісовим пожежником.

Слоник дуже пишався. Тепер він ходив у золотій касці й стезив, щоб у лісі не було пожежі.

Прочитай текст. Про кого розповідається в ньому? Це текст-розповідь чи текст-опис? Що в тексті казкового? Чому сумував слоник? Які добрі справи робив слоник?

Яка головна думка тексту?

Прочитайте текст в особах.

Поділіть текст на частини, доберіть заголовки до кожної і запишіть їх. Чи можуть бути заголовки планом тексту?

Намалюйте слоника і його дії.

Читаємо й усвідомлюємо прочитане, складаємо текст-розповідь

413. Якось Томаш сказав Оленці:

– Мені найважче під час складання тексту розпочати його, бо я не знаю, як почати.

– Це дуже просто, – відповіла Оленка. – Спочатку подумай, на яку тему (про кого або

про що) ти хочеш скласти текст. Потім добери зачин. Пам'ятай при цьому, що зачин у тексті-розповіді – це речення, у якому називаються дійові особи, про які далі буде розповідатися. Наприклад: «Жили колись дід і баба...» (у казках). Або: «Петрусь дружив з Галінкою...». Можна назвати час, коли відбувалася дія: «Це було влітку», або місце дії: «Одного разу ми пішли в ліс».

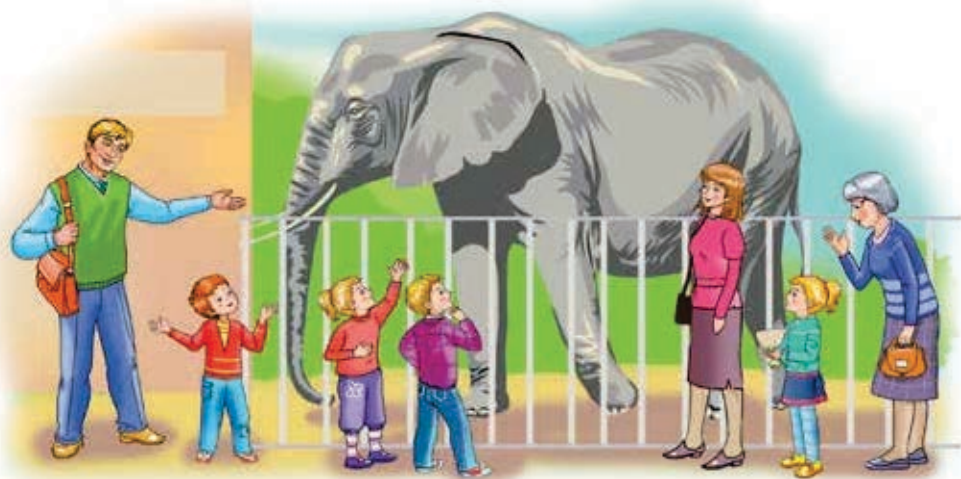
В основній частині треба розповідати про те, що відбулося чи відбувалося. А в кінці тексту важливо дібрати речення, яке ніби підсумовує сказане або виражає головну думку.

Прочитай розмову Томаша й Оленки. Про що запитував Томаш? Що йому розповіла Оленка?

414. 1. Розгляньте малюнок і прочитайте опорні слова і словосполучення.

Одного разу, зоопарк, дуже цікаво, бачили мавпочок, левів і тигрів, вольєр зі слоном, величезний, у нього, великі вуха, маленькі очі, каталися на поні, поверталися задоволені.

2. За малюнком й опорними словами складіть і запишіть текст. Але спочатку поміркуйте, із чого треба почати текст, про що розповісти, чим закінчити.

3. На яку тему ви склали текст? Про що розповіли в ньому?

415. 1. Прочитай текст-загадку. Визнач його тип. Про яку пташку в ньому йдеться?

Самá невеличка
має білі щічки,
сірі лапки,
чорну шапку,

фартушок жовтенький,
голосок тоненький.
Оця пташка невеличка
називається... .

2. Спиши текст. Запиши відгадку як заголовок.

Складаємо тексти-описи

416. – Скажи, будь ласка, Оленко, – знову звернувся до дівчинки Томаш. – А тексти-описи складаються так само, як і тексти-розповіді?

– Майже так. Тільки у зачині тексту-розповіді вказується на час чи місце дії або дійових осіб. А в зачині тексту-опису

називається той предмет, істота або явище природи, що буде описуватись. Наприклад: «Це – синічка». Описуємо, яка вона. А в кінцівці висловлюємо оцінку (найчастіше схвальну) того, що описувалося: «Ця пташка – справжня красуня!».

Пригадайте, які питання ставимо до тексту-опису.

417. 1. Прочитай текст. Подумай, цей текст є розповіддю чи описом? Доведи свою думку.

Малюк – не хлопчик, а діво. Йому п'ять років. Волосся в нього русяве, а кучері спадають на плечі. Очі великі, блакитні, щічки рум'яні. Одягнений він у коротенькі штанці й курточку з білим матроським комірцем. Усі його дуже люблять, бо він веселий і добрий.

2. Добери до тексту заголовок. Спиши текст. Поясни правопис виділених слів.

418. 1. Складіть текст-опис за малюнком і запитаннями.

1. Хто це?
2. Яка у неї шубка?
3. Яка голівка, які очі, вушка?
4. Який хвістик?
5. Якою є ця тваринка?

2. Запиши заголовок і складений текст.

У **тєксті-описі** не розповідається про дії, які виконує істота (де живе, що їсть), а лише про те, **яка вона**.

419. 1. Розглянь малюнок зайчика. І так само, як про білочку, склади текст-опис про зайчика. Складаючи свій текст, використай опис зайчика, поданий у загадці.

Я вухатий ваш дружок,
в мене сірий козушок,
довгі вуха, кучий хвіст,
невеличкий сам на зріст.

2. Запиши складений текст.

Читаємо текст в особах, визначаємо його тип і головну думку

420.

За Василєм Чухлібом

ЖУРАВЛІ-ВЕСЕЛИКИ

Весна прийшла. На подвір'ї тихо. Тільки іноді налетить вітерець-пустунець, побавиться вербовим віттям та й далі полетить.

– Курлі-курлі! – раптом долинуло з височині.

Тарасик підводить голову, вдивляється в небо. А курлікання все ближчає. Ось уже видно в голубому небі рівненький трикутник.

– Діду, журавлі летять! – вигукує Тарасик.

Дідусь прикладає руку до чола, дивиться.

– Повертаються з вірію веселики наші, – каже він.

– Дідусю, а чому веселики? – запитує Тарасик. – Журавлі!

– Ні, Тарасику, зараз, навесні, люди зовуть журавлів веселиками.

– А чому?

– Бо повертаються птахи додому й радіють. Весело їм, що здолали даліку дорогу, що знову в рідних краях. І люди з ними радіють.

– Егеї, веселики, привіт! – гукіє Тарасик.

Птахи ніби чують його вітання й у відповідь голосно курлічуть.

– А восені зватимуться вони журавлями, – продовжує дід. – Розстаються вони з батьківщиною і журяться від того, що мусять летіти на чужину. Через те й журавлями звуться.

Про кого і про що розповідається в тексті?

Як змальовано прихід весни?

Чому одних і тих самих птахів навесні називають *веселиками*, а восени *журавлями*?

Який це текст – розповідь чи опис? Яка головна думка тексту?

Прочитайте в особах розмову дідуся з онуком.

Поміркуйте, що спільного є у словах *журавель*, *журба*, *журитися*.

Слова *журба* і *смуток* є синонімами чи спорідненими? Чому так думаєш?

421. Прочитай і вивчи напам'ять вірш.

Анатолій Костецький

- Про що виспівує струмók?
- Про літо золотé.
- Про що співаé колосók?
- Про те, як він ростé.
- Про що виспівує земля?
- Про нéба синь і шир.
- Про що співаém ти і я?
- Про щáстя і про мир!

Яка головна думка висловлена у вірші? Чи збігається вона із заголовком тексту?

Читаємо текст-діалог, визначаємо його головну думку, спостерігаємо за вживанням речень-реплік у діалозі

422. 1. Тóмаш – допитливий хлопчик.

Ну ніяк він не мóже зрозуміти, що діалóg – це теж текст. Тому віришив звернутися до профéсора Лінгвіста.

– Скажіть, будь ласка, профéсоре, а чи є діалóg тéкстом? Адже він не схóжий ні на текст-рóзповідь, ні на текст-óпис?

– Так, не схóжий. Алé він маé усі ознаки тéксту. Найпéрше – тéму. Рéчення-рéпліки в діалóзі пов'язані між собою, так сáмо, як і в тéксті – рóзповіді або óписі.

На які ознаки тексту вказав професор Лінгвіст? Чи згоден ти з ним?

2. Прочитай текст-діалог «Про що виспівує струмок» (впр. 421). Як він побудований? Хто запитує, а хто відповідає? Визнач його тему.

423. Прочитай і поміркуй.

Євгєн Пермяк

ДЛЯ ЧОГО РУКИ ПОТРІБНІ?

Петрусь з дідусєм великими друзями були. Про все розповідали одін одному. Якось дідусь запитав онука:

- А для чого, Петрику, людям потрібні руки?
- Щоб у м'яча гратися, – відповів Петрусь.
- А ще для чого? – запитав дідусь.
- Щоб ложку тримати.
- А ще?
- Щоб кіцьку гладити.
- А ще?
- Щоб камінчики в річку кидати...

Довго відповідав Петрусь дідусєві. І ніби правильно відповідав. А про головне так і не сказав.

Про кого розповідається в тексті?

Про що запитував дідусь Петруся і що відповідав хлопчик?

Зверни увагу, як побудовано діалог. Чи можна діалог назвати текстом?

Поміркуйте, що хотів почути дідусь від Петрика? Яку відповідь ви дасте на запитання заголовка тексту? Чи буде ця відповідь головною думкою тексту?

Знайдіть у цьому тексті зачин і кінцівку.

424. 1. Оленка і Томаш посперечалися. Томаш каже, щоб прочитати цей текст за ролями, потрібно 2 особи, бо саме стільки осіб вело між собою розмову. Оленка з ним не погоджується. А як думаєте ви?

2. Прочитайте текст за ролями.

ЩО ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ ВМІЄШ

1. Що таке текст? Які ти знаєш типи текстів?
2. Чи можна казку вважати текстом-розповіддю?
3. Як буде утворюватися текст-розповідь? А текст-опис?
4. 1. Прочитай текст. Визнач, це текст-розповідь, опис чи розповідь з елементами опису.

За Костянтином Ушинським

НАШ ПІВНИК

Ходить по дворі півник: на голові червоний гребінчик, під дзьобом червона борідка. Дзьоб у півника, мов долотце, хвіст у півника, мов колесо. На хвості узори, на ногах шпори. **Пір'ячко** аж горить на сонці.

Лапами півник **сміття** розгрибає, курочок з курчатками скликає.

2. Спиши опис півника. Поясни правопис виділених слів.

Читаємо текст, визначаємо його головну думку, розповідаємо про своє місто (село)

425.

Ольга Хорошківська

ПРО КИЇВ – СТОЛІЦЮ УКРАЇНИ

Учні третього класу збиралися на екскурсію в столицю України – Київ.

Василько запитав свого батька:

- Тату, а чим славиться Київ?
- Чим славиться? Мабуть, своєю красою – зеленими парками, широким Дніпром, золотими банями церков, висотними будівками.
- А чим ще?

– Чудовим метрo, якé з'єднує далéкі райони мiста i його частини, що лежать по обiдва береги Днiпра.

– А ще? – допитувався Василько.

– Своєю центральною вулицею, яка

зветься Хрещатик, i Майданом Незалежності, своїми музеями i старовинними соборами.

– I все? – не відставав допитливий Василько.

– Ні, не все. Мабуть, людьми – привітними, працьовитими, доброзичливими.

– Мені Михайлик говорив, – повідомив Василько, – що в Києві є багато університетів, театрів, музеїв. Це правда?

– Так, правда. I вони відомі не лише у Києві, а й у всій Україні.

– А ще що відоме?

– А ти чув про гігантські літаки «Антэй» i «Мрія»? Вони відомі у всьому світі. Інших таких немає. I виготовляють їх на авіаційному заводі у Києві.

– Як цікаво! – замислено сказав хлопчик. – Я хочу поїхати до Києва, щоб усé це побачити.

– Ну, все відразу ти не побачиш, бо Київ – величезне місто. Але вулиці, метрo, Днiпро, собори – обов'язково побачиш.

Що про Київ дізнався Василько від батька?

Яка головна думка тексту?

Хто з вас був у Києві i може розповісти про місто?

Які ще ти знаєш міста України? Що можеш розказати про них?

Перекажи текст.

Читаємо вірш, визначаємо його головну думку

426.

Петро Бондарчук

БАТЬКІВЩИНА

Що такé Батьківщина?
За віконцем калина,
тиха казка бабусі,
ни́жна пісня матусі,
дуже́ ру́ки у тата,
під тополя́ми ха́та,
під вербо́ю крини́ця,
в чи́стим полі́ пшени́ця.
Се́ред лу́гу леле́ка
і дібро́ва далéка,
і весéлка над лі́сом,
і стрі́мкий обелі́сок...
Ким в житті́ ти не ста́неш –
шахта́рем, хлібо́робом,
зоре́плавцем хоро́брим,

будівничим, солд́а́том –
слід завжди пам'ятати:
ко́ли лю́биш ти все це
і прийма́єш у се́рце,
як го́товий щомі́ті
ві́д бі́ди боро́нити
ко́жну в лу́зі били́ну,
ко́жну в га́ї пташи́ну,
зна́чить це – Ба́тьківщи́на
ма́є до́брого си́на.

То що ж таке Батьківщина? Як про це розповів поет?
Коли кажуть, що Батьківщина має доброго сина чи добру дочку?

Поясни, як ти розумієш вислови *зореплавець хоробрий, приймати у серце*.

Чи виражає прислів'я «Жіти – батьківщині служити» головну думку вірша?

Навчися виразно читати вірш. Одну з його частин вивчи напам'ять.

Читаємо й розучуємо народну пісню

427.

РОЗЛИЛИСЯ ВО́ДИ

Розли́лися во́ди на три брóди.

Приспів:

Гей! Ді́ти-кві́ти, весна́ красна́, зі́лля зеленéньке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Що в першому брóді зозу́ленька ку́є.

Приспів:

Гей! Ді́ти-кві́ти, весна́ красна́, зі́лля зеленéньке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Що в другому броді соловей щебече.

Роз-ли-лі-ся во-ди на три
бро-ди. Гей! Ді-ти-кві-ти,
вес-на крас-на, зіл-ля зе-ле-нень-ке.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.

Тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох.

Що в третьому броді сопілонька грає.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.

Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду.

Зозуленька кує, бо літечко чує.

Поміркуйте, чи є ця пісня веснянкою. Доведіть свою думку.

Зміст

УСНЕ Й ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ	4
Знайомимось із правилами усного мовлення. Розігруємо діалоги.....	4
Слухаємо й читаємо текст. Знайомимося з правилами писемного мовлення	6
Читаємо й пишемо українською мовою.....	9
Слухаємо, читаємо й усвідомлюємо прочитане. Розвиваємо читацькі вміння.....	10
ЗВУКИ І БУКВИ. ПРАВОПИС	12
Читаємо, запам'ятовуємо алфавіт, пишемо.....	12
Засвоюємо алфавіт. Уживаємо на письмі велику букву.....	14
Слухаємо і читаємо. Усвідомлюємо прочитане. Пишемо	15
Вправляємось у виразному читанні віршів. Правильно вимовляємо сполучення <i>-ться</i>	18
Слухаємо й читаємо текст, дізнаємося про голосні й приголосні звуки, склади, наголос і його роль у слові	19
Вчимося правильно наголошувати слова. Читаємо і пишемо. Розігруємо діалоги.....	22
Слухаємо і читаємо, усвідомлюємо прочитане. Розігруємо діалоги. Ділимо текст на частини, добираємо заголовки	24
Вивчаємо голосні звуки, позначаємо їх буквами	26
Розрізняємо звукове значення букв <i>и, у</i> , вживаємо їх під час письма	28
Вивчаємо звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> . Вживаємо ці букви під час письма. Слухаємо і читаємо, аналізуємо слова	30
Аналізуємо звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> , вживаємо їх під час письма	31
Читаємо, розповідаємо й пишемо. Позначаємо звуки [йо] буквами <i>йо</i>	33

Розвиваємо читацькі вміння. Добираємо заголовки, записуємо їх. Вчимося переказувати	34
Слухаємо й розуміємо текст, вивчаємо приголосні звуки та їх позначення буквами.....	36
Навчаємося розрізняти букви польської й української мов, читаємо і пишемо	37
Слухаємо і читаємо. Вимовляємо звуки [шч] і позначаємо їх буквою <i>Щщ</i> . Розігруємо діалог	39
Читаємо, правильно вимовляємо звуки [дж], [дз], [дз'], розвиваємо мовлення	40
Слухаємо й читаємо текст про тверді й м'які приголосні звуки, усвідомлюємо прочитане. Розрізняємо звуки й позначаємо їх буквами. Вправляємось у вимові приголосних.....	42
Вимовляємо тверді й пом'якшені приголосні. Позначаємо їх буквами	44
Читаємо й усвідомлюємо прочитане. Вправляємось у вимові слів із твердими та м'якими приголосними. Позначаємо м'якість приголосних буквами <i>я, ю, є, і</i>	46
Слухаємо, читаємо й усвідомлюємо прочитане. Правильно інтонуємо текст.....	48
Дізнаємось про роль м'якого знака (<i>ь</i>) і навчаємося вживати його на письмі	49
Вимовляємо м'які приголосні перед <i>о</i> й позначаємо їх м'якість буквою <i>ь</i>	50
Вправляємось у вимові й письмі слів із <i>ь</i> та <i>ьо</i>	52
Слухаємо, читаємо й усвідомлюємо прочитане.....	53
Вимовляємо подовжені м'які приголосні й позначаємо їх двома буквами.....	54
Вправляємось у вимові й позначенні на письмі м'яких подовжених звуків.....	56
Знайомимося з апострофом. Дізнаємось, для чого він уживається на письмі. Читаємо вибірково. Вимовляємо і пишемо слова з апострофом.....	57
Слухаємо й читаємо в особах, осмислюємо прочитане. Ставимо запитання до речень тексту	59

Правильно вимовляємо й уживаємо апостроф на письмі. Осмислюємо значення прислів'їв.....	61
Пишемо, пояснюємо вживання апострофа. Будуємо діалоги за малюнками.....	62
Читаємо, визначаємо головну думку тексту. Переказуємо текст.....	63
СЛОВО. ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА	66
Читаємо, міркуємо, працюємо зі словниками	66
Читаємо й переказуємо, розрізняємо слова та їх значення	67
Маленькі і великі секрети слова. Розрізняємо рід і число слів – назв предметів, ознак, дій і вживаємо їх у мовленні	69
Слухаємо і читаємо. Знайомимось зі словами, близькими за значенням (синонімами), вживаємо їх у мовленні	72
Читаємо, визначаємо головну думку тексту. Зіставляємо її з прислів'ям. Знаходимо й добираємо синоніми	74
Читаємо й інтонуємо вірш. Спостерігаємо за вживанням і роллю синонімів. Вчимося редагувати текст.....	76
Складаємо й редагуємо текст	77
Знайомимось зі словами, що мають протилежне значення – антонімами, визначаємо їх роль у прислів'ях і приказках.....	78
Читаємо текст, визначаємо головну думку. Спостерігаємо за вживанням синонімів й антонімів	80
Читаємо й осмислюємо прочитане, знаходимо в тексті антоніми.....	81
Читаємо й усвідомлюємо прочитане. Спостерігаємо за багатозначністю слів	83
Читаємо й осмислюємо прочитане. Спостерігаємо за прямим і переносним значенням слів	85
Слухаємо й читаємо, відгадуємо загадку, переказуємо прочитаний текст.....	88

Складаємо текст за малюнком і опорними словами й словосполученнями.....	89
Слухаємо й читаємо текст, ділимо його на частини, переказуємо.....	90
БУДОВА СЛОВА	94
Слухаємо й читаємо. Спостерігаємо за будовою слова. Визначаємо основу слова і закінчення.....	94
Змінюємо слова – назви предметів різного роду, визначаємо закінчення.....	95
Читаємо й осмислюємо прочитане.....	96
Читаємо текст про форму слова та споріднені слова і добираємо їх.....	98
Читаємо текст, спостерігаємо за чергуванням голосних і приголосних звуків у корені слова.....	100
Спостерігаємо за роллю префіксів, утворюємо споріднені слова за допомогою префіксів.....	102
Спостерігаємо за вимовою і вживанням префіксів <i>з-, с-</i> , утворюємо слова з такими префіксами.....	103
Читаємо текст й осмислюємо прочитане. Визначаємо головну думку тексту.....	104
Спостерігаємо за вживанням апострофа після префіксів, утворюємо й записуємо слова з апострофом.....	105
Читаємо, визначаємо головну думку, розігруємо діалог. Розрізняємо однозвучні префікси і службові слова.....	107
Спостерігаємо за роллю суфіксів у слові. Утворюємо за допомогою суфіксів ряди споріднених слів.....	108
Читаємо текст. Спостерігаємо за творенням слів – назв маленьких істот.....	110
Слухаємо й читаємо текст. Спостерігаємо за роллю суфіксів. Створюємо власний текст.....	112
Спостерігаємо за творенням слів із суфіксами <i>-ськ-, -зьк-, -цьк-</i> . Правильно вимовляємо й записуємо такі слова.....	113
Спостерігаємо за вимовою ненаголошених <i>е, и</i> в корені слова, перевіряємо їх позначення буквами.....	115

Вправляємось у доборі перевірних слів, пишемо	117
Слухаємо, читаємо й осмислюємо прочитане. Ділимо текст на частини, переказуємо	118
Вимовляємо дзвінкі та глухі приголосні в корені слова й позначаємо їх на письмі	119
Правильно вимовляємо і пишемо слова, написання яких потребує перевірки	121
Слухаємо й читаємо, осмислюємо прочитане, ділимо текст на частини, добираємо заголовки	123
СИНТАКСИЧНІ ВІДОМОСТІ	126
Слухаємо й читаємо навчальний текст, спостерігаємо за утворенням словосполучень, визначаємо в них головне і залежне слова.....	126
Утворюємо словосполучення. Позначаємо закінчення в залежних словах.....	128
Складаємо словосполучення, змінюючи закінчення в залежних словах.....	129
Утворюємо словосполучення зі службовими словами. Визначаємо головне слово й залежне	130
Читаємо навчальний текст, здобуваємо нову інформацію. Спостерігаємо за будовою речень, визначаємо головні члени.....	132
Визначаємо головні й другорядні члени речення.....	133
Визначаємо межі речень, головні й другорядні члени. Поширюємо речення	135
Спостерігаємо за зв'язком слів у реченні й устанавлюємо його.....	136
Складаємо й поширюємо речення.....	137
Працюємо з реченнями, різними за метою висловлювання	139
Спостерігаємо за вживанням речень, різних за метою висловлювання, у тексті.....	141
Читаємо й осмислюємо прочитане, спостерігаємо за вживанням розділових знаків у кінці речень. Складаємо їх і записуємо	143

Спостерігаємо за вживанням звертань у питальних і спонукальних реченнях. Ставимо потрібні розділові знаки	144
Уживаємо звертання в реченнях, різних за метою висловлювання	146
Читаємо й переказуємо тексти, вживаємо речення, різні за метою висловлювання	148
Учимося розповідати, вживаючи речення, різні за метою висловлювання	150
Спостерігаємо за вживанням речень у діалогах.....	151
Читаємо про народний звичай зустрічати весну, вивчаємо веснянки	153
Знайомимось із ознаками тексту, визначаємо його тему і головну думку.....	155
Читаємо, упорядковуємо й складаємо тексти.....	157
Складаємо план тексту, переказуємо текст за планом.....	158
Розрізняємо типи текстів: розповідь, опис.....	159
Слухаємо й читаємо текст, визначаємо його тип і головну думку. Складаємо план тексту.....	161
Читаємо й усвідомлюємо прочитане, складаємо текст-розповідь	162
Складаємо тексти-описи	164
Читаємо текст в особах, визначаємо його тип і головну думку.....	165
Читаємо текст-діалог, визначаємо його головну думку, спостерігаємо за вживанням речень-реплік у діалозі	167
Читаємо текст, визначаємо його головну думку, розповідаємо про своє місто (село)	169
Читаємо вірш, визначаємо його головну думку.....	171
Читаємо й розучуємо народну пісню.....	172

Навчальне видання

Ольга ХОРОШКОВСЬКА
Наталія ЯНОВИЦЬКА

Українська мова

Підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних
закладів з навчанням польською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор Л.Л. Кирієнко
Художній редактор І.Б. Шутурма
Коректор О.А. Тростянчин

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 14,256.

Обл.-вид. арк. 11,5. Тираж 198 пр.

Зам. № 202-13.

Державне підприємство
«Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2980 від 19.09.2007
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ «Львівська книжкова фабрика «Атлас»
79005 м. Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК 1110 від 08.11.2002 р.

Навчальне видання

Ольга ХОРОШКОВСЬКА
Наталія ЯНОВИЦЬКА

Українська мова

Підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних
закладів з навчанням польською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор Л.Л. Кирієнко
Художній редактор І.Б. Шутурма
Коректор О.А. Тростянчин

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 14,256.
Обл.-вид. арк. 11,5. Додатковий тираж 22 пр.
Зам. № 202-13/2.

Державне підприємство
«Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2980 від 19.09.2007
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ «Львівська книжкова фабрика «Атлас»
79005 м. Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК 1110 від 08.11.2002 р.